

ŽEMAIČIŲ

žemė

2024 / 8 (139)

Kelmės folkluora ansamblis „Ramočia“ (vaduovs Rutkūns Valds) 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ folkluora dėinuo „Rasi rasoj rasi“.

Mukienės Danutės portėgrapėjė

Žemaitė 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ folkloro dainuo „Rasi rasoj rasi“.

Mukienės Danutės portėgrapėjės

MUZIKA
LITERATŪRA
ISTORIJA
PAVELDAS
TRADICIJOS
KULTŪRA

ŽEMAIČIŲ

žemė

2024 / 8 (139)

Ž E M A I T I U Ž E M Ė

2-16

61-67

68-71

- 2-5 Laima Kazlauskaitė. „Lietuvos dainų šventėje „Kad giria žaliuotų“ dalyvavusių meno kolektyvų vadovams medaliai ir dovanos – iš savivaldybės mero rankų“
- 6-9 Daiva Gedvilienė. „Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro diena „Esaties lieptais“ Vilniuje subūrė geriausias“
- 10-16 Kazimieras Prušinskas. „Žemaičių kūriniai šimtmečio Lietuvos dainų šventės liaudies dailės parodoje „Iš šerdies“
- 17-19 Donatas Kazlauskienė. „Diplomai įteikti VDA Telšių fakulteto XXII laidos menų bakalaurams ir IV laidos menų magistrams“
- 20-21 „Žemaičių kultūros draugijos XI suvažiavimas“
- 22-25 Mindaugas Surblys. „Palangos Sinagogos gatvės istorija: kada ši gatvė atsirado ir kodėl kurorto centre?“
- 26-41 Gintautas Čižiūnas. „Iš Žemaitijos kilusių Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų gimtinės ir tėviškės“
- 42-55 Sofija Tyzenhauzaitė „Nykštukas politikas“
- 56-59 Violeta Šoblinskaitė Aleksa. „Apie autorę“. Kūryba
- 60 Ėva Aleknaitė. „Apie save“. Kūryba
- 61-67 Jurga Žemaitytė. „Plungės muzikinių tradicijų ištakos ir jų formavimasis kunigaikščio Mykolo Oginskio dvare“
- 68-71 Almantas Mureika. „Žemaitijos senųjų dvarų sodybose – vis dar negyjančios sovietmečio paliktos žaizdos“
- 72-75 Sandra Sakalauskienė. „Paragių dvaro sodyboje, čia veikiančiame muziejuje – atgaiva sielai ir kūnui“
- 76-79 Sandra Sakalauskienė. „Teatrus bendrystei buriantis projektas „Sugrįžimai į Paragius“
- 80-81 Daiva Gedvilienė. „Pasaulė žemaitiu vėinībės dėina Mažeikiūs ė Tėrkšliūs“
- 82 Donata Kazlauskienė. „Liepos mėnesį Telšiuose – 40-oji medalių kūrėjų stovykla“

REGĖJUONU KULTŪRĖNIU INICETĪVU CĖNTRÓS.
LEIDĖNI SODARĖ, MAKETAVA REDAKTUORĖ
Mukienė Danutė.
ŽORNALA REDAKCĖNĖ TARĪBA: Butrėms Aduoms,
Daujuotitė Vėktuorėjė, Skurdauskienė Jolanta,
Sungailienė Loreta, Mukienė Danutė

MRF

MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

2024 m. balandžio–gruodžio mėnesiais įgyvendinamą projektą „Muzika, literatūra, dailė, kultūros paveldas Žemaitijos dvaruose: istorija ir šių dienų aktualijos“ iš dalies remia Medijų rėmimo fondas. Skirta suma – 5400 Eur.

ISSN 2783-6436

Regėjuonu kultŪrėniu inicetivu cėntrós,
GERBUTAVIČIAUS G. 10-213.
Tel. + 370 687 47 550
El. p. zemaiciu@gmail.com
<http://www.zemaituzeme.lt>

Lietuvos dainų šventėje „Kad giria žaliuotų“ dalyvavusių meno kolektyvų vadovams – medaliai ir dovanos – iš savivaldybės mero rankų

Laima KAZLAUSKAITĖ

Nuvilnijo, nuskambėjo šių metų jubiliejinė dainų šventė „Kad giria žaliuotų“. Ji, birželio 29-ąją prasidėjusi Kauno dainų slėnyje, kur vyko jubiliejinė Dainų diena „Miškais kalnai žaliuoja“, vėliau persikėlė į Vilnių, kur visą savaitę miestas buvo tapęs dainuojančių, šokančių, grojančių, liaudies meną puoselėjančių kūrybingų Lietuvos žmonių, čia suvažiavusių iš visos Lietuvos ir užsienio, sostine. Tą šimtmetį pažyminčią Dainų šventę tarsi pats dangus laimino – oras pasitaikė kaip reta palankus mieste vykusiems renginiams. Iš viso jų buvo net 14. Šventėje dainavo, šoko, muzikavo, liaudies meną demonstravo apie 37 tūkstančiai jos dalyvių, į renginius

Iš kairės: 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ medaliais apdovanoti Telšių Žemaitės dramos teatro kolektyvų vadovai Donatas Žilinskas, Laimutė Pocevičienė, Ina Levickienė ir technikos vadovas Mindaugas Drimba.

sutraukusių minias žmonių. Daugiausiai žiūrovų pritraukė finalinis šventės renginys – Dainų diena, vykusi paskutiniąją šventės dieną Vilniaus Vingio parke. Skaičiuojama, kad čia tą vakarą vykusio koncerto klausėsi apie 70 tūkstančių žiūrovų. Didžioji jų dalis viso renginio metu, kuris tęsėsi daugiau kaip 3

2024 m. liepos 8 d. Telšiuose vykusiose Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ apdovanojimo iškilmėse dalyvavę ir šventės medaliais apdovanoti rajono meno kolektyvų vadovai, kiti kultūros darbuotojai kartu su rajono meru Tomu Katkumi ir kitais rajono savivaldybės atstovais

valandas, turėjo stovėti, nes parko aikštėje buvo tiek žmonių, kad net atsisėsti ant žolės nebuvo įmanoma.

Dainų šventės renginius kūrė, organizavo apie 250 specialistų, dar apie pusę šimto koordinavo savivaldybių delegacijų atvykimą į šventę, jų apgyvendinimą, aprūpinimą transportu ir kt. Šventės metu dirbo ir apie 200 savanorių, 400 techninių, daugiau negu 200 žiniasklaidos darbuotojų.

Pagrindinis šventės organizatorius buvo Lietuvos nacionalinis kultūros centras, iš valstybės jos surengimui gavęs 5 milijonus eurų. Dar apie 1 milijonas išleista papildomai (šią sumą turėtų padengti lėšos, surinktos už bilietus, rėmėjų parama ir kt.).

Daug kuo organizuojant šventę prisidėjo kiekviena savivaldybė, Pasaulio lietuvių bendruomenės skyriai, kuriems atstovaujantys meno saviveiklininkai kartu su visais šventės dalyviais džiugino žiūrovus renginių metu ir turėjo galimybę būti šios įspūdingos Dainų šventės neatsiejama dalimi.

Kartu su saviveiklininkais Vilniuje tomis dienomis buvo ir savivaldybių vadovai, Valstybės dieną dalyvavę šventinėje eisenoje ir stebėję renginius. Kartu su šventės dalyviais jų sėkmę šventėje džiaugėsi ir Telšių rajono meras Tomas Katkus.

Meno kolektyvų dalyviams sugrįžus namo, Telšių rajono savivaldybė jų vadovams surengė puikią šventę – padėkos renginį, kuris liepos 8-ąją vyko Masčio ežero pakrantėje esančio amfiteatro erdvėse. Čia buvo daug padėkos žodžių ir sveikinimų. Buvo juos ir kam, ir už ką pasakyti, nes:

(Nukelta į 4 p.)

Telšių Žemaitės dramos teatro vaikų ir jaunimo „SAVI“ aktoriai (vadovė ir režisierė Laimutė Pocevičienė) vaidina LDK valdovų rūmų erdvėse vykstant 2024 m. Lietuvos dainų šventės Teatro dienas „Esaties lieptais“

Viršuje kairėje: Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ metu LDK valdovų rūmų menėje žiūrovams stebint vaidina Telšių Žemaitės dramos teatro senjorų trupės (rež. Donatas Žilinskas) aktoriai; dešinėje – Teatro dienoje dalyvavę Telšių Žemaitės dramos teatro Šokių studijos (choreografė ir režisierė Ina Levickienė) nariai

Danutės Mukienės nuotraukose – Telšių rajono kultūros centro vaikų folkloro ansamblis „Čiučiuoks“ ir jo vadovė Rita Macijauskienė 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Folkloro dienos „Rasi rasoje rasi“ renginiuose, vykusiuose Vilniaus Katedros aikštėje ir pilių teritorijoje

Šiomet liepos 1-ąją Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspoziciniame padalinyje Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje atidarytoje šimtmetį mininčios Lietuvių dainų šventės liaudies dailės parodoje kartu su kitais kūriniiais eksponuojami ir Telšių rajono liaudies meistrų Reginos Aleksandravičienės, Jono Berenio, Prano Dužinsko, Stasio Dužinsko, Vilijos Jocienės, Stepono Kamino, Jadvygos Mačiūnienės, Birutės Petrikienės darbai. Gausus būrys rajono meno saviveiklininkų dalyvavo liepos 2-ąją Vilniaus Bernardinų sode ir pilių teritorijoje vykusios Folkloro dienos „Rasi rasoje rasi“ renginiuose, kurie subūrė apie 6 tūkstančius dalyvių iš visų penkių Lietuvos etnografinių regionų, taip pat ir folklorą puoselėjančius mūsų tautiečius iš įvairių pasaulio šalių. Kiekvienas jų stengėsi atskleisti regionų, kurių nematerialųjį paveldą atstovauja, unikalumą. Žemaičiai iš kitų išsiskyrė ne tik iš tolo savo spalvomis akį traukiančiais tradiciniais kostiumais, bet ir per koncertus atliekamais sodrumu, tikrumu, pačios gamtos padiktuotais, širdį virpinančiais muzikos kūriniiais. Tokią programą tą dieną kartu su kitais šventės dalyviais žiūrovams dovanavo visada jaunas Telšių kultūros centro vaikų ir jaunimo folkloro ansamblis „Čiučiuoks“ (vad. Rita Macijauskienė), to paties kultūros centro folkloro ansamblis „Sula“ (vad. Inga Nagytė), vienas pirmųjų Žemaitijoje folklorą pradėjęs gairinti Luokės kultūros centro etnografinis ansamblis „Šatrija“ (vad. Vi-

lija Benešienė) bei Varnių kultūros centro folkloro ansamblis „Vo kãp“ (vad. Arūnas Gedmantas).

Keturi Telšių rajono kolektyvai (Žemaitės dramos teatro vaikų ir jaunimo studija „SAVI“ (rež. Laimutė Pocevičienė), šio teatro Suaugusiųjų mėgėjų trupė (rež. Donatas Žilinskas), Šokių studija (choreografė ir režisierė Ina Levickienė) bei Nevarėnų kultūros centro teatro studija „Žibintas“ (rež. Alvyda Kniurienė) dalyvavo liepos 3-ąją Vilniaus Pilies gatvėje ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai erdvėje vykusios Dainų šventės Teatro dienos „Esaties lieptais“ renginiuose, kurie subūrė daugiau kaip tūkstantį scenos mylėtojų, kuriančių spektaklius, stebinančių savo talentais, vaidinančių suaugusiųjų, vaikų, jaunimo ir lėlių mėgėjų teatruose.

Šeši meno saviveiklos kolektyvai, atvykę iš Telšių rajono, šoko, dainavo ir grojo tą patį liepos 3-osios vakarą Vilniaus Kalnų parko estradoje vykusiam Ansamblių vakarui „Gyvybės medis“, kuris dainų švenčių metu yra vienas populiariausių tarp žiūrovų. Šį kartą čia puikų reginį kartu su kitais vakaro dalyviais sukūrė Telšių kultūros centro dainų ir šokių ansamblis „Mastis“ (vad. Ernesta Dargužienė, Rimantė Laurinavičienė, Linas Ulkštinas), kapelos „Čia ir dabar“ (vad. Sigitas Petrulis), „Gryžolė“ (vad. Bronislovas Gaižauskas), „Pas moni“ (vad. Egidijus Einikis), „Šmukšt“ (vad. Ignas Lukošius), „Žara“ (vad. Vidas Petrauskas).

Liepos 4-ąją Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje vykusiame vokalinių ansamblių koncerte „Žeme, kas tu esi?“ dalyvavo Telšių rajono Tryškių kultūros centro moterų vokalinis ansamblis „Mondriuosės“ (vad. Lilijana Petraitytė).

Įspūdingas šiemet buvo ir tą pačią liepos 4-ąją Avia Solutions Group arenoje surengtas pučiamųjų instrumentų orkestrų koncertas „Vario audra“. Jame grojo Telšių meno mokyklos pučiamųjų orkestras (vad. Darius Jurgutis).

Liepos 5-ąją į Lietuvos futbolo federacijos stadioną didžiulį būrį žiūrovų į Dainų šventės įspūdingą koncertą sukvietė šokių vakaro „Amžių tiltai“ dalyviai. Savo puikiai atliekamais kūriniais, grakščiais judesiais, suformuojamais įmantriausiais lietuvių identitetą įprasminančiais raštais stebino apie 9 tūkstančiai šokėjų. Tarp jų buvo 7 Telšių rajono meno saviveiklos kolektyvai: Telšių kultūros centro merginų šokių grupė „Masčiukai“ (vad. Rimantė Laurinavičienė), to paties kultūros centro senjorų grupė „Džiugas“ (vad. Janina Reinienė), Telšių pensininkų bendrijos „Bočiai“ moterų šokių studija „Pinavija“ (vad. Genovaitė Lukauskytė), Nevarėnų kultūros centro jaunių liaudiškų šokių grupė „Žemaitukai“ (vad. Inga Budginienė), po vieną Varnių kultūros centro liaudiškų šokių kolektyvo „Naktigonė“ mergaičių, jaunių bei jaunimo grupę (vad. Monika Rupeikaitė).

Liepos 6-ąją Vingio parke vykusiame finaliniame Dainų šventės renginyje – Dainų dienos koncerte „Kad giria žaliuotų“ – kartu su kitais kolektyvais parko estradoje įspūdingą dainų pynę pynė Telšių meno mokyklos merginų choras (vad. Violeta Udelcovienė), Telšių kultūros centro choro kolektyvo „Bočiai“ ir politinių kalinių ir tremtinių kolektyvo „Tremties aidai“ jungtinis choras (vad. Milda Ulkštinaitytė), mišrus choras „Žemaičiai“ (vad. Rita Vilké).

Visi paminėti kolektyvų vadovai, taip pat ir kiti rajono kultūros darbuotojai, labiausiai prisidėję prie rengiant meno kolektyvus Dainų šventei, organizuojant jų nuvykimą į šventę, tarp jų ir Telšių rajono savivaldybės Dainų šventės koordinatorė Monika Domarkienė) buvo apdovanoti Dainų šventės medaliais. Juos įteikęs Telšių rajono meras T. Katkus padėkojo puikiai šventėje Telšių rajoną reprezentavusiems meno saviveiklos kolektyvams už jų didžiulį ir nuoširdų darbą, atliktą ruošiantis šventei ir pasirodant jos renginiuose, už tai, kad jie savo veikla nuolat

2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ medaliai ir kitos atminimo dovanos

garsina rajoną ir reprezentuoja Telšių ir viso žemaičių krašto kultūrą bei jos tradicijas.

Toks dėmesys meno saviveiklai maloniai nuteikė visus renginio dalyvius. Žemaitės dramos teatro režisierė ir šio teatro vaikų ir jaunimo trupės vadovė „SAVI“ sakė: „Džiaugėmės galėdami dalyvauti šimtmetį pažymintioje dainų šventėje, būdami jos dalimi, nuvažiavę parodėme tai, ką jai buvome parėngę geriausio, sulaukėme didelio žiūrovų dėmesio ir jų palaikymo, o sugrįžę namo – ir savo rajono vadovų nuoširdžių padėkos žodžių.“

2, 3, 5 puspiuose skelbiamos nuotraukos – iš Telšių Žemaitės dramos teatro ir Telšių rajono savivaldybės archyvu

Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro diena „Esaties lieptais“ Vilniuje subūrė geriausius

Šiais metais vykusi jubiliejinė Lietuvos dainų šventė „Kad giria žaliuotų“ tapo puiki sielos atgaiva ir tiems, kas mėgsta scenos meną – šventės programoje buvo Teatro diena „Esaties lieptais“. Ji vyko liepos 3-ąją Vilniuje. Tos dienos renginius sudarė trys dalys. Pirmiausia, po pietų, Pilies gatvė tapo Teatro gatve. Ją, kaip ir buvo iš anksto planuota, užtvindė teatrai ir pavieniai aktoriai, kviesdami praeivius žiūrėti, girdėti, pažinti, ragauti, jausti Teatrą ir netgi tapti jo dalimi, dalyvauti Teatro dienos renginiuose, kurie nuo 17 valandos prasidėjo Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai erdvėse. Ten dalyvavę į šventę atvykę mėgėjų teatro kolektyvai dvi valandas vaidino rūmų menėse. Jie, sekdami istorine tiesa, kaip ir buvo skelbiama iš anksto, pabandė atkurti XVI a. lėlių teatro pasirodymą, atvykėlių artistų iš Italijos Commedia dell'arte vaidinimą, repeticijas valdovų pramogoms. Laukimo salėse atgijo interesantai, bibliotekose – skaitytojai, raštininkai ir t. t. Tuo pat metu privatūs kambariai prisipildė paslaptingo šnabždesio, o akmeninės sienos tapo skaitomų senovinių rankraščių liudininkėmis. Į šiuos vaidinimus mėgėjų teatrų aktorių atlydėti, pasirodymus stebėję žiūrovai buvo pakviesti į rūmų kieme nuo 19 val. vykusį jungtinį mėgėjų teatrų pasirodymą, kurio metu Esaties lieptais buvo keliaujama po turtingą lietuvių dramaturgijos lobyną. Žiūrovai, kaip ir skelbė šventės organizatoriai, scenoje pamatė jungtinį mėgėjų teatrų pasirodymą, kurio metu buvo vaidinami gražiausi, istoriškai svarbiausi, tautos savimonę formavę pjesių epizodai, pradedant Vydūno „Probočių šešėliais“, baigiant Justino Marcinkevičiaus „Mažvydu“. Teatro dienoje dalyvavo geriausi Lietuvos suaugusiųjų, vaikų, jaunimo ir lėlių teatrai.

Šventei pasibaigus, pasidalinti Teatro dienos renginių įspūdžiais paprašėme Mažeikių rajono savivaldybės kultūros centro mėgėjų teatro „Visavi“ kolektyvo vadovę ir režisierę DAIVĄ GEDVILIENĘ.

Iš kairės: Lietuvos dainų šventė pirmosios Teatro dienos, kuri vyko 2009 m. ir kurios metu buvo įgyvendintas projektas – parodytas jungtinis teatrų spektaklis (Keturakio „Amerika pirtyje“), pagrindinė organizatorė, ilgametė Lietuvos liaudies kultūros centro (dabar Lietuvos nacionalinis kultūros centras) Mėgėjų meninės kūrybos skyriaus Teatro poskyrio vadovė-vyriausioji specialistė Irena Maciulevičienė ir Mažeikių rajono kultūros centro „Visavi“ teatro trupės vadovė ir režisierė Daiva Gedvilienė LDK valdovų rūmų kieme 2024 m. liepos 3-ąją. Nuotrauka iš D. Gedvilienės asmeninio archyvo

– Kokie Mažeikių rajono kultūros centro mėgėjų teatro kolektyvai šiemet buvo išvykę į šventę ir kaip jiems joje sekėsi?

– Šimtmetį mininti Lietuvos dainų šventė „Kad giria žaliuotų“ tapo įsimintina visiems mėgėjų teatrų vienminčiams. Liepos 3-ąją dalyvauti joje į Nacionalinį muziejų Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai atvyko mėgėjų teatrų kolektyvai iš visos Lietuvos ir užsienio. Iš Mažeikių dalyvavo rajono savivaldybės kultūros centre teatro meną puoselėjantys du mėgėjų teatrai: prieš 33 metus įkurta mėgėjų teatro trupė „Visavi“ ir jau 12 metų veikiantis Juozo Vaičkaus skrajojamasis teatras.

Teatro diena į Lietuvos dainų švenčių programą pirmą kartą įtraukta 2009 metais. Tada žiūrovams buvo parodytas legendinis jungtinis spektaklis – Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Prisimindama ją galiu pasakyti, kad tiek šis pirmasis, tiek ir šimtmetį mininčios Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ jung-

Iš kairės: Jurbarko kultūros centro Konstantino Glinskio teatro aktorės (laumės, pinančios laimės juostas) kartu su režisiere Danute Budryte-Samiene (pirma iš kairės) 2024 m. Dainų šventės Teatro dienos metu vaidina Vilniaus Pilies gatvėje; Raseinių rajono kultūros centro teatro „Braižas“ trupė (rež. Jolanta Šimaitienė) 2024 m. Lietuvos dainų šventės Teatro dienoje „Esaties lieptais“. Nuotraukos – iš D. Gedvilienės asmeninio archyvo

tinis kolektyvų pasirodymas yra vertas susižavėjimo ir pačių garsiausių aplodismentų.

Į Vilnių kartu su visa Mažeikių scenos mėgėjų grupe, aktoze Evelina Doveikaite buvau nuvykusi ir aš pati. Šventės metu susitikome su kitų miestų ir rajonų mėgėjų teatrų režisieriais, aktoriais. Mus sieja ilgametė, nenutrūkstama bendrystė, tad susitikę džiūgavome vieni kitus matydami, džiaugėmės švente, derinome ateities planus, būsimų gastrolių

datas. Mes su Evelina smalsumo vedinos ilgai vaikštinėjome ir po Vilniaus senamiestį (čia visada yra (Nukelta į 8 p.)

Iš kairės: Kretingos rajono kultūros centro Egidijaus Radžiaus teatro jaunieji aktoriai ir režisierius Nerijus Gedminas (dešinėje) 2024 m. Dainų šventės Teatro dieną LDK valdovų rūmų kieme. D. Gedvilienės nuotrauka; Skuodo rajono kultūros centro Žemaitių teatro režisierius Edmundas Untulis (dešinėje) ir šio teatro aktorė vaidina („ieško kandidatų į savo teatro trupę“) 2024 m. liepos 3 d. Vilniaus Pilies gatvėje vykusiuose Dainų šventės Teatro dienos renginiuose. D. Mukienės nuotrauka

2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ metu Vilniaus Pilių gatvėjė vykusių teatrų pasirodymų akimirkos D. Mukienės nuotrauka

kuo pasidžiaugti), ką jau bekalbėti tokią dieną, kai Pilies gatvė buvo tapusi Teatro gatve, tad, dar neįpusėjus dienai, jau buvome įveikusios daugiau negu 10 tūkstančių žingsnių, kurių, kaip teigiama, reikia norint gyventi sveikai.

Prieš prasidedant Teatro dienos renginiams bendru jos organizatorių ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai administracijos sutarimu buvo nutarta rūmuose esančių erdvių, menių skaičių, kuriose vaidins šven-

tėje dalyvaujantys teatrai, sumažinti. Mūsų „Visavi“ teatro trupei šiais metais teko stebėtojos, komunikuojančios, fiksuojančios ir pagal galimybes reklamuojančios Teatro dieną statusas.

Į LDK valdovų rūmų kiemą atėjusius žiūrovus į menes lydėjo dauguma Juozo Vaičkaus skrajamojo teatro aktorių. Vienoje iš menių visus pasitiko Karalienė Bona Sforca, o didžiojoje scenoje šauniausios komandos aktoriai vienoje iš masinių scenų sukūrė charakteringus karalių, didikų vaidmenis.

LDK valdovų rūmų kiemas 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ baigiamąjį renginį (jungtinio spektaklio) metu. D. Gedvilienės nuotrauka

Teatro dienos didįjį finalą mes stebėjome su didžiuliu vidiniu jauduliu. Tuo, ką matėme, ką girdėjome, džiaugėmės visi kartu: aktoriai, režisieriai, šventės kūrybinės grupės nariai ir, žinoma, didžiulis būrys žiūrovų.

– Šiomet pagrindiniai Dainų šventės Teatro dienos renginiai vyko LDK valdovų rūmuose. Kaip ten aktoriams pavyko „prisijaukinti“ erdves, kuriose jie vaidino?

– Iš pradžių organizuojant šių metų Dainų šventės Teatro dieną veiksmo vieta buvo numatyta Lietuvos nacionaliniame operos ir baletų teatre, tačiau dėl objektyvių priežasčių vėliau buvo susitarta su Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai vadovais, kad Teatro diena vyks šio muziejaus erdvėse. Organizuojant pagrindinius Teatro dienos renginius itin sudėtinga ir labai atsakinga misija teko trijų skirtingų teatrų režisierėms. Teatro dienos kūrybinės grupės nariai šį kartą buvo režisierė Neringa Danienė, režisierės padėjėja Ramunė Uždavinienė, režisieriai-koordinatoriai Asta Simonaitė, Tomas Erbrėderis, teatrų kuratorė Vita Vadoklytė, dailininkas-scenografas Arvydas Gudas, kompozitorius Rytas Svilainis, choreografas Marius Pinigis, direktorius Ramūnas Abukevičius. Manau, kad jiems pavyko sukurti ne tik puikų jungtinį pasirodymą, kuriuo tiek patys teatrai, tiek ir žiūrovai džiaugėsi, bet ir aplinką, kurioje šventėje dalyvavę teatrai, aktoriai galėjo parodyti tai, ką turi geriausio, vieni su kitais pabendrauti ir būti pagerbti kaip kūrėjai.

2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ metu Vilniaus Pilių gatvėje vykusių teatrų pasirodymų akimirka. D. Mukienės nuotrauka

Erdvės, kuriose vaidinama, ne taip ir svarbu. Svarbiausia – kas ir kaip rodoma. Taip, specifinės erdvės suteikia režisieriui laisvę fantazijai. Kitą kartą pamatai erdvę ir jau žinai, koks spektaklis joje žiūrėtusi. Štai legenda „Eglė žalčių karalienė“, kurią mes vaidiname, įspūdingai žiūrisi uždaros erdvės scenoje, tačiau spektakliui vykstant gamtoje, prie vandens, reginys būna tiesiog užburiantis, viskas kinta, keičiasi... Šį kartą teatrai vaidino ne tik LDK valdovų rūmų erdvėse, bet ir Vilniaus senamiestyje. Norinčių pamatyti baigiamąjį renginį buvo šimtai, dėmesio aktoriams, režisieriams netrūko. Džiaugėmės, kad ir mes esame šios jubiliejinės Lietuvos dainų šventės dalis. Daugelis Vilniuje pasiliko ir po Teatro dienos, nes scenos mėgėjai dažniausiai ne tik vaidina, bet ir šoka, dainuoja, muzikuoja.

2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ Teatro dienos „Esaties lieptais“ baigiamąjo renginio, vykusio LDK valdovų rūmų kieme, finalinės scenos fragmentas. D. Gedvilienės nuotrauka

ŽEMAIČIŲ kūriniai šimtmečio Lietuvos dainų šventės liaudies dailės parodoje „IŠ ŠERDIES“

Parengė Kazimieras PRUŠINSKAS

Tarp gausybės puikių šimtmetį mininčios Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ renginių, sutelkusių minias dainą, šokį, tradicinę muziką mylinčių tautiečių iš įvairių pasaulio kampelių, nepelnytai bene mažiausiai dėmesio šiemet sulaukė Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (LNDM) ekspoziciniame padalinyje Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje trečiąją šventės dieną (liepos 1-ąją) atidaryta Lietuvos dailės paroda „Iš šerdies“, kurią surengė Lietuvos nacionalinis kultūros centras kartu su partneriais – LNDM ir Lietuvos tautodailininkų sąjungos regioniniais skyriais (parodos kuratorė – dailininkė, Vilniaus dailės akademijos lektorė Aušra Jasiukevičiūtė).

Parodai vieta buvo pasirinkta tradicinė (LNDM jau daug metų priglobia dainų švenčių metu vykstančias respublikines liaudies meno parodas). Neabejotina tik, kad tokia proga, kai minime šimto metų sukaktį nuo 1924 m. Kaune įvykusios pirmosios Lietuvos dainų šventės (Dainų dienos), kai pas mus liaudies dailė – tautinė (liaudies) dailė, kuri kartu su liaudies architektūra ir folkloru yra viena iš trijų liaudies meno dalių, kuri Lietuvoje taip plačiai paplitusi ir dažnu atveju žmonėms daro ne mažesnę emocinį poveikį kaip profesionalioji dailė, vietos tokiai parodai buvo skirta per mažai.

Ekspozicijos turinys yra apžvelgtas prieš parodos atidarymą išleistame kataloge: „Šimtmetį mininčios Lietuvos dainų šventės liaudies dailės paroda „Iš šerdies“ pristato geriausių visos Lietuvos šiuolaikinių tautodailininkų kūrinius, įkvėptus liaudies dailės tradicijos. Ekspozicijoje išvysime ne tik žinomų, aktyviai tautodailės parodose dalyvaujančių meistrų kūrinių, bet ir uždariau, nuošaliau gyvenančių, retai matomų kūrėjų vienišų darbų. [...] „Kaip atskaitos

Parodos reklaminis plakatas

tašką pasitelkėme XIX–XXa. Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus liaudies meno rinkinio eksponatus, privačiose kolekcijose saugomus kūrinius, leidžiančius pamatyti ir įvertinti, kokia liaudies dailė buvo anksčiau, kokios bendros savybės išliko ir kokie skirtumai pasireiškė žvelgiant į dabarties laikus. [...].“

Į parodą užsukome trečiąją jos veikimo dieną. Lankytojų nebuvo daug. Mes, kaip ir jie, čia ilgai neužsibuvome. Susidarėme bendrą vaizdą, pasigėrėjome puikiaisiais rišėjų sodais, medžio drožėjų darbais, kitais kūrinių ir... išėjome. Priežastis ta, jog nebuvo kaip su ta paroda išsamiau susipažinti. Be anotacijos, kuri kabojo prie įėjimo į parodą, daugiau jokios informacijos apie parodos eksponatus

„Gyvačių kerėtojas“, 1965 m. Dail. Sanislovas Riauba (1904–1982)

Parodos „Iš šerdių“ ekspozicijos fragmentai (keramika / puodininkystė ir audiniai)

nebuvo – etiketažo nė prie vieno eksponato taisyklė nepamatėme. Parodoje budinti muziejaus darbuotoja mus informavo, kad etiketažas rengiamas ir kad jis jau bus po kelių dienų bei pasiūlė parodą pakartotinai aplankyti po kokios savaitės.

Norėdami išsiaiškinti, kas šioje parodoje reprezentuoja bent jau Žemaitijos etnografinio regiono tautodailę, tai iš dalies galėjome padaryti vartydami katalogą, kuriame nurodyta, jog „Parodoje eksponuojamos įvairios liaudies dailės rūšys: vaizdinė dailė – tapyba, skulptūra, grafika, karpiniai; taikomoji dailė – audiniai, tekstilė, tautinio kostiumo elementai, keramika, kalvystė, medžio dirbiniai, iš vytelių ir šiaudų pinti daiktai; paprotinė dailė – verbos, sodai, kaukės, margučiai. Tarp eksponatų rasime ne tik įprastų, tradicinių įvairių sričių kūrinių, bet ir šiuolaikinių modifikacijų, leidžiančių spėti, kaip liaudies kūryba keisis ateityje, ir galbūt tapsiančių naujų tradicijų ištakomis. [...]“

Tiems, kas yra bent kiek daugiau susipažinę su XX a. ir XXI a. tautodaile, pamačius, kas eksponuojama šioje parodoje, iš karto norėjosi, jog parodinių erdvių būtų bent jau 3–4 kartus daugiau, kad jose būtų galima išeksponuoti atitinkamai daugiau ir kūrinių, pristatyti bent jau visų atskiras liaudies meno rūšis savo darbais reprezentuojančių tautodailininkų, nuo 2005 m. Lietuvoje kasmet vykstančių nacionalinių konkursinių liaudies meno parodų laureatų, kurie apdovanojami „Aukso vainikais“, darbus. Bet... Paroda kur kas mažesnės apimties.

Kalbant apie žemaičių kūrinius parodoje, galime konstatuoti tik tai, jog parodos kataloge daugiausiai yra pateikta vaizduojamosios dailės (kataloge ji vadinama vaizdine daile) kūrinių, ypač medžio

skulptūrų (tai labiausiai šio krašto tautodailei ir būdinga). Kataloge yra pateikti duomenys ir apie kelis šiame krašte sukurtus tapybos, grafikos, kryždirbystės darbus, karpinius. Tarp Žemaitijoje gyvenančių taikomosios dailės meistrų sukurtų darbų daugiausiai kataloge pristatyta audinių, mezginių, po keletą delmonų, drožinių, žaislų, po 1 kepurę ir puodininkystės gaminį. Nėra pavaizduota nė vieno žemaičių nupinto kūrinių. Tarp paprotinės liaudies dailės eksponatų yra iš Žemaitijos atkeliavusių kaukių, margučių, sodų. Verbų, kurias būtų surišę žemaičiai, kaip ir reikia tikėtis, taip pat nė vieno vaizdo nerandame.

Iš žemaičių kraštą reprezentuojančių senųjų liaudies menininkų darbų kataloge matome po vieną Plungės krašto medžio drožėjo Stanislovo Riaubos (1904–1982) ir Šilalės rajone gyvenusios tapytojos Petronelės Gerlikienės (1905–1979), darbus, kurie reprezentuoja XX a. XX a. pr. gimusių liaudies menininkų kūrybą. Visų kitų kūrinių autoriai žemaičiai, išskyrus medžio drožėjus Stasį Dužinską, Vytautą Jaugėlą, Oną Paulauskienę, Kazimierą Striaupą, Adolfą Andriejų Viluckį, audėjas Reginą Vaišnorienę ir Teresę Žulkienę, yra gimę kur kas vėliau, t. y. po Antrojo pasaulinio karo ir dažniausiai tebekuria iki šiol. Nemažas būrys menininkų, kurių darbai eksponuojami parodoje, yra gimę jau XXI amžiuje. Kiek nusistebėjome, kad tarp jų yra ir keletas mokinių, dar tik bandančių savo jėgas tautodailėje, tad vargu ar iš jų kūrinių jau galime spėti apie šių dienų liaudies meno tendencijas.

Kataloge nurodyta, jog parodoje eksponuojama daugiau kaip 1500 darbų, kuriuos sukūrė 410 autorių. Bet... bandėme suskaičiuoti kataloge pristatyti (Nukelta į 12 p.)

„Muzikantai“, 2023 m. Dail. Valdas Bandza

tus parodos eksponatus ir... suskaičiavome tik 432 jų pozicijas. Tiesa, kai kurioms jų yra priskirta po keletą kūrinių, pvz., juostų, lazdų, žaislų, margučių, bet net ir pridėjus tai, kas kataloge eksponatų grupėse pavaizduota, iš tų paminėtų 1500 kūrinių kataloge matome tik apie 580 eksponatų nuotraukas. Peršasi išvada, jog iki katalogo parengimo spaudai dar ne visi kūriniai buvo surinkti, nufotografuoti ar tiesiog į katalogą likusieji nebetilpo. Tai liudija ir parodoje mūsų pačių sukurtos jos nuotraukos. Dalies jose matomų kūrinių parodos kataloge nėra nurodyta. Leidinio anotacijoje paminėtas parodoje eksponuojamų kūrinių autorių skaičius iš dalies atitinka tai, ką jame matome.

Taigi, yra katalogas, yra paroda, bet, jei nori išsamiau susipažinti su vieno ar kito Lietuvos etnografinio regiono šių dienų ar ankstesnių metų liaudies (tautos) daile, verta apsilankyti ir regionuose kasmet rengiamose liaudies meno konkursinėse parodose, kuriose išrenkami laureatai apdovanojami „Aukso vainiku“ bei aukso raidėmis įrašomi į Lietuvos tautodailės istoriją. Apie tai, kas liaudies meistrų sukurta iki šiol, iškalbingai pasakoja beveik visų šalies rajonų centruose, taip pat ir Lietuvos didžiuosiuose miestuose veikiančių muziejų liaudies meno rinkiniai, šiuose muziejuose, taip pat ir kitose erdvėse rajonuose ir miestuose rengiamos įvairios atskirų liaudies meistrų personalinės, grupinės liaudies meno parodos.

Kadangi ne visi besidomintys žemaičių tautodaile apsilankys LNDM Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje iki šių metų rugsėjo 29 d. imtinai

veikiančioje liaudies dailės parodoje „Iš šerdies“ ir ne visiems yra pavykę ar pavyks gauti šios parodos katalogą, pateikiame sąrašą Žemaitijoje kūrusių ir kuriančių tautodailininkų, apie kurių darbus, eksponuojamus šioje parodoje, yra pateikta informacija jos kataloge.

VAIZDINĖ DAILĖ

SKULPTŪRA

1. Valdas Bandza. Gimė 1964 m. Akmentašys. Gyvena Kelmėje. „Muzikantas“, 2023 m., akmuo, h 45 cm.

2. Edgaras Budrys. Gimė 2005 m. Mokinys. Mokytojas Viktoras Raibužis. Gyvena Plungėje. „Pieta“, 2020 m., dažytas medis, h 45 cm.

3. Ovidijus Buta. Gimė 2002 m. Mokinys. Mokytojas Viktoras Raibužis. Gyvena Plungėje. „Piligrimas“, 2020 m., dažytas medis, h 43 cm.

4. Aurimas Jurgaitis. Gimė 2001 m. Mokinys. Mokytojas Viktoras Raibužis. Gyvena Plungėje. „Šv. Kristoforas“, 2018 m., dažytas medis, h 35 cm.

5. Paulius Mikšta. Gimė 2003 m. Mokinys. Mokytojas Viktoras Raibužis. Gyvena Plungėje. „Šv. Kristoforas“, 2021 m., dažytas medis, h 40 cm.

6. Deividas Paulauskas. Gimė 2000 m. Mokinys. Mokytojas Viktoras Raibužis. Gyvena Plungėje. „Angelas“, 2019 m., dažytas medis, h 39 cm.

7. Gediminas Černiauskas. Gimė 1945 m. Medžio drožėjas. Gyvena Plokščiuose (Plungės r.). „Be pavadinimo“, 2003 m., medis, h 90 cm.

8. Pranas Dužinskas. Gimė 1937 m. Medžio drožėjas. Gyvena Tryškiuose (Telšių r.). „Perkūnas“, 2007 m., medis, h 63 cm.

9. Romutė Gervylienė. Gimė 1965 m. Siuvėja. Gyvena Laukuvoje (Šilalės r.). „Šv. Florijonas“, 2019 m., vilna, h 108 cm.

10. Laima Mickūnienė. Gimė 1965 m. Visuomenės sveikatos specialistė. Gyvena Jurbarke. „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“, 2019 m., vilna, h 96 cm.

11. Vytautas Jaugėla. Gimė 1938 m. Medžio drožėjas. Gyvena Gintališkėje (Plungės r.). „Pieta“, 2022 m., medis, h 66 cm.

12. Steponas Kaminas. Gimė 1950 m. Medžio drožėjas. Gyvena Telšiuose. „Kaimo gyventojai“, 2023 m., dažytas medis, h 62 cm.

13. Rūta Kavaliauskienė. Gimė 1952 m. Me-

džio drožėja. Gyvena Plateliuose (Plungės r.). „Angelas“, 2023 m., dažytas medis, h 67 cm.

14. Odeta Kniečiūnienė. Gimė 1968 m. Kirpėja. Gyvena Jurbarke. „Šv. Jonas Nepomukas“, 2019 m., vilna, h 98 cm.

15. Alfonsas Maulius. Gimė 1947 m. Agromas. Gyvena Šilalėje. „Nutrūktgalvis“, 2020 m., medis, h 17 cm.

16. Ona Paulauskienė. Gimė 1939 m. Medžio drožėja. Gyvena Batakiuose (Tauragės r.). „Šv. Cecilija“, 2023 m., dažytas medis, h 32 cm.

17. Rimantas Paunksnis. Gimė 1953 m. Medžio drožėjas. Gyvena Lupikuose (Kelmės r.). „Šv. Kazimieras“, 2023 m., dažytas medis, h 32 cm.

18. Romarika Pikelienė. Gimė 1964 m. Inžinierė statybininkė. Gyvena Jurbarke. „Šv. Antanas“, 2019 m., vilna, h 89 cm.

19. Raimundas Puškorius. Gimė 1954 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kretingoje. „Saulė“, 2022 m., medis, h 44 cm.

20. Stanislovas Riauba (1904–1982). Medžio drožėjas. Gyveno Plungės rajone. „Gyvačių kerėtojas“, 1965 m., medis, h 67 cm.

21. Ona Siaurusaitienė. Gimė 1951 m. Lengvosios pramonės technologė. Gyvena Jurbarke. „Šv. Rokas“, 2019 m., vilna, h 89.

22. Kazimieras Striaupa. Gimė 1932 m. Medžio drožėjas. Gyvena Dovainiuose (Plungės r.). „Jėzus plauna mokiniams kojas“, XX a. pr., dažytas medis, h 33 cm.

23. Liudas Šopauskas. Gimė 1956 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kūlpėnuose (Kretingos r.). „Šv. Jonas Nepomukas“, 2022 m., dažytas medis, h 46 cm.

24. Adolfas Andriejus Viluckis. Gimė 1939 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kretingoje. „Duetas“, 2019 m., dažytas medis, h 50 cm.

25. Augustinas Zaleckis. Gimė 1964 m. Medžio drožėjas. Gyvena Klausgalvų Medsėdžiuose (Kretingos r.). „Šv. Hubertas“, 2023 m., medis, h 51 cm.

TAPYBA

1. Petronėlė Gerlikienė (1905–1979). Gyveno Šilalės rajone. „Dainų šventė“, 1976 m., drobė, aplikacija, siuvinėjimas, 250 x 180 cm. LNDMLA-4539.

2. Stasys Dužinskas. Gimė 1941 m. Tautodailininkas. Gyvena Žarėnuose (Telšių r.). „Be pavadinimo“, 2015 m., žuvies kaulai, 30 x 21 cm.

Parodos ekspozicijos fragmentas. Kairėje – S. Kamino „Kaimo gyventojai“, 2023 m.

3. Teresė Liekienė. Gimė 1955 m. Tautodailininkė. Gyvena Tauragėje. „Auštos vartų Marija“, 2020 m., gintaras, 24 x 18 cm.

4. Marija Aldona Mikulskienė. Gimė 1940 m. Inžinierė. Gyvena Šiauliuose. „Šatrija“, 2022 m., popierius, akvarelė, 29 x 40 cm.

GRAFIKA

1. Irena Kvedarienė. Gimė 1957 m. Landšafto dizainerė, floristė. Gyvena Palangoje. „Mergelė Maloningoji“, 2019 m., medžio raižinys, 50 x 42 cm.

2. Irena Kvedarienė. Gimė 1957 m. Landšafto dizainerė, floristė. Gyvena Palangoje. „Paskutinė vakarienė“, 2019 m., medžio raižinys, 64 x 78 cm.

KARPINIAI

1. Inga Grinskytė-Gulbinienė. Gimė 1982 m. Parodų koordinatorė. Gyvena Šiauliuose. „Šiaurės Lietuva“, 2012 m., 53 x 108 cm.

2. Vilija Šmitaitė-Jurkuvienė. Gimė 1961 m. Mokytoja. Gyvena Tauragėje. „Gatvėje“, 2023 m., 40 x 50 cm.

KRYŽDIRBYSTĖ

1. Virginijus Mikuckis. Gimė 1967 m. Kalvis. Gy-

(Nukelta į 14 p.)

Ekspozicijos fragmentai (iš vilnos sukurtos skulptūros). Iš kairės: Šv. Antanas“, 2019 m. Dail. Romarika Pikelienė; „Šv. Jonas Nepomukas“, 2019 m. Dail. Odeta Kniečiūnienė; „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“, 2019 m. Dail. Laima Mickūnienė

vena Mažeikiuose. „Kryžius-saulutė“, 2023 m. geležis, h 94 cm.

2. Saulius Rumbutis. Gimė 1961 m. Medžio drožėjas. Gyvena Gargžduose. „Krikštas“, 2023 m., pušis, h 95 cm.

3. Saulius Rumbutis. Gimė 1961 m. Medžio drožėjas. Gyvena Gargžduose. „Krikštas“, 2023 m., pušis, h 98 cm.

TAIKOMOJI DAILĖ

AUDINIAI

1. Milana Jeceničienė. Gimė 1949 m. Audėja. Gyvena Tauragėje. „Lovatiesė“, 2019 m., linas, medvilnė, 200 x 140 cm.

2. Teresė Žulkienė. Gimė 1937 m. Audėja. Gyvena Palangoje. „Lovatiesė“, 2014, vilna, 210 x 130 cm.

3. Zita Paulikienė. Gimė 1957 m. Audėja. Gyvena Gargžduose. „Sijono audinys“, 2023 m., vilna, 110 x 98 cm.

4. Zita Paulikienė. Gimė 1957 m. Audėja. Gyvena Gargžduose. „Prijuostė“, 2023

metais, medvilnė, 89 x 97 cm.

5. Zita Paulikienė. Gimė 1957 m. Audėja. Gyvena Gargžduose. „Gūnia“, 2019 m., vilna, linas, 145 x 92 cm.

6. Ramunė Našlėnienė. Gimė 1962 m. Mokytoja. Gyvena Gargžduose. „Skara“, 2019 m., vilna, 162 x 162 cm.

7. Valė Krauleidienė. Gimė 1968 m. Bibliotekininkė. Gyvena Veiviržėnuose (Klaipėdos r.). „Rankšluostis“, 2020 m., linas, medvilnė, 150 x 42 cm.

8. Lina Neverdauskienė. Gimė 1971 m. Masažuotoja, ūkininkė. Gyvena Dargaičiuose (Šiaulių r.). „Rankšluostis“, 2023 m., linas, medvilnė, 210 x 38 cm.

9. Nijolė Smailienė. Gimė 1959 m. Inžinierė-technologė. Gyvena Šiauliuose. „Rankšluostis“, 2014 m., linas, medvilnė, 100 x 43 cm.

10. Regina Vaišnorienė. Gimė 1944 m. Gidė, bitininkė. Gyvena Šiauliuose. „Rankšluostis“, 2020 m., linas, medvilnė, 170 x 40 cm.

11. Edita Dapšienė. Gimė 1953 m. Inžinierė-technologė. Gyvena Šiauliuose. „Rinktinės juostos“. 2023–2024 m., 270 x 3,8 cm.

12. Jonas Kvedaras. Gimė 1957 m. Tautodailininkas. Gyvena Vijoliuose (Šiaulių r.). „Vytinės juostos“, 2024 m., 250 x 3 cm.

13. Sigita Milvydienė. Gimė 1965 m. Muziejaus darbuotoja. Gyvena Šiauliuose. „Rinktinės juostos“, 2021 m., 240–260 x 5 cm.

14. Vitalija Monkienė. Gimė 1963 m. Psichologė. Gyvena Šiauliuose. „Rinktinės juostos“, 2023 m., 260 x 5 cm.

15. Augustinas Monkus. Gimė 1994 m. Finansų tyrėjas. Gyvena Šiauliuose. „Rinktinės juostos“, 2023 m., 250 x 4,5 cm.

16. Ingrida Reminienė. Gimė 1990 m. Optometrininkė, ledo ritulininkė. Gyvena Šiauliuose. „Rinktinės juostos“, 2024 m., 240 x 3,5 cm.

17. Ramunė Našlėnienė. Gimė 1962 m. Mokytoja. Gyvena Gargžduose. „Rinktinės juos-

tos“, 2023 m., 306 x 1,8, 224 x 2, 258 x 1,5 cm.

DELMONAI

1. Valentina Kaubrienė. Gimė 1956 m. Tautodailininkė. Gyvena Gargžduose. „Delmonas“, 2022 m., 33 x 22 cm.

2. Valentina Kaubrienė. Gimė 1956 m. Tautodailininkė. Gyvena Gargžduose. „Delmonas“, 2022 m., 37 x 22,5 cm.

3. Stasė Kausteklienė. Gimė 1947 m. Tautodailininkė. Gyvena Gargžduose. „Delmonas“, 2023 m., 31 x 23 cm.

4. Stasė Kausteklienė. Gimė 1947 m. Tautodailininkė. Gyvena Gargžduose. „Delmonas“, 2023 m., 29 x 20 cm.

5. Ramunė Nalšėnienė. Gimė 1962 m. Mokytoja. Gyvena Gargžduose. „Delmonas“, 2017 m., 32 x 21 cm.

KEPURĖS

1. Kornelija Lopetienė. Gimė 1955 m. menininkė. Gyvena Kelmėje. „Šiaudų skrybėlė“, 2023 m., Ø 45 cm.

MEZGINIAI

1. Danutė Danylienė. Gimė 1955 m. Konditerė. Gyvena Šiauliuose. „Pirštinės“, 2023 m.

2. Dalia Jakštienė. Gimė 1964 m. Muziejininkė. Gyvena Platiuose (Plungės r.), „Kojinės“, 2023 m.

3. Dalia Jakštienė. Gimė 1964 m. Muziejininkė. Gyvena Platiuose (Plungės r.), „Pirštinės“, 2023 m.

4. Stasė Kausteklienė. Gimė 1947 m. Virėja, mezgėja. Gyvena Gargžduose. „Pirštinės“, 2019 m.

5. Janina Kildušienė. Gimė

1962 m. Choreografė. Gyvena Šiauliuose. „Pirštinės“, 2023 m.

6. Dalia Kundrotienė. Gimė 1962 m. Felčerė. Gyvena Alkiškiuose (Akmenės r.). „Pirštinės“, 2023 m.

7. Laimutė Tomkuvienė. Gimė 1961 m. Edukatorė. Gyvena Šiauliuose. „Pirštinės“, 2023 m.

8. Jolanta Gečienė. Gimė 1964 m. Mezgėja. Gyvena Kelmėje. „Riešinės“, 2023 m.

9. Sigita Gudaitytė. Gimė 1988 m. Mezgėja. Gyvena Šaukėnuose (Kelmės r.). „Riešinės“, 2023 m.

10. Zita Nagevičienė. Gimė 1972 m. Mezgėja. Gyvena Šaukėnuose (Kelmės r.). „Riešinės“, 2024 m.

PUODININKYSTĖ

1. Silvestra Šufinskienė. Gimė 1938 m. Tautodailininkė. Gyvena Kuršėnuose (Šiaulių r.). „Puodynė“, 2022 m., h 17 cm.

DROŽINIAI

1. Jonas Berenis. Gimė 1952 m. Medžio drožėjas. Gyvena Lauko Sodoje (Telšių r.). „Dvi lazdos“, 2016 m. h. 89 cm.

2. Gediminas Černiauskas. Gimė 1945 m. Medžio drožėjas. Gyvena Plokščiuose (Plungės r.). „Dvi lazdos“, 2023 m., medis, h 90 cm.

3. Mečislovas Ežerskis. Gimė 1940 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kelmėje. „Dvi lazdos“, 2023 m.

4. Adolfas Andriejus Viluckis. Gimė 1939 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kretingoje. „Dvi lazdos“, 2022 m., h 135, 122 cm.

PYNIMAS

–

„Šv. Jonas Nepomukas, 2022 m.
Dail. Liudas Šopauskas

ŽAISLAI

1. Regina Aleksandravičienė. Gimė 1954 m. mokytoja. Gyvena Telšiuose. „Molio švilpynės“, 2023 m.

2. Rusnė Aleksandravičiūtė. Gimė 2009 m. Mokinė. Mokytoja Regina Aleksandravičienė. Gyvena Kairiuose (Šiaulių r.). „Molio švilpynė“, 2023 m.

3. Emilija Bagužaitė. Gimė 2010 m. Mokinė. Mokytoja Regina Aleksandravičienė. Gyvena Telšiuose. „Molio švilpynė“, 2024 m.

4. Raimondas Baškys. Gimė 1958 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kuršėnuose (Šiaulių r.). „Pjovėjas“, 2023 m., h 18.

5. Tadas Dabulskis. Gimė 2006 m. Mokinys. Mokytojas Raimondas Mileška. Gyvena Mažeikiuose. „Arkliukas „Žemaitoks“, 2024 m., h 125 cm.

(Nukelta į 16 p.)

Parodos ekspozicijos fragmentas. Margučiai

6. Vilija Jocienė. Gimė 1962 m. Bibliotekininė. Gyvena Vainočiuose (Telšių r.) „Vatiniai žaislai“, 2023 m., h 6–15 cm.

7. Laima Kelmelienė. Gimė 1957 m. Menininė. Gyvena Šiauliuose. „Molio švilpynės“, 2023 m.

8. Gitana Morkienė. Gimė 1971 m. Tautodailininkė. Gyvena Ginkūnuose (Šiaulių r.). „Molio švilpynės“, 2023 m.

9. Birutė Petrikienė. Gimė 1948 m. Tautodailininkė. Gyvena Telšiuose. „Molio švilpynės“, 2023 m.

10. Raimonda Ramanauskienė. Gimė 1966 m. Muziejininkė. Gyvena Reivyčiuose (Mažeikių r.). „Barškučiai“, 2024 m., h 5–15 cm.

11. Aleksas Feliksas Steponavičius (1949–2013). Medžio drožėjas. Gyveno Šiauliuose. „Žaidimas“, h 157 cm.

12. Vaidotas Šopauskas. Gimė 1978 m. Medžio drožėjas. Gyvena Rubikiuose (Mažeikių r.). „Gimnastas“, 2016 m., h 28 cm.

13. Vaidotas Šopauskas. Gimė 1978 m. Medžio drožėjas. Gyvena Rubikiuose (Mažeikių r.). „Lesyklėlė“, 2020 m., Ø 34 cm.

PAPROTINĖ DAILĖ

KAUKĖS

1. Kazimieras Striaupa. Gimė 1932 m. Medžio drožėjas. Gyvena Dovainiuose (Plungės r.). „Užgavėnių kaukė „Velnias“, medis, ragai, kailis, h 58 cm.

2. Lina Striaupienė. Gimė 1975 m. Ūkininkė. Gyvena Dovainiuose (Plungės r.). „Užgavėnių kaukė „Velnias“, mezgimo siūlai, kailis, h 41 cm.

3. Vaclovas Tamošaitis. Gimė 1953 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kuršėnuose (Šiaulių r.). „Užgavėnių kaukė „Ožys“, 2023 m., medis.

4. Saulius Tamulis. Gimė 1965 m. Medžio drožėjas. Gyvena Šiauliuose. „Užgavėnių kaukė „Avinas“, 2023 m., medis, avikailis, šiaudai, h 34 cm.

5. Adolfas Andriejus Viluckis. Gimė 1939 m. Medžio drožėjas. Gyvena Kretingoje. „Užgavėnių kaukė“, 2020 m., medis, įvairios medžiagos, h 53 cm.

MARGUČIAI

1. Virginijus Čepauskas. Gimė 1962 m. Statybininkas. Gyvena Šilalėje. „Margučiai“, vištų kiaušiniai, skutinėjimas.

2. Kristina Jankūnienė. Gimė 1979 m. Dirba Šiaulių globos namuose. Gyvena Šiauliuose. „Margučiai“, vištų kiaušiniai, vaškas.

3. Jadvyga Mačiūnienė. Gimė 1950 m. Dailininkė. Gyvena Ryškėnuose (Telšių r.). „Margučiai“, vištų kiaušiniai, skutinėjimas.

SODAI

1. Sigutė Barzdelienė. Gimė 1965 m. Švenčių dekoratorė. Gyvena Purviuose (Akmenės r.). „Šiaudinis sodas“, 2023 m., h 142 cm.

2. Jurgita Brazauskienė. Gimė 1977 m. Amatų ir etnokultūros centro vadovė. Gyvena Norkaičiuose (Tauragės r.). „Šiaudinis sodas“, 2024 m. h 105 cm.

3. Bronė Gricienė. Gimė 1949 m. Sodų rišėja. Gyvena Šiauliuose. „Šiaudinis sodas“, 2024 m., h 75 cm.

4. Raimonda Kiminaitė. Gimė 1986 m. Siuvėja. „Šiaudinis sodas „Saulės“, 2024 m., h 63 cm.

5. Marija Žibūdienė. Gimė 1955 m. Sodų rišėja. Gyvena Šiauliuose. „Šiaudinis sodas“, 2023 m., h 86 cm.

VERBOS

Kūrinių sąrašas parengtas pagal kataloge „Liaudies dailės paroda „Iš šerdies“ (Vilnius, 2024) pateiktą informaciją

*Parengė Kazimieras Prušinskas
Autoriaus nuotraukose – liaudies dailės parodos „Iš šerdies“ fragmentai*

Diplomai įteikti VDA TELŠIŲ fakulteto XXII laidos menų bakalaurams ir IV laidos menų magistrams

Baigiantis šių metų birželiui, Telšių Žemaitės dramos teatre Vilniaus dailės akademijos (VDA) Telšių fakulteto absolventams iškilmingos ceremonijos metu įteikti bakalauro ir magistro studijų programų baigimo diplomai. Jaunuosius menininkus sveikino ir diplomus įteikė rektorė prof. Ieva Skauronė, prorektorius studijoms prof. Ričardas Bartkevičius, prorektorius menui ir mokslui doc. dr. Marius Iršėnas, VDA Telšių fakulteto dekanas prof. Ramūnas Banys. Kartu su diplomais studentams buvo įteikti tiesiai iš spaustuvės, dar dažais tebekvepiantys visos akademijos baigiamųjų darbų parodos „GRADUATION SHOW“ katalogai. Šiais metais

Diplomų įteikimo ceremonijos akimirka. Iš kairės: prof. I. Skauronė, prof. R. Bartkevičius, doc. dr. M. Iršėnas, kalba prof. R. Banys

išleista VDA Telšių fakulteto XXII menų bakalaurų ir IV menų magistrų laida.

VDA rektorė prof. I. Skauronė, sveikindama bakalaurus ir magistrus studijų baigimo proga, pasakė, kad „įteikiami diplomai vainikuoja studijuojant Akademijoje įgytas žinias ir patirtis, susiformavusius įgūdžius, išlavintą gebėjimą mąstyti, kritiškai
(Nukelta į 18 p.)

VDA Telšių fakulteto XXII laidos menų bakalaurai ir IV laidos menų magistrai po diplomų įteikimo kartu su šventėje dalyvavusiais VDA ir VDA Telšių fakulteto vadovais

Diplomų įteikimo ceremonijos akimirkos (iš kairės): kalba VDA prorektorius doc. dr. Marius Iršenas, VDA rektorė prof. Ieva Skauronė, diplomai, sveikinimai, dovanos – VDA Telšių fakulteto absolventams

analizuoti. Studijų metu įgijote skvarbesnį žvilgsnį į save ir aplinką, kurią gebate puikiai vizualiai reflektuoti, išmokote išlaisvinti ir suvaldyti savo kūrybiškumą, rasti autentišką ryšį tarp meno teorijos ir praktikos. Tegul visa, kas įgyta ir patirta studijų metais Akademijoje, padeda jums tolimesniame kuriančio žmogaus kelyje. Linkiu didžiausios sėkmės profesiniame ir asmeniniame gyvenime, savo idėjomis ir darbais garsinti Vilniaus dailės akademiją ir Lietuvą.“

Prof. R. Bartkevičius absolventams palinkėjo dalintis patirtimi, mėgautis kolegų kūriniais parodose, palaikyti vieniems kitus ir po studijų.

Telšių fakulteto dekanas prof. R. Banys padėkojo absolventams už mokslo institucijos garsinimą,

pasiektus kūrybinius rezultatus, dalyvavimą institucijos kultūrinėje veikloje bei linkėjo absolventams vertinti įgytas žinias Akademijoje: „*Ačiū visiems absolventams už jų indėlį puoselėjant šią instituciją ir linkiu kiekvienam atrasti prasmingos veiklos nišą, kurioje atsiskleistų pačios geriausios jūsų profesinės savybės. Kviečiu nepamiršti savo Alma Mater: sugrįžti čia vėl: galbūt tęsiant studijas aukštesnėje studijų pakopoje, galbūt pristatyti savo projektų ir kūrybinių pasiekimų VDA Telšių galerijoje ir galbūt ateityje įsijungti į studijų procesą, dalyvaujant vertinimo komisijose ar prisijungiant prie dėstytojų kolektyvo*“, – kalbėjo dekanas.

Prorektorius menui ir mokslui doc. dr. M. Ir-

Diplomų ir apdovanojimų įteikimo bakalaurams ir magistrams ceremonijos akimirkos

Iš kairės: diplomų įteikimo ir apdovanojimų ceremonijos akimirkos, dalyviai; kalba dailininkė, VDA Telšių fakulteto doc. Neringa Poškutė-Jukumienė

šėnas įteikė tradicinę Žemaičių akademijos rektorius, VDA dėstytojo, Telšių miesto Garbės piliečio prof. dr. Adomo Butrimo asmeninę premiją „Tradicija šiuolaikine menine kalba“. Šiais metais ji skirta Jurgiui Šmitui už baigiamąjį darbą – „Evė“ (viešosios erdvės objektas, kūrybinio projekto vadovas prof. Ramūnas Banys). Kūrinys orientuotas į kultūros istoriją ir siejamas su konkrečia asmenybe Eve – rašytoja Ieva Simonaityte. Novatoriškos formos dizaino objektas – suolelis yra bendros sukurtos sistemos dalis. Jis sukurtas bendradarbiaujant su Priekulės I. Simonaitytės gimnazija, jame atskleistas istorinis kontekstas – Mažosios Lietuvos specifiška. Tai ne vienkartinis, o tvarus kūrinys. Šis darbas puikiai atspindi pačios nominacijos nuotaiką.

Visų bakalaurų studijų programų vadovų vardu absolventus pasveikino Metalų meno ir juvelyrinės studijų programos vadovė doc. Neringa Poškutė-Jukumienė, sveikinimo žodį taip pat tarė ir Taikomojo meno studijų programos vadovė prof. Laima Kėrienė, studentų vardu kalbėjo ir muzikinį kūrinį padovanojo būsimai ketvirtakursė Estera Olendraitė,

muzikinę programą atliko Indrė Jucytė. Absolventų vardu padėkojo bakalaurantė Rugilė Titaitytė.

VDA Telšių fakultete dėstomas skirtingų studijų programų baigusiu absolventų diplominiai darbai buvo pristatyti antrą kartą VDA organizuojamoje baigiamųjų darbų parodoje „Graduation Show“. Beveik mėnesį telšiškiai kūrinius galėjo apžiūrėti VDA Telšių galerijoje, VDA Telšių fakultete bei Telšių Karolinos Praniauskaitės bibliotekoje. Paroda vyko tuo pačiu metu keturiuose Lietuvos miestuose, daugiau kaip 40-yje lokacijų: Vilniuje, Telšiuose, Klaipėdoje ir Kaune.

Šiame su pagyrimu už subtilią judesio ir juvelyrinės sintezę įvertintas Metalų meno ir juvelyrinės studijų programos bakalaurantės Rugilės Titaitytės baigiamasis darbas „Permanent“ (kūrybinio projekto vadovė doc. Neringa Poškutė-Jukumienė).

Atsisveikinant su absolventais jiems palinkėta palankaus vėjo leidžiantis kito gyvenimo etapo link!

*Parengė Donata Kazlauskienė
Nuotraukos – iš VDA Telšių fakulteto archyvo*

ŽEMAIČIŲ kultūros draugijos XI suvažiavimas

2024 m. liepos 13 d., kai buvo minima 1260 m. liepos 13-ąją kuršių žemėje, prie Durbės ežero (dabar Liepojos rajonas, Latvija), įvykusio Durbės mūšio sukaktis ir Pasaulio žemaičių vienybės diena, Telšių Vyskupo Vincento Borisevičiaus kunigų seminarijos patalpose įvyko Žemaičių kultūros draugijos (ŽKD) XI suvažiavimas. Jame pranešimą tema „Žemaitėška rašta metā“ perskaitė ŽKD pirmininko pavaduotojas, kalbininkas dr. Juozas Pabrėža, o Žemaitijai suteiktas valdovų privilegijas ir jų reikšmę priminė, aktualiais Pasaulio žemaičių vienybės dienos populiarinimo bei kitais svarbiais draugijos veiklos klausimais kalbėjo architektas, ŽKD pirmininkas prof. Algirdas Žebrauskas.

Šiame suvažiavime, kaip ir ankstesniame, įvykusiame 2022 m., buvo svarstomi naujieji ŽKD įstatai. Jie šiame suvažiavime buvo patvirtinti su sąlyga, kad įstatai bus patikslinti atsižvelgiant į suvažiavimo dalyvių pateiktas pastabas ir pasiūlymus.

Suvažiavime taip pat aptarti aktualūs Žemaitijos heraldikos atnaujinimo pagal 2022 m. gegužės 13 d. Lietuvos heraldikos komisijos sprendimu Nr. 3D-18 „Dėl herbų, herbinių vėliavų, herbi-

Grupė aktyvių Žemaičių kultūros draugijos narių 2024 m. liepos 13 d. Telšiuose vykusio draugijos XI suvažiavimo metu

Naująją Žemaičių kultūros draugijos vėliavą demonstruoja draugijos pirmininkas Algirdas Žebrauskas

Žemaičių kultūros draugijos XI suvažiavime kalba (iš kairės): draugijos pirmininkas Algirdas Žebrauskas ir draugijos pirmininko pavaduotojas Juozas Pabrėža

Viršuje, apačioje ir dešinėje: 2024 m. liepos 13 d. Telšiuose, prie paminklo „Žemaitijos legendos“, atidengta plokštė, skirta privilegijai, kurią Žygimantas Augustas 1545 m. suteikė Žemaitijai, ir plokštės atidengimo iškilnių akimirkos

nių antspaudų ir herbinių ženklų kūrimo taisyklių patvirtinimo“ patvirtintas taisykles klausimai (šia tema kalbėjo A. Žebrauskas ir ŽKD prezidiumo narys Virginijus Jocys).

Suvažiavimo dalyvius su atnaujinto „Žemaičių paso = Žemaitė pasa“ dizainu, spaudų, kurie bus dedami jame, suteikimo bei šio paso įsigijimo tvarka supažindino A. Žebrauskas. Jis taip pat pristatė neseniai sukurtą ir pradėtą naudoti Žemaičių kultūros draugijos vėliavą bei draugijos ženklą (logotipą).

Renginyje dalyvavo, kalbėjo ir Telšių rajono savivaldybės meras Tomas Katkus.

Po pietų suvažiavimo dalyviai buvo pakviesti į memorialinės plokštės, skirtos Žygimanto Augusto 1545 m. Žemaitijai suteiktos privilegijos garbei, atidengimo iškilmingą ceremoniją Telšių miesto Respublikos gatvėje, prie skulptūros „Žemaitijos legendos“. Šioje plokštėje iškaltas žemaitiškas tekstas. Jis liudija: „NIEKS ŽEMAITEMS NATOR

Didžiosios žemaičių sienos (Telšiai, Respublikos gatvė) plokštė „Žimiausė žemaitių mūšė“

PRIKĖSTĖ, KAD ANĖI BOVA KARDO AR OGNĖ NUGALJETĖ. ŽEMAITĖ SAVA NUORO PRISĖJUNGĖ PRI KARŪNAS, BET TIK SO SOTARTUOM SĀLĪGUOM.

VĒLNĪOS. 1545.09.07. ŽĪGIMONTS AUGOSTS. ĒŠ PRIVILEGĒJĒS ŽEMAITĒJĒ.“

*Parengė Barbora Žalgirytė
Nuotraukos Bonifacio Vengalio*

Palangos Sinagogos gatvės istorija: kada ši gatvė atsirado ir kodėl kurorto centre?

Palangos žydų bendruomenė jau kuri laiką aktyviai pristato šio miesto žydų gyvenimo istorijas savo socialiniuose tinkluose. Bendruomenė dalijasi įvairiais pasakojimais, naujai atrastomis detalėmis ir faktais, kurie randami kraštotyros darbuose bei senųjų archyvinių dokumentų puslapiuose. Pasak Palangos žydų bendruomenės pirmininko Viliaus Gutmano, ši „*iniciatyva sulaukia nemažai dėmesio ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje, dažnai gauname laišku ar žinučių iš Izraelio ir kitų pasaulio šalių. Susisiekiama su mumis žmonės, dažniausiai kilę iš Palangos žydų (litvakų), ieškantys informacijos apie savo giminaičius, kadaise gyvenusius šiame mieste. Tai ypač džiugina, nes rodo, kad mūsų bendruomenės ir viso miesto istorija yra įdomi ne tik vietiniams gyventojams, bet ir užsieniečiams. Jų pasakojimai ir prisiminimai praturtina mūsų žinomas istorijas, padeda išsaugoti ir populiarinti žydiškąjį Palangos paveldą.*“

Palangoje yra nemažai gatvių, pavadinimų iš šio miesto kilusių, Lietuvai nusipelnusių iškilių asmenybių vardais. Kai kurioms gatvėms yra suteikti ir svarbių istorinių įvykių, datų pavadinimai. Keičiantis istorijos laikotarpiams keitėsi ne tik Palangos miesto gatvių pavadinimai, bet ir jų vaizdas, todėl kiekviename kurorto gatvės pavadinime galime įskaityti ir savitą jos istoriją. Dabartiniai Palangos gatvių pavadinimai gali daug ką priminti ar papasakoti ne tik apie jose išlikusius pastatus, bet ir apie čia kadaise buvusius pastatus. Viena jų – kukli, bet Palangos žydų bendruomenei itin svarbi, religinius ir kultūrinius objektus menanti Sinagogos gatvė.

Iš kairės: Palangos Mažoji ir Didžioji sinagogos po 1938 m. gaisro. Fotografas Ignas Stropus

Palangos Didžioji sinagoga sovietmečiu

Palangos miestas turi Sinagogos gatvę, tačiau sinagogos čia nėra – ji neišliko. Palangos Didžioji sinagoga buvo nugriauta sovietmečiu, apie 1970–1971-uosius metus. Seniau dabartinės Sinagogos gatvėje sinagogų buvo ne viena.

Palangos žydų bendruomenės istorija prasidėjo XV a., tačiau žinių apie čia buvusias sinagogas turime tik nuo XIX a. antrosios pusės. Daugiausiai informacijos yra išlikę apie 1880 m. pastatytą Didžiąją sinagogą ir 1900m. į šiaurę nuo jos iškilusią Mažąją sinagogą, kuri buvo gerokai mažesnė už Didžiąją. Jų plotas atitinkamai buvo toks: 20x17 m ir 14x13 m. Abi sinagogos buvo raudonų plytų, papuoštos tinkuotomis detalėmis, o jų eksterjere dominavo neo-romaninės architektūros elementai. Anuo metu tai buvo vienos puošniausių sinagogų visoje Lietuvoje, o gal net ir visame Baltijos regione.

Žydų tradicijoje sinagoga yra ne tik maldos namai, bet ir Švento Rašto studijų bei bendruomenės susirinkimų, susitikimų vieta, jos kasdienio gyvenimo dalis.

Sinagogoje buvo bendraujama, dalijamasi naujienomis, godojama dėl naimių, džiaugiamasi mažomis ir didelėmis sėkmėmis. Vasaros sezono metu Palangos sinagoga turėdavo itin didelę trauką – čia mėgdavo tuoktis žydai, atvykę iš įvairių Lietuvos miestų ir miestelių, net ir iš kitų šalių – Latvijos, Rusijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos.

Sinagogos gatvės atsiradimo užuomazgos ir joje gyvenę palangiškiai žydai

Nėra tiksliai žinoma, kada Palangoje viena iš gatvių buvo pavadinta Sinagogos vardu. 1816 metų Palangos inventoriuje nurodyta, kad kahalui (Palangos žydų bendruomenei) priklauso mokykla su gatve iki jos, sinagoga, pirtis ir giraitėje ant kalno įkurtos kapinės.

1817 m. Palangoje buvo 688 gyventojai, iš jų 233 valstiečiai. Daugiau nei pusė palangiškių (439) buvo žydai (tarp jų 220 moterų ir 219 vyrų). Tai sudarė 64 procentus visų šio miesto gyventojų. 1850 m. Palangoje surašyti 729 žydai. 1863 m. įkurta žydų prekybininkų gildija. 1897 m. Palangoje buvo 2 149 gyventojai, iš jų – 925 žydai (43 % visų gyventojų).

XIX a. pabaigoje parengtame Palangos miesto plane lenkų kalba jau yra nurodyta Sinagogos gatvės (lenk. *ulica Synagoga*) pavadinimas. Tada ji buvo ganėtinai ilga – ėjo nuo dabartinės Kretingos gatvės, į šiaurę iki Jūratės gatvės. Kiek vėliau jos ilgis keitėsi. Sinagogos gatvė čia buvo iki 1940-ųjų metų, tiksliau – iki 1938 m. kilusio Didžiojo Palangos gaisro. Per šį gaisrą sudegė visi šioje gatvėje buvę mediniai namai. Gaisras nesunaikino tik čia buvusių dviejų minėtų mūrinių sinagogų.

Sinagogos gatvelė iki gaisro buvo siaura, negrįsta, todėl rudenį, pavasarį čia kaupdavosi vanduo. Po gaisro, sudarant naują miesto centro planą, buvo sutarta Sinagogos gatvę panaikinti.

Iki Didžiojo gaisro Sinagogos gatvė buvo palangiškių žydų gyvenimo „širdis“ ir svarbi religinė, kultūrinė vieta. Kvartale apie šią gatvę buvo išsidėstę svarbiausi žydų bendruomenės objektai: sinagogos, maldos namai, šalia – ritualinė pirtis (mikva) ir kiti objektai.

Didžioji dalis šioje gatvėje gyvenusių palangiškių šeimų buvo žydai. 1922 m. Palangos miesto gyventojų sąrašas – 26 palangiškiai, gyvenantys

Nuotraukos antrame plane matosi Mažoji ir Didžioji sinagogos. Fotografuota 1959 m. iš Palangos bažnyčios bokšto

namuose, esančiuose Sinagogos gatvėje. Sąrašas yra nurodytas ir gyventojų amžius bei kuo jie užsiėmė ar vertėsi. Paviėšinus šį sąrašą Palangos žydų bendruomenės Facebook puslapyje, su bendruomene susisieėė Libos Funkienės (1872–1929) palikuonys iš Izraelio, kurie pasidžiaugė, kad viešinamos žydiškosios Palangos istorijas.

Sinagogos gatvės gyventojų 1922 m. sąrašas

1. Alšvangeraitė Mina (51 metų, namų šeimininkė).
2. Bruckus Abramas (67 metų, mėsininkas. 1923 m. sausio 11 d. mirė, palaidotas Palangoje. Jo tėvas Aizikas Bruckus (kita pavardės forma Bruėkus).
3. Bruckienė Beilė (67 metų, namų šeimininkė).
4. Bruckienė Dobė (27 metų, siuvėja).
5. Bruckaitė Itė (26 metų, gintaro darbuotoja. 1923 m. gruodžio 26 d. Itė Bruckaitė ištekėjo už klaipėdiškio Iciko Nemzero).
6. Bruckus Sender (24 metų, mėsininkas).

(Nukelta į 24 p.)

182	Alsvangeraitė Mina	51	namų ūkis	Sinagog. g.
183	Burbeckaitė Mina	21	-	-
184	Movšovičius Beniam.	43	piovikašg.	-
185	Movševičienė Šeinė S.	42	šeiminin.	-
186	Meirovičienė Kauze	75	-	-
187	Pušaitis Andrėjus	35	mūrinin.	-
188	Pušaitienė Alizė	21	šeiminin.	-
189	Funkienė Liba	50	namų ūkis	-
190	Škubutis Pranas	53	darbinin.	-
191	Kiškaitė Ona	30	tarnaitė	-
192	Surblys Jonas	45	darbinin.	-
193	Surblienė Antonina	40	šeiminin.	-
194	Kac Hirs	70	-	-
195	Kacienė Leja	75	šeiminin.	-
196	Kacaitė Sorė	33	darbinin.	-
197	Kacaitė Gita	31	-	-
198	Gojes Hana	45	namų ūkis	-
199	Elkinas Hiršas	80	darbinin.	-
200	Elkinienė Marija	55	šeiminin.	-
201	Elkinaitė Hanė	22	darbinin.	-
202	Funkienė Chaja	65	namų ūkis	-
203	Bruckus Abramus	67	darbinin.	-
204	Bruckienė Beilė	67	namų ūkis	-
205	Bruckaitė Dobė	27	siuvėja	-
206	Bruckaitė Iltė	26	gint. darb.	-
207	Bruckus Sender	24	mėsūn.	-
208				

Iš kairės: 1922 m. Palangos Sinagogos gatvėje gyvenusių palangiškių sąrašo fragmentas; 1937 m. Palangos plano atkarpa, kurioje pažymėta Sinagogos gatvė

7. Burbeckaitė Mina (21 metų, namų šeimininkė).
8. Elkinas Hiršas (80 metų, 1925 m. birželio 13 d. mirė, palaidotas Palangoje. Jo tėvas Joselis Elkinas.).
9. Elkinienė Marija (55 metų, namų šeimininkė. 1935 m. rugsėjo 29 d. mirė, palaidota Palangoje. Jos tėvai Abramus Bermanas ir Leja Bermanienė).
10. Elkinaitė Hanė (22 metų, darbininkė).
11. Funkienė Chaja (65 metų, namų šeimininkė. 1934 m. liepos 22 d. mirė, palaidota Palangoje. Jos tėvai Maušė Basas ir Malka Basienė).
12. Funkienė Liba (50 metų, namų šeimininkė. 1929 m. gegužės 3 d. mirė, palaidota Palangoje. Jos tėvai Joselis Funkas ir Šule Funkienė. Buvo ištekęs už Bero Natano Funko, turėjo du sūnus: Eliją Josefą Funką, kuris buvo vedęs palangiškę Elę Gutmanaitę, ir Aroną Funką, kuris buvo vedęs Šeiną Šifrisaitę iš Tryškių).
13. Gojes Hana (45 metų, namų šeimininkė).
14. Kacas Hiršas (70 metų, 1931 m. sausio 10 d. mirė, palaidotas Palangoje. Jo tėvai Vulfas Kacas ir Elkė Kacienė).
15. Kacienė Leja (75 metų, namų šeimininkė).
16. Kacaitė Sorė (33 metų, darbininkė).
17. Kacaitė Gita (31 metų, darbininkė).
18. Kiškaitė Ona (30 metų, tarnaitė).
19. Meirovičienė Kauze (75 metų, namų šeimininkė).
20. Movšovičius Benjaminas (43 metų pjovėjas.

1925 m. rugpjūčio 26 d. mirė, palaidotas Palangoje. Jo tėvas Nosonas Movšovičius).

21. Movšovičienė Šeinė S. (42 metų, namų šeimininkė).
22. Pušaitis Andrėjus (35 metų, mūrininkas).
23. Pušaitienė Alizė (21 metų, namų šeimininkė).
25. Surblienė Antanina (40 metų, namų šeimininkė. 1931 m. liepos 20 d. mirė, palaidota Palangoje)
26. Škubutis Pranas (53 metų, darbininkas).

1936 metų Palangos miesto plane pažymėta Sinagogos pastato vieta, tačiau pati gatvės nenurodyta, jos pavadinimas neįrašytas. Na o 1937 m. Palangos vilų ir namų savininkų, prekybos įmonių ir amatininkų sąraše Sinagogos gatvės pavadinimas yra įrašytas ir ši gatvė pažymėta tų metų Palangos miesto plane. 1937 m. sąraše įrašyti tik šešių namų savininkai: Kacienė Leja (namo Nr. 1); Maušovienė Zizė (namo Nr. 2); Gaicienė Chaja (namo Nr. 3); Bručkienė Gitė-Rivė (namo Nr. 5); Kubilius Kazys (namo Nr. 6); Rubelis ir Funkas (namo Nr. 10).

Vėlesnių metų žemėlapiuose Sinagogos gatvės pavadinimas nebebuvo nurodomas. Siekiant išsaugoti atmintį apie buvusių Palangos Didžiosios ir Mažosios sinagogų vietą, iš naujo gatvei Sinagogos vardas suteiktas 1976 metais. Dabar į šią siaurą, kuklią gatvelę galima patekti tik iš Jūratės gatvės pusės. Apie

Memorialinė lenta, kuri Palangos Sinagogos gatvėje (iš Senojo Turgaus gatvės pusės) ženklina šiame kurorte buvusių Palangos žydų sinagogų vietą. Fotografas Mindaugas Surblys

Informacinė gatvės pavadinimo lentelė prie dabartinės Sinagogos gatvės namo Nr. 1. Fotografas Mindaugas Surblys

ją dabar informuoja ant Sinagogos g. 1 / Jūratės g. 44 namo sienos pakabinta gatvės pavadinimo lentelė bei 2023 m. sausio 27-ąją, minint Tarptautinę Holokausto aukų atminimo dieną, čia atidengta lenta, kuri žymi Palangos žydų sinagogų vietą (lenta pakabinta iš Senojo Turgaus gatvės pusės).

Jaudinančios žydų gyvenimo istorijas skelbiamos Palangos žydų bendruomenės *Facebook* ir *Instagram* puslapiuose. Facebook paskyra jau turi daugiau negu 600 nuolatinių sekėjų, jų skaičiaus nuolat didėja. Šias istorijas kaskart perskaito net keli tūkstančiai socialinių tinklų naudotojų. Kviečiame sekti Palangos žydų bendruomenę socialiniuose tinkluose. Čia jūs sužinosite dar daugiau unikalių, iki šiol neskelbtų kurorte gyvenusių žydų istorijų bei faktų.

Facebook: www.facebook.com/palangoszydubendruomene; **Instagram:** www.instagram.com/palangoszydubendruomene.

Archyvinės nuotraukos – iš Palangos bendruomenės archyvo

*Parengė Mindaugas Surblys,
Palangos žydų bendruomenė*

Kalnelis Palangos Birutės kalno šiaurės rytinėje dalyje – senosios palangiškių kapinės, kuriose buvo laidojami mieste gyvenę žydų tautybės žmonės. Nuo 1892 m. kapinės neveikia. Ant kalnelio – 1981 m. pastatyta dekoratyvinė skulptūra „Šaulys“, sukurta pagal M. K. Čiurlionio „Zodiako ženklų“ triptiką. Autorius – skulptorius Steponas Šarapovas, architektas – Algis Juozas Knyva. D. Mukienės nuotrauka

Iš ŽEMAITIJOS kilusių Lietuvos Nepriklausomybės AKTO signatarų gimtinės ir tėviškės

Parengė Gintautas ČIŽIŪNAS

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pasirašė 20 signatarų. Iš jų 18 buvo gimę dabartinės Lietuvos teritorijoje, tarp jų šeši – Žemaitijoje: prof. Mykolas Biržiška (1882–1962), Stanislovas Narutavičius (1862–1932), Jonas Smilgevičius (1870–1942), Aleksandras Stulginskis (1885–1969), Jurgis Šaulys (1897–1948) ir kun. Kazimieras Steponas Šaulys (1872–1964). Šiandien kviečiame į kelionę po jų gimtines, tėviškes. Kai kuriose jų dar stovi signatarų gyvenimą čia liudijantys pastatai, kitur statinių jau ne belikę, bet šios vietos žmonių nepamirštos – sodybose, kuriose jie gimė ir augo vaikystėje, yra pastatyti jų atminimui skirti unifikuoti granitiniai Signatarų stulpeliai (autorius – architektas Stasys Lankelis), kiti jų gyventas vietas ženklinantys paminklai.

SIŪLOMAS KELIONĖS MARŠRUTAS:

1. Šilalės rajono Kaltinėnų seniūnijos Kutalių kaimas – Aleksandro Stulginskio gimtinė (esant galimybei, siūloma papildomai aplankyti ir Kretingos rajono Jokūbavo kaime esančią buvusią Jokūbavo dvaro sodybą, kurioje A. Stulginskis gyveno ir ūkininkavo 1927–1940 metais);

2. Šilutės rajono Švėkšnos seniūnijos Stemplių kaimas – prof. Kun. Kazimiero Stanislovo Šaulio gimtinė;

3. Klaipėdos rajono Veiviržėnų seniūnijos Balsėnų kaimas – Jurgio Šaulio tėviškė;

4. Plungės rajono Alsėdžių seniūnijos Šonių kaimas – Jono Smilgevičiaus gimtinė (esant galimybei, siūloma aplankyti ir Kelmės rajone esančią Užvenčio dvaro sodybą, kurioje J. Smilgevičius gyveno ir ūkininkavo 1912–1942 m.);

5. Telšių rajono Gadūnavo seniūnijos Brėvikių kaimas – Stanislovo Narutavičiaus tėviškė;

6. Mažeikių rajono Vieکشnių miestelis – prof. Mykolo Biržiškos tėviškė.

Aleksandro Stulginskio gimtinės vaizdai. Valdo Striužo nuotraukos iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

KUTALIAI

Kutaliai – kaimas 5 km į šiaurės vakarus nuo Kaltinėnų miestelio. Čia – Lietuvos nepriklausomybės akto, antrojo Lietuvos Respublikos prezidento, visuomenės veikėjo, agronomo Aleksandro Stulginskio (1885–1969) gimtinės vieta. Ji kaip nacionalinės reikšmės objektas 2016 m. įrašyta į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registrą. A. Stulginskis šioje sodyboje 1886 m. vasario 26 d. gimė ir keletą metų augo. Jo tėvai buvo bežemiai valstiečiai Domininkas Stulginskis-Valiuška (1834–1937) ir Marijona Vadeikaitė Stulginskienė (?–1900). Gyvendami santuokoje jie susilaukė net 12 vaikų. Aleksandras buvo jauniausias. Kartu su juo augo broliai Jonas, Kazimieras, Benediktas, Pranciškus, Povilas ir sesuo Barbora.

Kai Aleksandru buvo 14, mirė mama. Netrukus tėvas vedė antrą kartą, gimtieji namai berniukui tapo nebemieli, tad, kai mokėsi, dažniausiai atosto-

gų važiuodavo ne namo, o pas brolių.

A. Stulginskis nuo mažens buvo linkęs į mokslą. 1892 m. pradėjo mokytis pas kaimo daraktorę, vėliau trejus metus lankė Kaltinėnų pradžios mokyklą. Kai ją baigė, finansinių galimybių toliau tęsti mokslą neturėjo, tad įsidarbino Kaltinėnų valsčiaus raštinėje. Pinigų po kurio laiko gavo iš tuo metu JAV jau gyvenusių brolių, su sąlyga, kad taps kunigu. 1901 m. išvyko gyventi į Latviją pas šeimos pažįstamą kunigą, dirbusį Feliksbergo bažnytkaimyje. Čia Aleksandras ėjo zakristijono pareigas, patarnaudavo Mišioms, mokėsi lotynų kalbos. Po metų persikėlė į Liepoją. 1902–1904 m. mokėsi Liepojos gimnazijoje. Ten baigė 4 klases. Vėliau įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1908 m., kai ją užbaigė, kaip kalboms gabus mokinys buvo išsiųstas tęsti studijų į Austrijos Insbruko universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Čia mokydamasis A. Stulginskis suprato, kad pašaukimo kunigybei neturi, todėl įšventinimo į kunigus atsisakė.

1909 m. grįžęs į Kauną pradėjo dirbti Šv. Kazimiero draugijoje ir dėstė lietuvių kalbą Kauno gimnazijoje, o vėliau studijavo agronomiją Vokietijos Halės miesto Žemės ūkio institute (jo specializacija buvo gyvulininkystė).

Po studijų 1913 m. balandžio mėnesį pradėjo eiti Trakų apskrities Alytaus rajoninio agronomo pareigas. Tuo laikotarpiu jis aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą, tapo „Vienybės“ laikraščio priedo „Viensėdis“ redaktoriumi, paskelbė nemažai savo straipsnių augalininkystės ir gyvulininkystės temomis, juos dažniausiai pasirašydamas slapyvardžiu. Į politinę veiklą įsitraukė Pirmojo pasaulinio karo metais.

1915 m. jis tapo Vilniuje įsteigtos Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti nariu. Dirbdamas jos Švietimo komisijoje, rūpinosi lietuvių mokyklų reikalais, rengė pedagogikos kursus, Vilniaus lietuvių gimnazijoje dėstė gamtos mokslus. Tuo laikotarpiu jis priklausė ir Agronomijos draugijai, administravo draugijos žinioje buvusį daržų ūkį, kuris tiekė maisto produktus vilniečiams ir Vilniuje atsidūrusiems karo pabėgėliams.

A. Stulginskis buvo vienas iš 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusios Lietuvių konferencijos organizatorių ir konferencijos programos rengėjų, dalyvavo šioje konferencijoje ir joje rugsėjo 22 d. buvo išrinktas Lietuvos Tarybos (nuo 1918 m. lie-

Aleksandras Stulginskis. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

pos 11 d. – Lietuvos Valstybės Taryba) nariu, vadovavo šios Tarybos Tremtinių ir belaisvių grąžinimo komisijai, priklausė komisijai, kurie vedė derybas su Lietuvoje gyvenusiais kitataučiais.

1917 m. rugsėjo mėnesį jis tapo vienu iš Lietuvos Krikščionių demokratų partijos steigėjų, kurį laiką ėjo šios partijos Centro Komiteto pirmininko pareigas, 1918 m. vadovavo Vilniuje vykusiai Lietuvos krikščionių demokratų konferencijai (joje buvo priimta Lietuvos krikščionių demokratų partijos programa).

1917 m. ir kurį laiką vėlesniais metais A. Stulginskis redagavo laikraštį „Tėvynės sargas“, 1918 m. kartu su kitais bendraminčiais rūpinosi laikraščio „Ūkininkas“ leidyba ir redagavo jį.

Na o 1918 m. vasario 16 d. A. Stulginskis kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

1918 m. gruodžio 26–1919 m. kovo 12 dienomis jis buvo II Ministrų kabineto, kuriam vadovavo

(Nukelta į 28 p.)

Mykolas Sleževičius, narys (ministras be portfelio), 1919 m. kovo 12–1919 m. balandžio 12 dienomis ėjo III Ministrų kabineto (pirmininkas Pranas Dovydaitis) narys (ministro pirmininko pavaduotojas, vidaus reikalų, maitinimo ir viešųjų darbų ministras). Nuo 1919 m. kovo 19 d. A. Stulginskis faktiškai ėjo ministro pirmininko pareigas. 1919 m. balandžio 12–1919 m. spalio 7 dienomis buvo IV Ministrų kabineto (pirmininkas Mykolas Sleževičius) narys (žemės ūkio ir valstybės turtų ministras).

1919 m. gruodžio 28–29 dienomis dalyvavo steigiamajame Lietuvos ūkininkų sąjungos susirinkime ir buvo išrinktas šios sąjungos Centro komiteto pirmininku. Tais pačiais metais kartu su bendraminčiais įsteigė Ūkio banką.

1920 m. gegužės 15–1922 m. lapkričio 13 dienomis A. Stulginskis buvo Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922) narys, Seimo pirmininkas. Eidamas šias pareigas jis 1919 m. birželio 19 d. tapo Lietuvos Respublikos Prezidentu.

1922 m. lapkričio 13–1923 m. sausio 9 dienomis buvo Lietuvos Respublikos I Seimo (1922–1923) narys. 1922 m. gruodžio 21 d. I Seimas A. Stulginskį išrinko Lietuvos Respublikos Prezidentu (jis prisiekė ir Respublikos Prezidento pareigas pradėjo eiti tą pačią dieną), o 1923 m. birželio 19 d. II Seime A. Stulginskis buvo pakartotinai perrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentu (priesaiką davė birželio 20 d., Prezidento pareigas ėjo nuo 1923 m. birželio 20 d. iki 1926 m. birželio 8 d., t. y. iki naujai išrinkto Respublikos Prezidento Kazio Griniaus inauguracijos).

1925–1930 m. A. Stulginskis buvo Lietuvos skautų brolijos šefas.

1926 m. birželio 9–1927 m. balandžio 12 dienomis jis ėjo Lietuvos Respublikos III Seimo (1926–1927) nario pareigas, nuo 1926 m. gruodžio 19 d. buvo Seimo Pirmininkas. Vėliau iš politikos pasitraukė ir 1927–1940 m. ūkininkavo 1926 m. po Žemės reformos įsigytame Jokūbavo dvare, kurio sodyba yra dabartinio Kretingos rajono teritorijoje), savo parduotuvėje prekiaavo ūkio gaminiais, dalyvavo kooperatyvų „Lietūkis“, „Linas“ veikloje.

Kad ir pasitraukęs iš aktyvios politikos, jis nuolat domėjosi Lietuvos politiniais įvykiais, 1935 m. kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi ir buvusiais premjerais kreipėsi memorandumu į Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną dėl padėties Lietuvoje

Aleksandro Stulginskio gimtinės atminimo parko poilsia vietės fragmentas. Valdo Striužo nuotrauka iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

ir dėl žiauraus elgesio su Suvalkijos valstiečių streiko dalyviais. 1935 m. rugpjūčio mėnesį jis dalyvavo Pasaulio lietuvių kongrese ir jo metu pasakė kalbą. 1936 m. vėl kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi jis memorandumu kreipėsi į Respublikos Prezidentą dėl Ketvirtojo Seimo, perspėjo, kad piliečių valios neišreiškiantis Seimas neturės autoriteto visuomenėje, siūlė panaikinti karo padėtį ir grąžinti spaudos laisvę. Na o 1938 m. pavasarį jis kartu su buvusiu Prezidentu Kaziu Griniumi pateikė Seimo Prezidiumui Amnestijos įstatymo projektą, po kuriuo buvo pasirašę daugiau kaip 20 tūkst. šalies gyventojų (šis projektas nebuvo priimtas dėl nepakankamo parašų skaičiaus, nes tada Konstitucija numatė, kad Seimui svarstyti įstatymo projektą turi siūlyti ne mažiau kaip 25 tūkst. rinkimų teisę turinčių piliečių).

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, A. Stulginskis liko gyventi Jokūbave. 1941 m. birželio 7 d. sovietai Kretingoje jį ir jo žmoną suėmė, o po savaitės, 1941 m. birželio 14 d., A. Stulginskis buvo ištremtas iš Lietuvos, iš pradžių be teismo kalinamas Krasnojarsko pataisos darbų lageryje (Kraslage). 1941 m. birželio 14 d. iš Lietuvos buvo ištremta ir A. Stulginskio žmona Ona Stulginskienė. Jos tremtis vieta buvo Komijos ASSR.

1942 m. A. Stulginskis buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, apkaltintas tuo, kad priklausė Krikščionių demokratų partijai, kad buvo Lietuvos Valstybės Tarybos narys, Lietuvos Respublikos Prezidentas, taip pat tuo, jog Kraslage prisidėjo prie

bandymų išsilaisvinti iš lagerio. Bylos nagrinėjimas buvo vilkinamas. 1952 m. vasario 27 d. Ypatingojo pasitarimo prie SSRS Valstybės saugumo ministerijos (MGB) nutarimu jis buvo nuteistas 25 metus kalėti. Tada jį įkalino Vladimiro kalėjime.

1954 m. birželio 2 d. (jau po Stalino mirties), SSSR Aukščiausiojo teismo karo kolegijos nutartimi bausmės laikas A. Stulginskiui buvo sumažintas iki faktiškai išbūto kalinimo laiko, jis buvo paleistas iš kalėjimo ir ištremtas į Komijos ASSR. Nuvykęs pas žmoną, dirbo sandėlininku Kvitkevos miškų pramonės ūkyje, agronomu Pezmago tarybiniam ūkyje. 1956 m. pabaigoje kartu su žmona grįžo į Lietuvą, įsikūrė Kaune. 1957–1959 m. dirbo vyresniu moksliniu bendradarbiu Vytėnų sodininkystės ir daržininkystės bandymų stotyje. Iki pat mirties buvo sekamas, reabilituotas tik 1991 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

A. Stulginskis mirė 1969 m. rugsėjo 22 d. Kaune. Jis palaidotas Kauno Panemunės kapinėse.

Gimtasis signataro Kutalių kaimas – nykstantis. Važiuojant Žemaičių plentą, netoli Kutalių yra rodyklė, informuojanti, kad iki A. Stulginskio gimtosios sodybos – 2 km. Sodybos statinių, išskyrus vieno namo fragmentus (anksčiau buvusios dūminės pirkios, vėliau pritaikytos tvartui), nėra išlikę.

2012 m. Aleksandro Stulginskio universiteto, Šilalės rajono savivaldybės, Šilalės agronomų sąjungos ir Kutalių kaimo žmonių bendruomenės iniciatyva apie 300 metrų į rytus nuo A. Stulginskio gimtosios sodybos buvo pradėtas kurti Aleksandro Stulginskio gimtinės atminimo parkas. Jis yra įtrauktas į Aukštągirės pažintinio tako maršrutą. Apie tai, kad šioje sodyboje gimė ir gyveno A. Stulginskis, liudija čia pastatytas marmurinis unifikuotas Signataro stulpelis, akmuo su įrašu ir stogastulpis. Parke yra keletas poilsiui skirtų infrastruktūros objektų – pavėsinės, krepšinio aikštelė, tvenkinys.

2016 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidento Aleksandro Stulginskio gimtosios sodybos atmintina vieta kaip nacionalinės reikšmės paminklas įrašyta į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registrą (objekto unikalus kodas – 38848).

A. Stulginskio atminimas įamžintas ir Jokūbavo kaime, kuriame yra išlikę A. Stulginskiui priklausiu-

sios Jokūbavo dvaro sodybos fragmentų (sodybos plano struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią formuoja išlikę dvaro sodybos pastatai, dvarininko namo pamatai, kelio trasa, parko fragmentai, kt.). šis kompleksas kaip nacionalinės reikšmės paminklas 1992 m. balandžio 7 d. įrašytas į Kultūros vertybių registrą (unikalus objekto kodas – 316). Pokario metais Jokūbavo dvaro žemė ir pastatai buvo nacionalizuoti. Dvarininko namas nugriautas apie 1995-uosius metus. 1991 m. Jokūbavo dvaro parke, buvusio dvarininko namo vietoje, pastatytas paminklas Aleksandrui Stulginskiui.

STEMPLIŲ KAIMAS

Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, visuomenės ir valstybės veikėjas, profesorius, kunigas prelatas Kazimieras Steponas Šaulys gimė 1872 m. sausio 28 d. dabartinio Šilutės rajono Švėkšnos seniūnijos Stemplių kaime gyvenusių valstiečių Karolinos Balčinitės Šaulienės (1832–1913) ir Petro Šaulio (1828–1888) šeimoje, kurioje jis buvo pats jauniausias vaikas. Čia berniukas augo kartu su broliu Juozapu (1857–1928) ir trimis seserimis: Barbora Šaulyte (Budvytienė, 1859–1941), Ona Šaulyte (1863–1943) ir Marijona Šaulyte (Alminauskienė, 1865–1932). Skaityti, rašyti Kazimieras tėvų buvo mokomas namuose, o 1884–1887 m. lankė Švėkšnos pradinę mokyklą, vėliau žinias gillino Palangos progimnazijoje, 1891 m. Kaune įstojo į Žemaičių kunigų seminariją. Ją baigęs, 1895 m. pradėjo studijuoti Peterburgo dvasinėje akademijoje. Čia jam 1897 m. suteiktas teologijos kandidato, 1899 m. – magistro laipsnis.

Baigęs mokslus ir po iššventinimo į kunigus pradėjo dirbti vikaru Panevėžio Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje. Nuo 1901 m. buvo Panevėžio realinės gimnazijos, nuo 1903 m. – mergaičių progimnazijos kapelionas. Tuo metu jis aktyviai dalyvavo ir visuomeninėje veikloje, palaipsniui įsitraukė ir į politinę. 1905 m. gruodžio 4–5 d. jis dalyvavo Vilniuje vykusiame Didžiajame Seime, buvo vienas iš Lietuvos krikščionių demokratų partijos steigėjų, aktyviai dalyvavo šios partijos veikloje, 1922–1934 m. buvo šios partijos Centro komiteto narys.

(Nukelta į 30 p.)

Kazimiero Stepono Šaulio gimtosios sodybos vieta Stemplių kaime (Švėkšnos sen., Šilutės r.). Valdo Striužo nuotraukos iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

1906 m. viduryje pradėjo dirbti Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune (čia jis iki 1922 m. skaitė bažnytinės kanonų teisės, moralinės teologijos, visuomenės mokslo ir sociologijos kursus). 1922–1940 ir 1941–1944 m. dėstė Lietuvos (nuo 1930 metų – Vytauto Didžiojo) universiteto Teologijos-filosofijos fakultete, buvo šio fakulteto profesorius, skaitė bažnytinės kanonų teisės kursą. Tuo laikotarpiu jis spaudai parengė knygas „Krikščioniškoji demokratija“ (1906), „Socialistai ir mūsų socialieji reikalai“ (1907), „Demokratija ir krikščionys demokratai enciklikų prasme“ (1907), „Sociologija“ (1920), „Vedusiųjų dingimas ir naujos jungtuvės“ (1922), „Kanoniškojo proceso teisė“ (1927).

1906 m. lapkričio–1919 m. kovo mėn. K. S. Šaulys Lietuvoje ėjo bažnytinio santuokos ryšio gynėjo pareigas, nuo 1912 m. pradžios iki 1920 m. buvo Žemaičių vyskupų Gasparo Cirtauto, vėliau – Pranciškaus Karevičiaus sekretorius. Pirmojo pasaulinio karo metais jis buvo vyskupo P. Karevičiaus pagalbininkas, 1915 m. rugsėjo mėnesį išvyko į Smolenską. Iš ten kartu su vyskupu 1916 m. rugpjūčio mėnesį grįžo į Kauną. 1916 m. tapo Žemaičių vyskupijos kapitulos kanauninku.

Dalyvavo 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusioje Lietuvos konferencijoje ir joje buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą, 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

1919 m. spalio viduryje tapo Krikščionių demokratų frakcijos nariu. 1918–1928 m. kartu su kitais rengė veikusių konstitucijų straipsnius, susijusius su tikėjimo išpažinimu. Iki 1922 m. liepos 25 d. buvo Steigiamojo Seimo narys. Yra dirbęs

Lietuvos Tarybos Skundų, Konstitucijos, Bažnyčios reikalų, Įstatymų redakcinėje komisijose.

1920 m. K. S. Šaulys buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos kancleriu. 1926 m. popiežiumi įsteigus atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją, tapo Kauno arkivyskupijos generaliniu vikaru, šias pareigas ėjo 1926–1944 metais. Jis buvo ir Kauno arkivyskupo patarėjas bažnytinio administravimo klausimais. 1927 m. K. S. Šauliui buvo suteiktas popiežiaus rūmų, 1932 m. – Kauno arkivyskupijos kapitulos prelado titulas.

Aktyviai dalyvavo daugelyje visuomeninių organizacijų veikloje: buvo Raudonojo Kryžiaus draugijos vyriausiosios valdybos narys, dirbo Valstybinėje archeologinėje komisijoje, kartu su bendraminčiais Panevėžyje įsteigė Labdarių draugiją, pasirūpino, kad šiame mieste pradėtų veikti prieglauda gyvenamosios vietos ir socialinės globos neturėjusiems asmenims. Jis buvo ir katalikiškų socialinės rūpybos, švietimo draugijų „Saulė“, „Motinėle“ vienas iš steigėjų bei narys. Bendradarbiavo spaudoje. Savo straipsnius skelbdavo lietuvių ir lenkų leidiniuose: „Apžvalga Žemaičių ir Lietuvos“, „Draugija“, „Dziennik Wileński“, „Przegląd katolicki“, „Tiesos kelias“, „Viltis“.

Studijų metais ir vėliau į tėviškę sugrįždavo trumpam, bet su giminėmis ir artimaisiais visą laiką palaikydavo glaudžius ryšius. Čia jis buvo atvykęs ir 1944-ųjų vasarą, artėjant frontui. Tada kartu su artimaisiais tarėsi, kaip turėtų pasielgti. Liepos mėnesį priėmė sprendimą pasitraukti iš Lietuvos. Kurį laiką gyveno Austrijoje ir Vokietijoje, o 1945 m. pasiekė Šveicarijos Lugano miestą. Čia jį kurį laiką globojo Lugane gyvenęs kitas Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras – bendrapavardis Jurgis Šaulys. Gruodžio mėnesį apsigy-

veno Lugano Šv. Brigitos seserų vienuolyno svečių namuose „Casa Santa Birgitta“. Čia jis sulaukė ir senatvės. Mirė 1964 m. gegužės 9 d. Lugane, būdamas 92 metų amžiaus. Iš pradžių buvo palaidotas Pambio-Noranco kapinėse, o 1968 m. jo palaikai perkelti į Romos Popiežiškosios Šv. Kazimiero kolegijos lietuvių koplyčią Vereno kapinėse.

K. S. Stepono Šaulio giminės sodyboje pastatų jau nėra išlikę. Buvusios sodybos teritorijoje, prie kelio, 1994 m., įamžinant signataro, prelado atminimą, pastatytas ažuolinis stogastulpis (skulptorius Vladas Stumbras), iš akmenų sumūryta tvorėlė. Šalia stogastulpio stovi granitinis Signataro stulpelis, žymintis jo gimtosios sodybos vietą. Čia yra pasodinta dekoratyvinių medžių, auga gėlės, apie stogastulpį yra suformuota erdvė, kurią iš trijų pusių juosia iš laukų atitemti pavieniai dideli akmenys.

2016 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Nepriklausomybės akto signataro, prelado Kazimiero Stepono Šaulio gimtosios sodybos atmintina vieta kaip nacionalinės reikšmės objektas įrašyta į Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registrą ir yra saugoma valstybės. Objekto unikalus kodas – 40407.

BALSĖNŲ KAIMAS

Balsėnai – nedidelis kaimas Klaipėdos rajone, 5 km į rytus nuo Veiviržėnų. Čia 1879 m. balandžio 15 d. gimė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys. Jo gimtoji sodyba neišliko, dabar jos teritorijoje auga tik praėjusį laiką liudijantys seni medžiai bei kiti želdiniai. Sodybą 1989 m. savo sukurtu aukštu mediniu stogastulpiu, kuriame yra memorialinių užrašų, paženklino tuo metu Telšiuose gyvenęs tautodailininkas Vytautas Savickis (1936–2023). Stogastulpio aplinka gražiai tvarkoma. Prie gatvės yra pastatyti simboliniai mediniai vartai, padarytas medinis tiltelis, nuo čia link stogastulpio veda nutiestas takas, prie prie jo – mediniai suolai poilsiui. Sodybą nuo XX a. paskutiniojo dešimtmečio ženklina ir unifikuotas Signataro ženklas. Ši sodyba kaip nacionalinės reikšmės objektas 1993 m. liepos 15 d. įtraukta į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (jos unikalus kodas – 16992).

Jurgio Šaulio tėvai buvo valstiečiai Teodoras

Kazimieras Steponas Šaulys. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

Šaulys (1849–1917) ir Domicelė Pozingytė Lomsargienė Šaulienė (1849–1885). Teodoras Šaulys buvo vedęs tris kartus. Domicelė – pirmoji jo žmona. Iš viso T. Šaulys buvo susilaukęs 19 vaikų, du kartus likęs našliu.

Jurgiui Šauliui dar nebuvo šešerių, kai mirė mama. Kabintis į gyvenimą jam padėjo artimieji, ypač Liudvikos Šaulienės brolis kunigas Pilypas Budvytis ir tėvo brolis kunigas Petras Šaulys-Šaulėvičius bei rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.

Skaityti, rašyti J. Šaulys pramoko namuose. 1887–1888 m. lankė Kaltinėnų parapijos daraktorių mokyklą, vėliau mokėsi Palangos progimnazijoje, ten įsitraukė į visuomeninę veiklą. 1895 m. laikraštįje „Vienybė lietuvininkų“ buvo paskelbta pirmoji J. Šaulio publikacija. 1895 m. baigus Palangos progimnaziją, jo kelias vedė į Vilniaus kunigų seminariją. Čia mokėsi 1896–1899 metais. Studijų nebaigė. Metęs mokslus, įsitraukė į Vilniaus lietu-

(Nukelta į 32 p.)

Jurgis Šaulys. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

vių visuomeninę veiklą, rengė straipsnius Juozo Tumo-Vaižganto redaguojamam „Tėvynės sargui“ ir „Žinyčiai“, 1900–1901 m. suorganizavo slaptus lietuvių kalbos kursus.

Palaiapsniui įsijungė ir į politinę veiklą, tapo socialdemokratu. Nuo 1901 m. rengė straipsnius „Varpo“ laikraščiui, dalyvavo 1902 m. vasarą Dabikinės dvare vykusiame varpininkų susirinkime, padėjo parengti 1906 m. priimtą Lietuvių demokratų partijos programą.

Kurį laiką gyveno Tilžėje, ten 1903–1904 m. redagavo „Varpą“, „Ūkininką“, „Naujienas“, užsiėmė vertimais, domėjosi istorija.

Gavęs „Žiburėlio“ draugijos stipendiją, nuo 1903 m. studijavo ekonomiką Berno universitete. Studijuodamas įkūrė Šveicarijos lietuvių studentų draugiją „Sandora“, redagavo socialdemokratų periodinius leidinius „Naujoji gadynė“, „Skardas“, „Žarja“. 1912 m. apgynė mokslų daktaro disertaciją.

Po studijų grįžęs į Lietuvą, įsikūrė ir dirbo Vilniaus žemės banke, įsijungė į Lietuvių mokslo drau-

gijos ir kai kurių kitų tautinių organizacijų veiklą. Prsidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, nutarė likti Vilniuje, čia tapo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo agronomijos ir teisių pagalbai teikti nariu. Siekdamas Lietuvos savarankiškumo, kartu su kitais bendraminčiais dalyvavo susitikimuose su vokiečių okupacine valdžia, jai pateikė dokumentų, kuriuose tokio savarankiškumo buvo reikalaujama.

1916 m. birželio mėnesį jis kartu su Antanu Smetona ir Steponu Kairiu atstovavo lietuvių tautai Lozanoje vykusiame Trečiajame pavergtųjų tautų kongrese, vėliau – Loanos bei Pirmojoje Berno lietuvių konferencijoje.

1917–1918 m. dirbo „Lietuvos aido“ redakcijoje, šiame leidinyje skelbė savo publicistikos straipsnius politikos temomis. 1917 m. spalio 18–20 d. dalyvavo Pirmojoje Stokholmo lietuvių konferencijoje, o tų pačių metų lapkričio mėnesį kartu su Steponu Kairiu, Alfonsu Petruliu, Antanu Smetona, Justinu Staugaičiu – Antrojoje Berno lietuvių konferencijoje.

J. Šaulys kartu su bendraminčiais prisidėjo rengiant 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusią Lietuvių konferenciją, jos metu buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. Jis ėjo šios Tarybos generalinio sekretoriaus pareigas, nuo 1918 m. vasario 16 d. buvo jos pirmasis vicepirmininkas. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, ranka surašė jo egzempliorių lietuvių ir vokiečių kalbomis, skirtą Vokietijos užsienio reikalų ministerijai. Dirbo Lietuvos Tarybos Konstitucijos parengimo komisijoje, dalyvaudavo susitikimuose su Vokietijos vadovais ir politikais.

J. Šaulys pasitraukė iš Lietuvos Valstybės Tarybos pirmojo sekretoriaus pareigų 1918 m. lapkričio 19 d., kai buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliojotuoju ministru Vokietijoje. Šias pareigas oficialiai ėjo iki 1919 m. birželio 11 d., faktiškai – iki kovo 12 dienos. Nuo 1919 m. rugsėjo 1 d. tris mėnesius vadovavo atstovybei Šveicarijoje. 1919 m. balandžio–gegužės mėn. pirmininkavo Lietuvos delegacijai Varšuvos derybose su Lenkija, 1920 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. dalyvavo Buldurių (Rygos) Baltijos valstybių konferencijoje, 1922–1923 m. – prekybos derybose su Vokietija, 1925 m. spalį – Lugano (Šveicarija) derybose su Lenkija. 1921 m. sausio 31–1923 m. gegužės 29 d. vadovavo atstovybei Italijoje. Nuo 1923 m. rudens dvejus metus Klaipėdoje

Vytauto Savickio sukurtas koplytstulpis Jurgio Šaulio gimtosios sodybos vietoje Balsėnų kaime (Klaipėdos r.). Mečislovo Šilinsko nuotrauka iš RKIC archyvo

rūpinosi laikraščių „Klaipėdos žinios“, „Lietuvos keleivis“, „Memeler Zeitung“ leidybą.

1925 m. kovo 1 d. vėl pradėjo dirbti Užsienio reikalų ministerijoje, 1925 m. rugsėjo 3–1927 m. gegužės 5 d. vadovavo Užsienio reikalų ministerijos Teisių ir administracijos departamentui, vėliau tapo Lietuvos pasiuntiniu prie Šv. Sosto. 1931 m. spalio 1 d. vėl buvo paskirtas pasiuntinybės Vokietijoje vadovu. Ten reziduodamas, nuo 1932 m. vasario 24 d. tas pačias pareigas ėjo ir Austrijoje bei Vengrijoje, nuo 1934 m. lapkričio 19 d. – ir Šveicarijoje. 1938 m. gruodžio 15 d. tapo pasiuntiniu Lenkijoje, šias pareigas ėjo iki jos okupacijos. 1939 m. gruodžio 1 d. tapo pasiuntiniu Šveicarijoje, šias pareigas ėjo iki 1946 m. lapkričio 18 dienos. Gresiant okupacijai, užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys 1939 m. birželio pradžioje jį paskyrė Lietuvos diplomatijos šefo antruoju pavaduotoju. Gyvendamas neutralioje Šveicarijos valstybėje, 1941 m. gruodžio 2–1945 m. lapkričio 15 d. ėjo Lietuvos diplomatijos šefo pareigas.

J. Šaulys buvo vedęs du kartus. 1919 m. rugsėjo 6 d. Berne jo žmona tapo šiame mieste mediciną studijavusi Kazimiera Celinska (1890–1965). Gy-

vendami santuokoje jie susilaukė dukters Birutės Janinos (Čečkus, 1921–1996). Kai pirmoji žmona nepagydomai susirgo, jis 1933 m. rugsėjo 19 d. vedė italų kilmės vokiečių operos primadoną Mafaldą Salvatini (1888–1971). Jie 1938 m. įsigijo namus Šveicarijos Lugano mieste. Čia J. Ir M. Šauliai apsigyveno Lietuvą okupavus sovietams. J. Šaulys buvo sukaupęs didelį retų lituanistinių spaudinių rinkinį. 1938 m. dalį jo padovanojo Kauno Vytauto Didžiojo universitetui, o kitą po jo mirties įsigijo Pensilvanijos universitetas (JAV).

J. Šaulys mirė 1948 m. spalio 18 dieną. Jo amžinojo poilsio vieta – Šveicarijos Lugano miesto kapinėse.

ŠONIŲ KAIMAS

Plungės rajone, 2 km nuo Alsėdžių, – išnykęs Šonių kaimas. Vienoje iš čia buvusių sodybų 1870m. lapkričio 12 d. gimė 1918 m. vasario 16-ąją priimto Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, agronomas, ekonomistas, bankininkas Jonas Smilgevičius (1870–1942). Jo gimtosios sodybos vietoje apie čia buvusį gyvenimą liudija tik keletas išlikusių senųjų pavienių medžių ir unifikuotas Signataro atminimo ženklas (stulpelis) bei šalia jo esanti memorialinė lenta.

Signataro tėvai buvo valstiečiai: Mykolas Smilgevičius (1840–1922) ir Uršulė Ivanauskaitė Smilgevičienė (1841–1901). Jonas buvo vyriausias šeimoje. Jis augo kartu su keturiomis seserimis: Barbora (Lapinskienė, 1876–1964), Domicelė (Kenstavičienė, 1878–1965), Kotryna (Liaugaudienė, 1881–1966), Petronėlė (Numavičienė, 1883–1980) ir dviem broliais: Juozu (1873–1956) ir Pranciškimi (1882–1922). Kitos jo keturios seserys ir vienas brolis mirė būdami maži.

J. Smilgevičius iš pradžių mokėsi namuose, o vėliau, iki 1893 m., – Mintaujos (dabar Latvijos Jelgavos miestas) ir Liepojos gimnazijose. Tada įstojo į Karaliaučiaus universitetą ir ten apie du metus studijavo ekonomiką. Vėliau perėjo mokytis į Berlyno Karališkojo Frydricho Vilhelmo universiteto Filosofijos fakultetą. Po metų pradėjo studijuoti agronomiją karališkojoje Prūsijos aukštojoje agronomijos mokykloje, kurią baigė 1899 metais. Studijų metais įsijungė į lietuvių tautinį judėjimą. Bai-

(Nukelta į 34 p.)

Jono Smilgevičiaus gimtosios sodybos vieta Šonių kaime (Plungės r.). Antano Eičo nuotraukos iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

gęs mokslus, trejus metus Peterburge dirbo Žemės ūkio ministerijos inspektoriumi, dėstė žemės ūkio mokykloje, populiarino žemės ūkio naujoves, Lvadovavo Nobelio prekybos įmonių filialui Varšuvoje, dalyvavo Varšuvos lietuvių draugijos veikloje.

Lietuviškos spaudos draudimo metais pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Kai buvo šešiolikos metų amžiaus, surinko informaciją apie 1886 m. carinės valdžios nugriautos Kęstaičių bažnyčios, stovėjusios netoli Alsėdžių (Plungės r.), gynimą ir susidorojimą su jos gynėjais. Jo tekstą šia tema paskelbė JAV leistas laikraštis „Vienybė lietuvininkų“. Savo straipsnius, kuriuos pasirašinėdavo ne tik tikraja pavarde, bet ir slapyvardžiais, jis vėliau dažniausiai skelbdavo „Varpe“ ir „Vilniaus žiniose“. 1895 m. išleido nedidelės apimties knygelę „Pienininkystė Lietuvos ūkininkams“.

1905 m. Palangoje vedė. Jo žmona buvo iš žemaičių bajorų kilusi Stefanija Bucevičiūtė (1877–1941). Gyvendamas su ja santuokoje susilaukė šešių vaikų – penkių dukterų ir vieno sūnaus: Antaninos (Urbienė, 1909–1964), Janinos (Petrušienė, 1910–2010), Onos (Žolynienė, 1913–2007), Birutės Kristinos (Seniulienė, 1916–2004), Elenos Gražinos (Miknienė, 1918–2010) ir Kazimiero (1910–1993).

1907 m. tapo Lietuvos mokslo draugijos nariu.

Nuo 1910 m. J. ir S. Smilgevičių šeima gyveno Lietuvoje. 1909 m. J. Smilgevičiaus žmona buvo nusipirkusi dabartiniame Kelmės rajone esantį Užvenčio dvarą, kuriame Smilgevičiai pažangiai ūkininkavo 1912–1942 metais. Čia jie užveisė pieni-

nių galvijų bandą, užsėjo tabako plantaciją, įrengė lentpjūvę, plytinę, spirito varyklą, populiarino žemės ūkio naujoves. Apie 1930-uosius metus jo pusbroliui hidrotechnikui, taip pat Jonui Smilgevičiui, pertvarkius dvare buvusį mūrinį malūną, jame buvo pradėta galinti elektros energija, skirta dvarui ir miesteliui.

J. Smilgevičius laikotarpiu, kai ūkininkavo Užventyje, nemažai laiko praleisdavo Vilniuje ir Kaune, buvo Kauno miesto tarybos narys, Kaune užsiėmė ir verslo, bankininkystės reikalais, visuomenine veikla. 1911 m. Vilniuje kartu su Jonu Basanavičiumi ir kitais lietuviais jis čia nusipirko bankrutavusią akcinę bendrovę „Vilija“ ir joje pradėjo gaminti geležinius žemės ūkio padargus, pienininkystės įrangą. Pirmojo pasaulinio karo metais ši įmonė buvo perkelta į Smolenską ir ten veikė iki 1918 m. rudens. Jis ėjo šios bendrovės valdybos pirmininko pareigas.

J. Smilgevičius buvo vienas iš 1917 m. Vilniuje vykusios Lietuvių konferencijos organizatorių ir dalyvių, jos metu išrinktas į Lietuvos Tarybą, dirbo šios Tarybos komisijose, kurios nagrinėjo ekonominius klausimus ir rūpinosi karo pabėgėlių grąžinimu. 1918 m. vasario 16 d. kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą.

Aktyvūs politikai buvo ir abu J. Smilgevičiaus broliai: Pranciškus Smilgevičius 1917 m. dalyvavo Lietuvių konferencijoje Vilniuje, o Juozapas Smilgevičius 1905 m. atstovavo Žemaitijos žmonėms Didžiajame Vilniaus Seime.

1919 m. spalio viduryje J. Smilgevičius tapo Žemdirbių sąjungos frakcijos nariu.

1920 m. jis buvo išrinktas į Steigiamąjį Seimą,

vadovavo šio Seimo Finansų ir biudžeto komisijai. Vėlesniais metais aktyviai įsijungė į bankininkystės reikalus. Būdamas Kauno miesto tarybos nariu, 1921 m. kartu su kitais verslininkais Kaune įkūrė Lietuvos kredito banką, kuris teikdavo paskolas lietuviškoms įmonėms. Nuo 1925 m. ėjo Lietuvos banko tarybos nario pareigas. Jis buvo ir vienas pagrindinių akcinių bendrovių „Dubysa“, „Miškas“, „Nemunas“, „Neris“, „Sidabrinė lapė“ steigėjų bei akcininkų ir valdybų narių. 1929 m. kartu su verslininku Jonu Vileišiu tapo nuo 1929 m. veikusio, ūkininkus rėmusio Komiteto nukentėjusiems nuo nederliaus Šiaurės Lietuvoje šelpti valdybos nariu. Jis garsėjo ir savo paties labdaringa veikla.

J. Smilgevičius mirė 1942 m. rugsėjo 27 d. Kaune. Iš pradžių buvo palaidotas Užvenčio dvaro koplyčios rūsyje, o 1998 m. jo palaikai perkelti į Užvenčio miestelio kapines.

1997 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Jono Smilgevičiaus gimtosios sodybos vieta (adresas Šonių kaime – Pievų g. 6) kaip nacionalinės reikšmės objektas (unikalus kodas – 23134) įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą. Ji saugoma valstybės. Šios sodybos teritorijoje yra pastatytas unifikuotas Signataro ženklas, greta jo – pritvirtinta memorialinė lenta, kurios užrašas informuoja, jog šioje sodyboje gimė ir gyveno Jonas Smilgevičius.

Signataro atminimas yra įamžintas ir Užventyje. Prie dvaro gyvenamojo namo sienos 1990 metais pritvirtintoje memorialinėje lentoje nurodyta, jog 1912–1942 m. čia gyveno Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras J. Smilgevičius. Perkėlus signataro palaikus į Užvenčio miestelio kapines, 1998 m. jo amžinojo poilsio vietoje valstybės lėšomis pastatytas antkapinis paminklas.

2019 m. Užvenčio dvaro sodyboje iškilmingai buvo atidengtas skulptoriaus tautodailininko Vido Cikanos sukurtas J. Smilgevičiui skirtas paminklas. Išsami informacija apie J. Smilgevičių ir tame pačiame dvare gyvenusią rašytoją Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą pateikiama dvaro sodybos buvusio svirno pastate veikiančio kelmės krašto muziejaus padalinio Užvenčio kraštotyros muziejaus ekspozicijoje. 2019 m. Lietuvos nacionalinis muziejus išleido istoriko dr. Valdo Selenio monografiją „Nepriklausomybės Akto signataras Jonas Smilgevičius“.

Jonas Smilgevičius. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

BRĖVIKIŲ KAIMAS

Brėvikiai – kaimas Telšių rajone, apie 3 km į rytus nuo Plungės rajono Alsėdžių miestelio. Čia, buvusioje Brėvikių dvaro sodyboje, kurį laiką gyveno iš bajorų giminės kilę broliai Stanislovas ir Gabrielius Narutavičiai. Vyriausias jų – Stanislovas (1862–1932) buvo advokatas, visuomenės veikėjas, 1905 m. revoliucijos dalyvis, Alsėdžių Respublikos prezidentas, Vilniaus Didžiojo Seimo atstovas nuo Alsėdžių, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, tautosakos rinkėjas. Gabrielius Narutavičius (1865–1922) – mokslininkas, inžinierius, profesorius, politikas, Lenkijos prezidentas nuo 1922 m. gruodžio 11 d. iki gruodžio 17 dienos.

Stanislovo ir Gabrieliaus tėvas buvo Telšių pavieto rinktas teisėjas, Brėvikių dvaro seniūnas, savininkas Jonas Narutavičius (1823–1866), mama-bajoraitė Viktorija Šcepovskytė Narutavičienė

(Nukelta į 36 p.)

Nuotraukose (iš kairės): Stanislovas Narutavičius. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo; buvusio Brėvikių dvaro sodybos išlikusio ponų gyvenamojo namo fragmentai. Antano Eičo nuotraukos iš <https://kvr.kpd.lt/#/>

(1832–1908). Ji – trečioji J. Narutavičiaus žmona.

Stanislovas Narutavičius (jis turėjo dar ir Viktoro, Jono, Antano vardus) gimė 1862 m. rugpjūčio 21 d. Telšiuose. Daugelį metų rašytiniai šaltiniai skelbė, kad jis gimė Brėvikių dvare, tačiau iš tikrųjų jis gimė Telšiuose. Tą faktą patvirtina Lietuvos valstybės istorijos archyve (f. 669, ap. 1, b. 1360) saugomas dokumentas.

Iš pradžių S. Narutavičius mokėsi namuose, vėliau – Renavo dvare, Liepojos gimnazijoje.

Išsami S. Narutavičiaus biografija yra paskelbta el. žurnalo „Žemaičių žemė“ 2024 m. ketvirtajame numeryje išspausdintame Kazimiero Prušinsko straipsnyje „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Stanislovas Narutavičius (1862–1932)“, p. 18–21 (adresas internete: https://zemaitiuzeme.lt/wp-content/uploads/2024/03/18_21_2024_4_Zemaitiu_zeme.pdf).

Gyvenimą S. Narutavičius užbaigė savižudybe – nusišovė 1932 m. gruodžio 31 d. Kaune (priežastys nežinomos). Jis palaidotas senuosiuose šeimos kapuose Alsėdžiuose. Anksčiau (iki 1995 m.) jo kapą

ženklino šeimos antkapinė plokštė, kurioje buvo įrašas lenkų kalba „Grob/ rodziny/ NARUTOWI-CZOW/“. Čia būta ir medinės lentelės su užrašu, bet jo turinys neišliko.

1995 m. Stasio Narutavičiaus palaidojimo vietoje Plungės rajono savivaldybės iniciatyva pastatytas antkapinis paminklas, ant kurio yra užrašas: „Advokatas, 1918 m. Signataras / STANISLOVAS NARUTAVIČIUS / 1862–1932 m.“ Kapvietė paženklinta unifikuotu Signataro ženklu. Toks pat ženklas 2002 m. pastatytas ir Brėvikių dvaro sodyboje.

2003 m. kovo 14 d. Brėvikių dvaro sodybos (unikalus objekto kodas – 26998) kompleksas, kuriam priklauso išlikęs Brėvikių dvaro sodybos dvarininkų gyvenamasis namas (u. k. – 731) ir Brėvikių dvaro sodybos svirnas (u. k. – 36496) kaip nacionalinės reikšmės valstybės saugomas paminklas įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą. Yra išlikusi ir šio dvaro sodybos planinė struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią sudaro dvaro sodybos pastatai (jau minėtas gyvenamasis namas, svirnas, rūsys), vandens telkiniai, želdiniai ir kelių tinklo fragmen-

tai. Dvaro sodyba jau privatizuota. Jo dabartinis šeimininkas pradėjo gyvenamojo namo renovacijos darbus. Pastatas turistų lankymui nėra pritaikytas.

VIEKŠNIŲ MIESTELIS

Tarp iškiliausių iš Žemaitijos kilusių mokslo, kultūros, visuomenės, politikos veikėjų yra ir trys broliai profesoriai Mykolas, Vaclovas, Viktoras Biržiškos. Jų gimtinė – Vieکشniuose (Mažeikių r.). Vyriausiasis iš brolių – Mykolas. Jis – lietuvių literatūros istorikas, publicistas, vertėjas, visuomenės veikėjas, 1918 m. vasario 16-ąją pasirašyto Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Lietuvos mokslų akademijos narys (1941), Vytauto Didžiojo universiteto (1932), Latvijos universiteto (1934) garbės daktaras.

M. Biržiška gimė 1882 m. rugpjūčio 24 d. Vieکشniuose bajorų Biržiškų šeimoje. Jo tėvas – gydytojas, visuomenės veikėjas Antanas Biržiška (1855–1922), motina – muzikė ir pedagogė Elžbieta Rodzevičiūtė Biržiškienė (1858–1938).

M. Biržiška knygoje „Anuo metu Vieکشniuose ir Šiauliuose“ rašo, jog jo tėvas po vestuvių Vieکشniuose „persikėlė į Martynavičiaus namus bažnyčios pašonėje“. Juose su žmona Elžbieta Rodzevičiūte-Biržiškienė susilaukė trijų sūnų: 1882 m. gimė Mykolas, 1884 m. – Vaclovas, 1886 m. – Viktoras. Visi trys tapo garsiais profesoriais.

Prie bažnyčios aikštės buvusią sodybą tėvas Antanas Biržiška savo vardu už žmonos pinigų (1450 sidabro rublių) įsigijo 1889 m. birželio 24 d. (liepos 6 d.) iš Stanislovo Gadono. Šį medinį vieno aukšto namą su mansarda apie 1870-uosius metus Vieکشniuose pastatė kunigas Juozapas Gauduševičius. Čia Biržiškų vaikai gyveno savo vaikystės ir jaunystės metais, čia vėliau parvykdavo per atostogas, lankydavosi ir kitomis progomis.

Vaikystėje M. Biržiška buvo mokomas ir auklėjamas namuose, kuriuose šeimos nariai kalbėdavo lenkiškai ir kur buvo puoselėjamos lenkiškos kultūros tradicijos. Vėliau A. ir E. Biržiškos persiorientavo ir tapo lietuvių kalbos ir kultūros šalininkais. Jų namuose Vieکشniuose XIX a. pab.–XX a. pr. dažnai lankydavosi netoli buvusių dvarų, kurie garsėjo savo bibliotekomis, šeimininkai, juose yra svečiavęsis ir Jonas Basanavičius, Juozas Tumas-Vaižgantas, seserys rašytojos Marija ir Sofija Ivanauskaitės, pasirašinęsios bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu,

Atstatytas Mykolo Biržiškos tėvų namas Vieکشniuose (Mažeikių r.). Aurelijos Perminaitės nuotrauka iš: <https://kvr.kpd.lt/#/>

Sofija Čiurlionienė, Balys Sruoga, vaistininkas ir kraštotyrininkas J. Aleksandravičius su žmona, kuri buvo baigusi Varšuvos konservatoriją. Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo laikotarpiu Biržiškų namuose buvo slapstomi negaliai išleisti laikraščiai „Aušra“, „Varpas“.

Biržiškų namas yra atstatytas. Jis – pačiame Vieکشnių miestelio centre. XX a. pab. šis namas jau buvo gerokai nušiuęs. 1992 m. Kauno paminklų restauravimo projektavimo institutas buvo parengęs Biržiškų tėviškės namo Vieکشniuose restauravimo eskizinį projektą (projekto autorius architektas K. Bubnaitis), tačiau trūkstant lėšų tolimesni projektavimo darbai buvo sustabdyti.

Sovietmečiu Biržiškų namas buvo nacionalizuotas, jame įkurdinta keletas vieکشniškių šeimų. Tuo laikotarpiu pastatas buvo perstatytas: vienaaukštis namas su nedidele veranda renovacijos metu tapo keturkampiu dviaukščiu. Rekonstruojant namą buvo paliktos tik vidaus konstrukcijos ir šoniniai stogo elementai.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, vietos gyventojai ir Biržiškų talentų gerbėjai pradėjo rūpintis, kad namas būtų restauruotas. Tada prie pastato buvo pritvirtinta 1990 m. lapkričio 10 d. Vieکشnių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios klebono Vincento Gauronskio pašventinta memorialinė lenta. 1992m. Kauno paminklų restauravimo projektavimo institutas parengė Biržiškų sodybos namo restauravimo eskizinį projektą, bet toliau labai nebuvo vykdomi, nes tam trūko lėšų.

1993 m. liepos 3 d. profesorių Mykolo, Vaclo-

(Nukelta į 38 p.)

Mykolas Biržiška. Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

vo, Viktoro Biržiškų tėviškės namas (adresas Viekšniuose: Bažnyčios g. 6) kaip nacionalinės reikšmės valstybės saugomas paminklas buvo įrašytas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (dabar jo unikalus kodas – 16593).

1997 m., kai Akmenės rajono savivaldybė (tada Viekšniai priklausė Akmenės rajonui) skyrė pinigų, dar nuo sovietmečio name gyvenę žmonės iš jo buvo iškeldinti. 1997 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybę pasiekė spalio 29-osios raštas dėl Biržiškų tėviškės namo restauravimo. 1998 m. liepos 21 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos įsakyму Nr. 513 buvo sudaryta Biržiškų tėviškės Viekšniuose įvertinimo komisija. Ji 1998 m. liepos 22 d. įvertino namo būklę ir pasiūlė atkurti autentišką Biržiškų namą, kuriame galėtų veikti memorialinis Biržiškų muziejus, miestelio biblioteka, būtų skirtos patalpos Biržiškų viešniškių draugijai. 1999 m. architektas K. Bubnaitis, atsižvelgdamas į komisijos rekomendacijas, parengė Biržiškų tėviškės namo restauravimo bei pritaikymo architektūrinės ir statybinės dalies techninį projektą, tačiau jis nebuvo pradėtas įgyvendinti, nes pasikeitė pastato admi-

nistracinė priklausomybė. Reikalai pasisuko taip, kad 2003 m. nuo Biržiškų tėviškės namo net dingo prie jo sienos pritvirtinta memorialinė lenta ir prie namo įkastas unifikuotas Signataro stulpelis. Einant metams neremontuojamas pastatas pamažu nyko ir dėl saugumo jis 2005-aisiais buvo nugriautas.

Kultūros paveldo departamentui padedant, palikus dalį autentiškų medžiagų, Biržiškų namas 2008 m. atstatytas ant senųjų pamatų pagal architekto Kęstučio Bubnaičio restauravimo bei pritaikymo architektūrinės ir statybinės dalies techninį projektą. Vykdamas darbus, siekiant, kad būtų atstatytas toks namas, koks jis čia buvo anksčiau, panaudota išlikusiomis iki namo nugriovimo sukurtomis nuotraukomis, išsaugotais pastato statybos dokumentais. Darbus vykdė bendrovė „Telšių meistras“, juos finansavo Mažeikių rajono savivaldybė, iš biudžeto nuo 2005 m. skyrusi 448 tūkst. litų, ir Kultūros paveldo departamentas prie LR Kultūros ministerijos. Namų restauravimo darbai buvo užbaigti 2009 metais. Tais pačiais metais čia pradėjo veikti Viekšnių biblioteka ir buvo sukurta Biržiškų šeimos atminimui skirta ekspozicija, kurią įrengė Danutė Končienė ir Aleksandras Novak. 2011 m. sutvarkyta namo aplinka, sodyba aptverta tvora.

Na o 1995 m. Viekšnių miesto skvere (prie Dariaus ir Girėno bei Akmenės gatvių sankirtos, netoli Biržiškų namo) pastatytas granitinis paminklas Biržiškoms (autoriai: skulptorius Česlovas Pečiukas, architektas Reginaldas Palukaitis).

Mykolas Biržiška gimė 1882 m. rugpjūčio 24 d. Viekšniuose. Iš pradžių jis mokėsi namuose. Čia tuo užsiėmė jo mama Elžbieta Rodzevičiūtė Biržiškienė (1858–1938). Vėliau jį mokė ir stojimui į Šiaulių gimnaziją parengė už 7 km nuo Viekšnių buvusiam Daubiškių dvare mokytojavęs V. Korsakas.

Šiaulių gimnazijoje M. Biržiška mokėsi 1895–1902 metais. Čia jis, įtakojamas lietuvių puoselėjusių draugų, apsisprendė ir pradėjo save vadinti lietuviu, įsijungė į lietuvių nacionalinį tautinį judėjimą. Gimnazijoje už stačiatikių pamaldų nelankymą ir lietuviškos vakaronės organizavimą buvo du kartus iš jos pašalintas. 1900 m. Šiauliuose įkūrė lietuvių kalbos mokymosi kuopelę. 1901 m. už slapto vakaro, skirto iš universitetų pašalintiems studentams šelpti, suorganizavimą pašalin-

tas iš gimnazijos (vėliau jam vis dėlto buvo leista baigti gimnaziją).

1901–1907 m. M. Biržiška Maskvos universitete studijavo teisę. Tuo laikotarpiu papildomai lankė literatūros ir kalbotyros paskaitas. 1901 m. įsijungė į Maskvos lietuvių studentų draugijos veiklą, kurią laiką šiai draugijai vadovavo. 1902 m. vasario 22 d. buvo suimtas už savo politinę (socialdemokratinę) veiklą ir nuteistas 2 metams tremties į Sibirą (5 mėnesius kalėjo Maskvos Butyrkų kalėjime, vėliau 6 mėnesius – Vilniaus ir Kauno kalėjimuose, o tada buvo paleistas į laisvę ir tęsė studijas Maskvos universitete, toliau dalyvavo socialdemokratų veikloje. Maskvoje vykstant neramumams, streikams, studijas nutraukė ir grįžo į Lietuvą, čia pradėjo organizuoti slaptas gegužines, 1903–1905 m. dalyvavo visose Šiauliuose vykusiose gegužinėse, rašė straipsnius tuo metu nelegaliai leidžiamiems laikraščiams „Naujoji Gdynė“, „Darbininkų balsas“ ir kt.

1905 m. tapo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) nariu, iki 1918 m. dalyvavo šios partijos veikloje. 1905–1922, 1939–1944 m. su pertraukomis gyveno ir dirbo Vilniuje. 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime. 1906 m. vasarą buvo laikraščio „Echo“ redaktorius. 1906 m. grįžo į Maskvą ir tęsė studijas universitete. Tuo laikotarpiu jis Sankt Peterburge pateko į policijos pasalą. Jo namuose atliekant kratą buvo konfiskuota dalis jam priklausiusios bibliotekos.

1907 m. baigęs Maskvos universitetą, pradėjo dirbti advokato Tado Vrublevskio padėjėju, bendradarbiavo spaudoje, tarp jų ir rusų dienraštyje „Severo Zapadnyj Golos“.

1907 m. sukūrė šeimą. Jo žmona tapo lietuvių ir JAV lietuvių visuomenės, kultūros, politinė veikėja Bronislava Šėmytė Biržiškienė (1879–1955). Gyvendami santuokoje jie išaugino dvi dukras: teisininkę, dailininkę keramikę Mariją Biržiškaitę (Žakevičienė, Žymantienė, 1908–1997) ir pianistę Oną Biržiškaitę (Barauskienė, 1909–1998).

1907–1909 m. M. Biržiška Vilniuje dirbo advokatu. Tuo laikotarpiu jis buvo LSDP Centro komiteto narys, 1907 m. dirbo šios partijos centrinėje būstinėje. 1907–1908 m. kartu su Augustinu Janulaičiu redagavo LSDP žurnalą „Žarija“.

1908 m. buvo Lietuvių mokslo draugijos valdybos narys, vicepirmininkas. Jis yra dalyvavęs ir Draugijos užsienio lietuviams remti valdybos veikloje,

buvęs Lietuvių-žydų kultūrinio bendradarbiavimo draugijos narys bei Lietuvių-ukrainiečių draugijos pirmininkas.

1908–1909 m. ėjo „Vilniaus žinių“ laikraščio atsakingojo sekretoriaus pareigas. 1909 m. įsidarbino referentu Vilniaus miesto valdyboje, bet gubernatoriaus nurodymu kaip nepalankus valdžiai asmuo iš šių pareigų buvo greitai atleistas.

1909–1915 m. kartu su Antanu Smetona, Jurgiu Šauliu dirbo Vilniaus žemės ūkio banke. Tuo laikotarpiu dalyvavo kelių lietuvių draugijų, tarp jų „Rūta“, „Darna“, „Varpas“, veikloje, skaitydavo lietuvių literatūros ir istorijos paskaitas.

1910–1911 m. redagavo žurnalą „Visuomenė“, 1913–1914 m. – Rygos kalendorių „Giedra“.

Pirmojo pasaulinio karo metais kartu su bendraminčiais įsteigė Lietuvių draugiją agronomijos ir teisių pagalbai šelpti. Vokiečiams priartėjus prie Vilniaus, ši draugija susijungė su Lietuvių draugija nukentėjusiems nuo karo šelpti ir tapo organizacija, kurios tikslas buvo atkurti Lietuvos nepriklausomybę. M. Biržiška buvo šios organizacijos vykdomojo komiteto narys. 1915 m. rudenį organizacijos, siekusios atkurti Lietuvos nepriklausomybę, nariai Vilniuje įkūrė pirmąją lietuvišką gimnaziją. Jos direktoriumi buvo paskirtas M. Biržiška.

Pirmojo pasaulinio karo metais M. Biržiška dirbo dėstytoju keliose lietuvių bei lenkų mokslo įstaigose, kursuose, buvo Lietuvių mokslo draugijos vadovėlių rengimo komisijos narys. 1915–1922 m. ėjo Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriaus pareigas. Jis kartu su bendraminčiais parengė raštą JAV prezidentui Woodrowui Wilsonui dėl lietuvių tautos teisės turėti nepriklausomą valstybę, rengė memorandumus dėl Lenkijos pretenzijų valdyti Lietuvą.

Buvo vienas iš 1917 m. vykusios Vilniaus konferencijos organizatorių, joje išrinktas Lietuvos Tarybos nariu.

1917 m. gruodžio mėnesį LSDP vadovybė pareikalavo, kad M. Biržiška pasitrauktų iš Tarybos. Tada jis apsisprendė ir išstojo iš LSDP

1918 m. sausio 26 d., siekdamas, kad Vasario 16-osios akte būtų įrašyta, jog skelbiama visiška Lietuvos nepriklausomybė, kartu su Steponu Kairiu, Jonu Vileišiu ir Stanislovu Narutavičiumi pasitraukė iš Lietuvos Tarybos. Vėliau, kai šie jį reikalavo
(Nukelta į 40 p.)

Paminklo broliams profesoriams Biržiškoms ir jų tėvams atminti Viekešniuose (Mažeikių r.) fragmentas. Paminklo autoriai: skulptorius Česlovas Pečiukas, architektas Reginaldas Palukaitis. Fotografas Algirdas. Nuotrauka iš: <https://byt.lt/ILQY6>

vimai buvo įvykdyti, toliau tęsė darbą šioje taryboje.

Lietuvą paskelbus nepriklausoma valstybe, Mykolas Biržiška įsijungė į Vilniaus universiteto atkūrimo veiklas. 1918 m. pab.–1919 m. pr. jis ėjo Lietuvos švietimo ministro pareigas. 1919–1921 metais kartu su Mokslo draugijos nariais Kaune organizavo Aukštuosius kursus.

1919 m. sausio 1 d. Vilnių okupavus lenkų legionieriams, Lietuvos Vyriausybei nutarus persikelti dirbti į Kauną, M. Biržiška ir ministras žydų reikalams Jakovas Vygodskis atsisakė kartu su Vyriausybe vykti į Kauną. Tada M. Biržiška buvo paskirtas Lietuvos generaliniu įgaliotiniu Vilniuje.

1919 m. sausio 1 d., kai vokiečiai užleido Vilnių lenkams, M. Biržiška įteikė protesto raštą vadui Veitkai ir šį raštą išplatino miesto gatvėse. 1919–1922 m. M. Biržiška ėjo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininko pareigas. Vilniuje šeiminin-

kaujant lenkams, M. Biržiška redagavo šiuos leidinius: „Adam“, „Ewa“, „Josef“, „Glos Litwy“, „Echo Litwy“, „Vilnius“, „Vilenskij Kurjer“, „Vilnietis“.

Vilnių užėmus rusams, Vinco Kapsuko vyriausybės nurodymu M. Biržiška už aktyvų lietuviybės propagavimą buvo suimtas, bet netrukus paleistas į laisvę. 1919 m. balandžio 21 d. lenkams išvijus rusus iš Vilniaus, Vilniaus lietuvių susirinkime M. Biržiška buvo išrinktas Laikinojo Vilniaus komiteto pirmininku. Vykstant 1920 m. bolševikų ir lenkų kariniams veiksams, M. Biržiška kartu su K. Balučiu ir M. Černeckiu dalyvavo derybose, pasirašė Suvalkų sutartį.

Nuo 1920 m. spalio 23 d. Kaune redagavo dienraštį lenkų kalba „Litwa“, vėliau grįžo į Vilnių.

1921 m. birželio 14 d. vykusiame teismo posėdyje buvo teisiamas ir išteisintas už laikraštyje „Straž Litwy“ išspausdintą straipsnį.

1922 m. M. Biržiška organizavo Lucjano Želigowskio seimo boikotą. 1922 m. sausio 20 d. lenkų valdžia M. Biržišką suėmė, apkaltino jį tėvynės išdavimu (už tai jis galėjo būti nubaustas mirties bausme), bet, įsikišus Tautų Sąjungai, M. Biržiška kartu su kitais 32 politikos ir valstybės veikėjais iš Lukiškių kalėjimo buvo pristatytas iki neutralios zonos ir perduotas Lietuvos kariuomenei (išstremtas į Kauną).

1922 m. vasario 16 d. M. Biržiška pradėjo dirbti Kaune veikusio Lietuvos universiteto (dabar Vytauto Didžiojo universitetas) Humanitarinių mokslų fakulteto ordinariniu profesoriumi. 1922 m. ir 1937–1939 m. jis buvo šio universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, 1925–1926 m. – universiteto prorektorius, 1926–1927 m. – universiteto rektorius.

1922 m. kovo–lapkričio mėnesiais jis redagavo vyriausybinį dienraštį „Lietuva“, 1922–1930 m. Kaune dirbo „Aušros“ berniukų gimnazijos direktoriumi. 1922–1939 m. dirbdamas Kaune ir Vilniuje, tyrinėjo lietuvių folklorą ir literatūrą, šiomis temomis parašė ir paskelbė daug mokslinių straipsnių, spaudai parengė kelias savo knygas, tarp kurių buvo ir vadovėlių.

1924 m. M. Biržiška sudarė komitetą, kurio rūpesčiu 1930 m. Papilėje buvo pastatytas paminklas Simonui Daukantui (skulptorius Vincas Grybas).

1925–1935 m. M. Biržiška buvo Vilniaus vadavimo sąjungos Centro komiteto pirmininkas, daug jėgų skyrė tam, kad Vilnius būtų grąžintas Lietuvai.

1929–1935 ėjo Lietuvių draugijos SSRS tautų kultūrai pažinti pirmininko pareigas.

1932 m. M. Biržiškai suteiktas Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardas.

1932 m. M. Biržiška tapo 1931–1944 m. Kaune leistos pirmosios lietuviškos enciklopedijos („Lietuviškoji enciklopedija“) vicedaktoriumi.

1934 m. M. Biržiškai suteiktas Latvijos universiteto garbės daktaro vardas.

1935 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo 3 laipsnio ordinu, 1938 m. – Gedimino 1 laipsnio ordinu.

1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių, M. Biržiška pradėjo dirbti Vilniaus universitete, 1940–1943 m. buvo šio universiteto rektorius.

1941 m. jis tapo Lietuvos mokslų akademijos nariu, 1941–1942 m. ėjo Lietuvos mokslų akademijos prezidento pareigas, 1941–1946 m. buvo LSSR Mokslų akademijos akademikas. Po Antrojo pasaulinio karo, 1946 m., LSSR Liaudies komisarių taryba iš M. Biržiškos atėmė Lietuvos mokslų akademijos akademiko vardą. 1988 m. LSSR Ministrų Taryba Mokslų akademijos teikimu M. Biržiškai grąžino Lietuvos mokslų akademijos akademiko vardą (dabar jis laikomas Lietuvos mokslų akademijos nariu nuo Mokslų akademijos atkūrimo 1945 m.).

Vykstant Antrajam pasauliniam karui m. biržiška 1943–1944 m. buvo generalinio tarėjo Petro Kubiliūno Patariamiosios tarybos narys.

1944 m. birželio mėnesį, artėjant frontui, pasitraukė į Vokietiją. 1946–1949 m. M. Biržiška buvo Pabaltijo universiteto (veikė Vokietijos miestuose Hamburge ir Pinneberge) profesorius. 1947 m. jis tapo Lietuvių rašytojų sąjungos garbės nariu. 1949 m. persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas. Ten įsijungė į 1953–1985 m. Bostone lietuvių ir anglų kalbomis lietuvių išėvijos leistos „Lietuvių enciklopedijos“ redakcinės komisijos veiklą.

Didžioji dalis M. Biržiškos išleistų mokslo darbų dalis yra lietuvių literatūros, kultūros istorijos ir folkloristikos klausimais. Daug jo straipsnių paskelbta periodikoje. Jis juos dažniausiai pasirašydavo slapyvardžiais – Analfabetas, M. Baltasis, Mikas-Krėtikas, D. Pusgudis, B. Šėmis, Šešėlis, S. Tėvelis, Vilniaus Kelmas, kt.

Apie M. Biržišką yra išleista nemažai knygų, paskelbta daug straipsnių mokslo ir kituose periodiniuose leidiniuose.

M. Biržiška mirė 1962 m. per savo gimtadienį–

rugpjūčio 24 d. Los Andžele (JAV). Iš pradžių buvo palaidotas Los Andželo Kalvarijų kapinių mauzoliejuje, o 2018 m. liepos 11 d. jis kartu su žmona perlaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. A. Banevičius, *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 m. politikos veikėjų: Enciklopedinis žinynas*, Vilnius : Knygų prekybos valstybinė firma „Knyga“, 1991.

2. A. Liekis, *Signatarai. Vasario 16*, Vilnius : Džiugas, 1996.

3. „Stanislovas Narutavičius“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1964, p. 16.

4. „Biržiška Mykolas (1882–1962)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/KnHkE>.

5. „Narutavičius Stanislovas (1862–1932)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/9WCkB>.

6. „Smilgevičius Jonas (1870–1942)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/W69vT>.

7. „Stulginskis Aleksandras (1885–1969)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/TWxWQ>.

8. „Šaulys Jurgis (1879–1948)“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/EqV1I>.

9. „Šaulys Kazimieras Steponas“, *Lietuvos Respublikos Seimas*: <https://byt.lt/58OME>.

10. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/>.

11. „Mykolas Biržiška“, „Stanislovas Narutavičius“, „Jonas Smilgevičius“, „Aleksandras Stulginskis“, „Jurgis Šaulys“, „Kazimieras Steponas Šaulys“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: www.vle.lt.

12. „Mykolas Biržiška“, „Biržiškos“, Mažeikių krašto enciklopedija: <https://mke.lt/>.

13. Mykolas Biržiška“, „Stanislovas Narutavičius“, „Jonas Smilgevičius“, „Aleksandras Stulginskis“, „Jurgis Šaulys“, „Kazimieras Steponas Šaulys“, *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija*: <https://lt.wikipedia.org/>.

14. Kazimieras Prušinskas, „Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Stanislovas Narutavičius (1862–1932)“, *El. žurnalas „Žemaičių žemė“*: https://zemaitiuzeme.lt/wp-content/uploads/2024/03/18_21_2024_4_Zemaitiu_zeme.pdf.

NYKŠTUKAS POLITIKAS

Sofija TYZENHAUZAITĖ

(Tęsinys. Pradžia – el. žurnalo „Žemaičių žemė“ 2023 m. Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 2014 m. Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7)

XXXVIII skyrius

Saulėtą šaltą vasario mėnesio dieną, išties įsimintiną dieną, karalius Henrikas de Valua įžengė į savo valstybės sostinę. Dar niekada lenkai, panorę apakinti prancūzus, nedemonstravo tiek prabangos, pompastikos ir turtų, kiek tą iškilmingą dieną.

Karalius apsistojo Balicų rūmuose. Krokuvos vaivada priklausantys rūmai dunksojo tik penkių šimtų žingsnių atstumu nuo miesto. Per savo apartamentų langus Henrikas matė karališkąją rezidenciją, kuri buvo skirta jam gyventi. Ji stūksojo didingai iškilusi virš miesto.

Visas miestas ir kelias, vedantis į Balicus, skambėjo nuo žmonių balsų ir žirgų prunkštimo, senatas ir kilmingieji rengėsi pasitikti savo valdovą, svitos taip išsipustė, kad, šių dienų istorikų nuomone, tik vienos tokios būtų pakakę pagerbti Henriko įžengimą. Tuo metu jaunasis valdovas, ramiausiai užsidaręs su savo favoritu Kėliusu, kuo kruopščiausiai, lyg koks išlepėlis, apžiūrinėjo savo drabužius, nes, kaip teigia istorikai, jiems jis visada skyrė daug laiko. Kėliusas padavė jam paaukuoto sidabro indą su migdolų mase ir jis ją tepė sau rankas bei apžiūrinėjo save veidrodyje.

– Ar tau neatrodo, Kėliusai, kad tas prakeiktas šaltis jau paveikė mano veido spalvą ir nuo jo sutrūkinėjo mano lūpos?

– O aš, sere, – atsakė Kėliusas, – neatpažįstu pats savęs. Ta siaubinga temperatūra nurudina labiau nei rugpjūčio saulė Langedoke ar Provanse. O dar teks visą dieną išbūti lauke.

– Gailestingoji Mergele! Kėliusai, mano drauge, tai neįmanoma, mes juk prie miesto vartų.

– Taip, be abejo, bet jūsų didenybė nepagalvojo apie tai, kiek plepalų teks išklaudyti pakeliui, kur jau

Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė (1790–1878) portretas. Dailininkas Johanas Baptistas Lampis vyresnysis (1751–1830). Paveikslo originalas saugomas žemaičių muziejuje „Alka“

knibžda senatorių ekipažai su savo palydomis. Beje, kalbama, kad spektaklis bus puikus, net ir plepalai, kurių negaliu pakęsti. Iš visos širdies linkiu, kad nušaltų liežuvis pirmajam, kuris pravers burną ir pradės sakyti jums, sere, komplimentus.

Karalius prapliupo juoktis, bet įdomų pokalbį nutraukė Klastūnas. Jis priėjo prie karaliaus ir familiariai, kaip visada vaipydamasis, pradėjo:

– Nagi, Henrikuti, gražinkis, prašau, ir paskubėk, nes, perspėju, jau vienas paskui kitą atvyksta tavo valdiniai šiauriečiai, visi švyti labiau už saulę. O ponai iš Prancūzijos galėtų ir nesirodyti, nes su savo pasišiaušusiais žirgais ir liūdnais veidais gali būti palaikyti būriu šikšnosparnių arba pelėdų. Tik aš, – tęsė kvailai maivydamsis ir mojuodamas juokdario barškučiu, savo aukštų pareigų simboliu, ir kratydamas kvailio kepuraitės skambaliukus, – čia tik aš galiu teikti garbę mūsų gražiajai šaliai Prancūzijai.

– Stebiuosi, sere, – įsiterpė Kėliusas silpnu pataikaujančiu balseliu, – stebiuosi, kad jūs leidžiate šiam kvailiui taip įžūliai kalbėti apie ištikimus jūsų didenybės tarnus.

– Jis nepagaili ir manęs, ne tik jų, – nusijuokė karalius.

Keletas lenkų ir prancūzų didikų atvyko perspėti karaliaus, kad senatas ir miesto deputacijos laukia jo kelyje.

Henrikas, vilkintis ilgą žalią aksominį apsiaustą, išpuoštą auksu ir pamuštą labai brangiais poliariinių lapių kailiais, ant galvos užsidėjęs juodo aksomo skrybėlę su puošnia deimantine egrete, o labiausiai žavintis didinga laikysena ir gražia išvaizda, nusileido į kiemą, kur jo laukė Voznikų kašteliono grafo Tenčynskio dovanotas puikus žirgas.

Kilnus ristūno baltumas beveik prilygo spindinčiam sniegui, kurį jis mindžiojo savo grakščiomis, aukso pasagomis kaustytomis kanopomis. Žirgas, sudirgintas šalčio ir ilgo laukimo, žėrinčiomis akimis, pasišiaušusiais karčiais, atrodė taip, tarsi pūstų liepsnas iš išsiplėtusių šnervių. Jam nerimstant nuo žemės pakilo du etiopai. Jie stengėsi išlaikyti už pavadžių Arabijos dykumose gimusį ristūną. Abu arklininkai atrodė neįprastai, nes buvo juodaodžiai, raudonomis storomis lūpomis, vilkėjo sidabrinėmis plokštelėmis puoštais drabužiais, prie šonų jiems kabėjo puošnūs turkiški kardai, ant galvų buvo užsidėję skaisčiai raudonas kepuraites ir avėjo panašios spalvos aukso gijomis puoštus batus. Ant arabų ristūno nugaros spindėjo nuostabus auksinėmis plokštelėmis puoštas balnas su gausybe turkių ir auksu atasta purpurinė gūnia, galvą puošė garnio plunksnų egretė, o ant kaktos buvo – rubinų rozetė. Panaši puošmena švietė ir ant gražios žirgo krūtinės. Žąslai buvo gryno aukso, o pavadžiai žėrėjo brangiaisiais akmenimis.

Iš miesto ir jo apylinkių susirinko didžiulė įvairiausių luomų žmonių minia, nes visi norėjo išvysti Henriką. Buvo smalsu pamatyti išrinktą karalių, pranokestantį net slapčiausius lenkų norus, tad pakerėti lenkai širdingai džiūgavo. Henrikas neapsiriko įvertinęs, kokius jausmus sužadino savo naujųjų valdinių širdyse. Susižavėjimas panašiai reiškiamas beveik visose šalyse, apsirikti neįmanoma. Saldūs apžavai Henriką stačiai įelektrino. Valdovo sieloje slypėjo du skirtingi žmonės: vienas glebus, silpnas, neturintis nuomonės, kitas aistringas, drąsus ir veiklus.

Kai karalius priėjo prie savo puikaus žirgo, įsiterpė Kėliusas:

– Tikiuosi, kad jūsų didenybė nebandys sėsti ant to nesuvaldomo gyvulio.

– Nesupranti, ką kalbi, Kėliusai, dar nesu matęs labiau karaliaus verto žirgo.

Tai pasakęs šoko ant arabo, stvėrė pavadžius. Etiopai paleido žąslus, žirgas šoko, pamiklino gražias laibas kojas, paskui, lyg pajutęs, kad jį valdo įgudusi karališka ranka, ėmė rimti, tik purtė baltus karčius, paskui didingai pasuko link besigrūdancios liaudies, džiaugsmingai sveikinančios savo karingai atrodantį jaunąjį karalių.

Maloniai sveikindamas pakeliui sutiktus žmones, apsuptas prancūzų didikų ir daugelio lenkų magnatų, Henrikas išjojo iš Balicų pilies. Didžiulėje lygumoje iki pat miesto sienų atsivėrė nuostabiai didingas reginys: kilmingų senatorių kortežai ir nesuskaičiuojamos jų palydos.

Priekyje ant ryškiai raudona gūnia dengto žirgo jojo kryžių laikantis raitelis. Žirgą už pavadžių prilaikė du milžiniško ūgio haidukai, vilkintys zomšinius švarkus, pamuštus mėlynu satinu, apsimovę plačias raudonos gelumbės kelnes su auksiniais galionais per siūles, kardais prie šono, o ant galvos užsidėję labai aukštus kailinius kalpokus, puoštus ant šono krentančiais auksiniais kutais. Kortežo priekyje aksomu aptrauktoje paaukuotoje karietoje, traukiamoje šešių baltų puošniomis gūniomis dengtų, stručio plunksnomis puoštų žirgų, kuriuos vedė tarnai, vilkintys prašmatnias skaisčiai raudonas aksomines su sidabriniais siūlais išsiuvinėtu primo herbu livrėjas, važiavo primas, lydimas Poznanės ir Plocko vyskupų. Tarnai dar nešė sidabrinį paaukuotą skeptrą. Aplink primo karietą ant vengrų veislės žirgų jojo du šimtai raitelių, ginkluotų ilgomis paaukuotomis ietimis, vilkinčių vengriškos mados trumpomis žalio aksomo palaidinėmis, ataustomis auksu, mūvinčių siauras siuvinėtas kelnes.

Primą sekė Leopoldo arkivyskupas, Kameniko ir Krokuvos vyskupai, juos lydėjo du šimtai raitelių, jie buvo apsitausę italų mada auksu ataustomis ir gėlėmis siuvinėtomis palaidinėmis, galvas padabinę aksominėmis skrybėlėmis, puoštomis baltais sultonais, apsisiautę plačiomis klostėmis klostuotais apsiaustais, gausiai išsiuvinėtais auksu.

Iš paskos traukė puošnūs karalystės vaivadų ekipažai. Iš jų ypač išsiskyrė Krokuvos vaivados ir jo brolio, Sandomiro seniūno, kinkiniai, juos lydėjo trys šimtai raitelių, pasipuošusių Krokuvos mada: žiustokorais arba balto aksomo redingotais, kurių siūlės ir skvernai buvo apvedžioti raudonu šilku ir padabinti kora-

(Nukelta į 44 p.)

lais. Po jais vilkėjo ilgus, labai lengvo sidabrinio audinio marškinius, užleistus ant plačių tamsiai raudono satino kelnų, avėjo raudonus batus, buvo užsidėję aukso spalvos kepures, puoštas koralais dabintomis juostelėmis ir garnio plunksnų pliumažais. Kartu jojo trys šimtai raitelių, vilkinčių totorių mada: su papachomis, ilgais kailiniais, pamuštais ryškiai raudonos spalvos satinu, brangiais akmenimis puoštais diržais, ant jų pasikabinę paaukuotas strėlines.

Kališo vaivada vedė keturis šimtus raitelių, vilkinčių hunų mada: raudonais sultonais puošti šalmai, sidabro siūlų ploni marškiniai su labai plačiomis aukso spalvos rankovėmis, pečius dengę tigrų kailiai, susegti ant krūtinės brangių akmenų sagėmis. Ginklai – sidabriniai čekanai ir kirviai, lankai ir strėlės. Žirgų pakinktai ir pavadžiai iš raudono tyto, siuvinėto aukso siūlais.

Seradzo vaivada Albertas Laskis vilkėjo puošnius kailinius ilgomis verstomis sieros spalvos aksominėmis rankovėmis, kailiniai pamušti kiaunių kailiukais, jie iš dalies dengė gražų obuolmušį žirgą, ant kurio sėdėjo raitelis. Ant galvos žalio aksomo kepuraitė su deimantine egrete. Laskio palydoje buvo keturi šimtai vengriškai apsitaiesusių raitelių, vilkinčių mėlyno aksomo švarkais ir kelnėmis, siuvinėtomis sidabru, ir šimtinė totoriškai apsitaiesusių raitelių su brangaus audinio ilgais, kailiais apvedžiotais apsiaustais ir aukštomis aukso spalvos kepurėmis.

Olykos kunigaikštis ir Vilniaus vaivada Radvila, vilkintis persiško audinio žiponą su auksinėmis gėlėmis smaragdo žalumo fone, fereziją, arba aviečių spalvos aksomo apsiaustą, pamuštą sabalų kailiais, aukso spalvos kepurę su garnio plunksnų pliumažu ir rubino sagtimi ant galvos, jojo turkų veislės žirgu, švytinčiu brangakmeniais. Du turkiškai apsitaiesę kariai su indiško audinio turbanais, vilkintys aksominėmis palaidinėmis, puoštomis puikiais perlais, jojo ant nepaprastai gražių žirgų, jų balnai buvo dengti sidabriniais pusemenuliais išmargintomis gūniomis. Jie buvo ginkluoti dviašmeniais kirviais ir aštriomis ietimis, jojo greta kunigaikščio, o iš paskos traukė trys šimtai pėstininkų, apsirengusių lenkiškais drabužiais: ryškiai raudonais žiponais su didelėmis sidabrinėmis sagomis, tos pačios spalvos delijomis, puoštomis galionais ir prie kaklo susegtomis savotiškomis auksinėmis ar sidabrinėmis sagėmis, puoštomis brangakmeniais. Jie turėjo muš-

kietas, kovos kirvius ir sidabrinus peilius prie diržų.

Jaunasis Voinovo kaštelionas Romualdas Tenčynskis jojo ant juodo plauko žirgo, žvilgančio kaip juodmedis, karšto ir lengvo kaip salamandra, jo lankščios kojos, atrodė, vos liečia žemę. Tenčynskis vilkėjo gražiais tautiniais drabužiais, paryškinančiais jo kilnią ir išdidžią laikyseną. Aukšto ūgio, gyvo veido Romualdas vilkėjo balto satino žiponą su deimantinėmis sagomis. Jo ilgi violetinės spalvos aksomu aptraukti kiaunių kailiniai krito ant gūnios, gausiai išpuoštos smaragdais, kaip ir žirgo pakinktai ir pavadžiai, o pasagos kaip ir daugumos lenkų didikų žirgų buvo sidabrinės. Galvą puošė gracingai uždėta sidabru atausto audinio kepuraitė su prašmatnia garnio plunksna. Rankoje jis laikė paaukuotą kovos kūjį, prie balno buvo pritvirtintas estokas, puoštas rubiniais ir topazais. Jį lydėjo trys šimtai husarų raudonos ir aukso spalvos drabužiais su dideliais sidabriniais sparnais. Sparnai judėjo nuo menkiausio krustelėjimo ir skleidė savotišką garsą, kuris jaudino jų žirgus ir kėlė baimę priešo žirgamis mūšio pradžioje. Vaizdas išskirtinis ir nuostabus.

Už jo traukė didysis maršalka Firlėjus. Jis labai nerimavo ir jaudinosi, mąstė apie išskylančias problemas ir toje spindinčioje aplinkoje stengėsi išsiskirti kuo didesniu paprastumu. Vis dėlto sėdėjo ant gražaus žirgo ir laikė rankoje savo pareigybės simbolius. Jo priekyje buvo nešama karališkoji vėliava su spindinčiu sidabrinu ereliu. Jį lydėjo kuopa ietininkų aukso spindinčiais grandininiais šarvais, su leopardų kailiais ant pečių. Visi buvo ginkluoti aštriais kalavijais ir nešėsi ietis, puoštas raudonomis vėliavėlėmis, plevėsuojančiomis ore.

Iš paskos traukė Žemaitijos seniūnas Chodkevičius su trimis šimtais lietuvių, vilkinčių senoviniai krašto drabužiais, su įvairiais išverstais laukinių žvėrių kailiais. Žvėrių letenos buvo puoštos sidabriniais nagais ir sukryžiuotos ant krūtinų, o baisios žvėrių galvos dengė ilgus tankius karių plaukus. Ginkluoti jie buvo geležinėmis kuokomis, lankais ir strėlėmis.

Kijevo kunigaikštis ir du jo sūnūs atsivedė būrį kazokų, vilkinčių žalio satino drabužiais raudonomis rankovėmis, labai plačiomis, skaisčiai raudonomis kelnėmis su puošniais diržais ir prie jų prikabintais durklais, puoštais gausybe brangiųjų akmenų. Jie buvo ginkluoti ietimis ir kovos kirviais.

Kulmo, Marienburgo ir Pomeranijos vaivados

atvyko su gausiu būriu karių, ginkluotų ilgomis alebardomis, gausiai inkrustuotomis aukso ir sidabro gijomis, apsitaisiusių vokiškais drabužiais, su gofruotomis apykaklėmis, plunksnomis puoštomis skrybėlėmis, zomšiniais švarkais ir ilgais apsiaustais. Už jų rikiavosi aukšto rango karininkai, seniūnai, daug lenkų ir lietuvių didikų, kiekvienas su daugiau ar mažiau spindinčia palyda. Dar toliau matėsi miestiečiai, įvairaus rango pareigūnai ir paprasti žmonės, šimtas dvidešimt raitelių ir keturi tūkstančiai pėsčiųjų, kurie vilkėjo tautinius drabužius, buvo ginkluoti alebardomis, kovos kirviais ir nešėsi įvairiausių spalvų vėliavas.

Kai tas didžiulis prašmatnus kortežas, gavęs ženklą, tvarkingai išsiskleidė lygumoje prieš karalių, šis nevalingai truktelėjo savo žirgo pavadį ir staiga sustojęs šuktelėjo iš nuostabos ir susižavėjimo. Paskui atsigręžė į greta jojančius kunigaikščius de Neverą ir de Majeną.

– Pripažinkite, – tarė jiems, – juk nesate matę tokio grožio?

– Sutinku, sere, – atsakė de Majenas, – ir netgi sakyčiau, kad jūsų įžengimas į Paryžių, nors ir labai gražus ir imponantiškas, į šį panašus tiek, kiek valstietės merginos sijonas į karališką apsiaustą, dengiantį jos valdovės pečius.

– Aukso ir brangiaisiais akmenimis spindinčių kostiumų gausybė, – savo ruožtu prakalbo kunigaikštis de Neveras, – kariška aplinka, visa rytietiška pompa, net ir dangus, kuris ir švyti, ir tuo pat metu yra apniukęs, net ir baltas spindintis sniegas sukuria mums neįprastą paveikslą. Man čia viskas atrodo lyg kerai ar pasaka.

Kai primas išlipo iš savo kariatės, juo pasekė ir visi senatoriai. Jie prisijungė prie Henriko svitos, kad pagerbtų karalių. Henrikas, išvydęs juos artinantis, nusėdo nuo žirgo ir visiškai juos apžavėjo paduodamas kiekvienam ranką ir maloniai atsakinėdamas į sveikinimus. Jis paėmė miesto raktus, kuriuos ant puošnios aksominės pagalvėlės jam įteikė miesto pareigūnai, bei duoną ir druską, kurią įteikė miestiečių atstovai.

Senatorių prakalbos, karaliaus atsakymai, Pibraکو perduodami Henriko vardu, užsitęsė gan ilgai, ir, kai Henrikas vėl sėdo ant žirgo ir nujojo į miestą, saulė jau leidosi, nudažydama dangų švytinčiu purpuru, nurausvinusiu aplinkines kalvas ir sniegu nuklotus laukus. Ėmė sparčiai temti ir staiga Kro-

kuva, palytėta stebuklo, sušvito ryškiausiomis šviesomis, driokstelėjo pabūklų salvė, varpų gaudesys sudrebino orą ir aidu atsiliepė aplinkinėse kalvose. Taip buvo paskelbta, kad į sostinę įjojo karalius. Kai Henrikas įjojo per pagrindinius miesto vartus, apšviestus spalvotais lampionais, meniškai pagamintas baltas erelis išskėtė sparnus ir, sveikindamas karalių, žemai nusilenkė. Kiek toliau, jojant pro gausiai išpuoštą triumfo arką, kitas erelis uždėjo ant Henriko galvos laurų vainiką su auksiniais vaisiais. Pasiekus karališkąją pilį, viename bokšte pasirodė raito kario statula. Jis buvo ginkluotas ietimi ir skydu. Karaliui priartėjus, jis iškėlė liepsnojančią kalaviją ir, didžiai žiūrovų nuostabai, staiga išnyko apgaubtas liepsnų. Milžiniška minia, šventei pasipuošusi krovietiška: mėlynais žiustokorais, raudonais vilnoniais pusbačiais, kaspinais puoštomis kepurėmis, taip džiaugsmingai šaukė vivat, kad net užgožė baisingą patrankų trenksmą ir varpų skambėjimą. Po ilgai užsitęsusio tarpuvaldžio minia buvo ištroškusi išvysti karalių, o toks malonios išvaizdos valdovas pranašavo laimingą valdymą. Žmonės grūdosi karaliaus kelyje, bet nekilo sumaištis, niekas nesiblaškę, nebuvo to šiurkštumo, kuris pernelyg dažnai pasireiškia, kai susiburia liaudis, net jei ji ir džiūgauja. Žmonės buvo laimingi, regėdami apšviestą Henriko veidą, galėdami paliesti jo drabužius, žirgą ir t. t.

Prieš žengdamas į pilį, karalius trumpam sustojo katedroje, panoro išvysti karalystės globėjo šventojo Stanislovo relikvijas ir padėkoti Dievui, kad leido jam laimingai atvykti. Atlikęs tikinčiojo pareigą, karalius, apsuptas senatorių – aukščiausiųjų karūnos dignitarių, lydimas palydos didikų prancūzų, žengė į rūmus. Lipant laiptais pirmiausiai jo žvilgsnis užkliuvo už turbūt labiausiai nepageidaujamo vaizdo – jis išvydo Lenkijos infantę, atėjusią pagerbti tėvynės karaliaus. Ji vilkėjo ilgus gedulo drabužius, todėl atrodė dar labiau išblyškusi ir labai išsiskyrė iš ją supančių išsipususių gražių moterų. Henrikas jau buvo susidaręs apie ją prastą nuomonę, tad ji jam pasirodė kaip vaiduoklis, pranašaujantis vien nelaimės. Nupurtytas tos minties ir, svarbiausia, bijodamas tironiško jungo, kurį jam ketinama užkrauti – prievarta susieti savo likimą su princesės likimu, savo širdimi ir protu regėdamas kitą žavingą paveikslą, dėl kurio vien nelaimingo-

(Nukelta į 46 p.)

sios Onos vaizdas tampa atstumiantis, Henrikas, aiškiai prisiversdamas, pasuko prie jos ir sveikindamas ją nevalingai nusuko galvą. Nustebusi, įžeista tokio sutikimo, infantė klausė savęs, ar čia tikrai tas princas, riterių ir prancūziško galantiškumo pavyzdys? Kodėl, atsidususi mąstė princesė, stebėdama Henriką, kodėl jo veidas mielas, o jis pats toks šaltas. Tada paskubėjo pasinaudoti pasitaikiusia proga ir paprašė karaliaus leidimo grįžti į savo apartamentus. Leidimas buvo mielai duotas, tuo labiau, kad Henrikas mirtinai bijojo, jog visą vakarą teks vaidinti jos mylimąjį ir būsimą sutuoktinį.

Dvaro maršalka nuvedė jį per ilgą, mozaika išklota galeriją, papuoštą Romos imperatorių statulomis, ir karalius pateko į puikiai apšviestą kambarį, kurio panelius buvo labai meniškai ištapę ir paausinę geriausi Italijos menininkai. Didžiausios puošmenos buvo puikūs karaliaus Žygimanto karo trofėjai, sukabinti ant sienų ir prilaikomi puošnių juostų. Užrašai supažindino su šlovingais to karaliaus gyvenimo faktais.

Sidabriniai ereliai, sudėlioti kaip šviestuvai, talpino begalę žvakių. Slapti mechanizmai lėtai judino erelių sparnus ir atrodė tarsi jie leistųsi nuo lubų, vaizduojančių dangaus skliautą, kupiną šviečiančių žvaigždžių.

Karalius trumpam prisėdo soste, virš kurio buvo įtaisytas avietinės spalvos aksominis baldakimas su auksu išsiuvinėtais, perlais papuoštais Lenkijos ir Lietuvos herbais, sujungtais vienas su kitu. Gausus dvariškių būrys susitelkė aplink sostą ir netrukus dvaro maršalka Opalinskis klūpėdamas priėmė iš Henriko rankų savo pareigų simbolį – juodu aksomu aptrauktą lazdelę, puoštą deimantais. Tada jis paskelbė, kad jo didenybei paruošta vakarienė.

Henrikas perėjo į pokylių salę, kuri traukė akį neparastai įstabiu, tikrai karališku puošnumu. Penkiasdešimt negrų statulų, išrikiuotų prie baltu marmuru išklotų sienų, laikė rankose kvepiančio vaško pripildytus šviestuvus, kurie apšvietė salę. Didžiuoliai bufetai, pilni auksinių ir sidabrinų indų ir labai brangių vazų, stovėjo abiejuose salės galuose, o jos viduryje stūksojo pasagos formos stalas šimtui svečių. Aukštos saldumynų piramidės buvo puoštotos karaliaus monograma ir herbu. Iš sidabrinio fontano tryško brangieji vynai, o ištryškęs vynas vėl sutekėdavo į sidabrines kriaukles. Fontanas puošė

stalą ir linksmino žiūrovus. Dar vienas smalsumą žadinantis objektas stovėjo salės kampe. Tai buvo Bachas su vynuogienų karūna, rankoje laikantis auksinę taurę. Jis sėdėjo ant sidabrinės statinės su auksiniais lankais, iš jos per keletą kranelių tryško įvairių rūšių vynai. Auksiniuose induose buvo išdėlioti paausuoti kepiniai, vaizduojantys įvairiausių gyvūnus, puiki žvėriena, povai išskleistomis spindinčiomis uodegomis; tokie būdavo patiekiami per Apvaliojo Stalo riterių puotas. Jų gausiai buvo siūloma karaliui Henrikui.

Karaliaus krėslas aptrauktas aksomu, virš jo auksiniais kutais ir stručio plunksnomis puoštas baldakimas buvo pastatytas atskirai nuo kitų, garbingiausioje vietoje prie stalo. Vos tik karalius atsėdė, italų muzikantai ir dainininkai, įsitaisę galerijoje virš salės, ėmė groti. Jų muzika tais laikais buvo tokia pat nuostabi, kaip šiandien mūsų ausims mielas Fodor ir Pastos melodingas kerintis dainavimas.

Primas, prancūzų ir lenkų didikai susėdo pagal užimamą padėtį: iš vienos pusės Nevero kunigaikštis tarp primo ir Krokuvos vyskupo, iš kitos Majeno kunigaikštis tarp Firlėjaus ir Sandomiro vaivados. Taip buvo pagerbti karaliaus palydos kilmingieji.

Aštuoni bajoriškos kilmės puikios išvaizdos pažai, vilkintys aksominiais avietinės spalvos švarkais, su puošniomis juostomis ir mėlyno satino prancūziško stiliaus apsiaustais su įaustomis aukso plokštelėmis, sukosi prie karaliaus krėslu. Jie paimdavo paausiuoto sidabro lėkštes, kurias didysis raikytojas, vilkintis purpuriniais drabužiais su aukso gėlėmis, peiliu prie diržo, nes tai buvo jo pareigų simbolis, pats paduodavo karaliui ant tamsiai raudono satino rankšluosčio, prieš tai kiekvieną lėkštę išvalęs gabalėliu duonos, tada priglausdavo jį prie lūpų, o paskui išmesdavo į sidabrinę pintinę prie karaliaus kojų. Šis pareigūnas darbavosi prie stalo, nukrauto auksiniais indais, skirtais tik karaliui. Didysis taurininkas, vos tik karalius paprašydavo gerti, prieidavo prie jo didenybės su gintarine taure, inkrustuota deimantais, kupina aromatingo tokajaus, kurią simboliškai pakeldavo prie lūpų prieš paduodamas karaliui.

Klastūnas, kaip buvo įpratęs, stovėjo už karaliaus krėslu. Karalius retkarčiais jam paduodavo gausiai prikrautą lėkštę, kurią jis godžiai, kaip visa da, ištuštindavo. Tai buvo labai svarbu, nes apetitu jis tikrai nesiskundė. Įvairūs daiktai salėje traukė jo

dėmesį ir jis ilgai neturėjo progos pamiklinti liežuvį, kaip tai jam buvo būdinga. Po to, kai stalą aptarnavę pareigūnai nuėmė valgius, paskui viršutinę raštuotą staltiesę, tada po ja užtiestą tamsiai raudono satino ir trečią iš aukso, sidabro ir šilko siūlų, siuvinėtą gėlėmis, bei pagaliau ant baltos išdėliojo šimtą padėklų su įvairiausiomis uogienėmis ir didžiuliu gabalu gryno cukraus, nes piramidės buvo skirtos karaliaus pažams, Klastūnas vikriai čiupo įvairiaspalvę blizgančią cukrinę karūną, tuoj pat padėjo ją ant Henriko lėkštės ir ėmė kvailai kikenti:

– Imk, Henrikai, vainikuoju tave karaliumi, imk šią karūną, ji bus lengvesnė tavo kvaištelėjusiai galvai nei ta, kuri tau skirta.

Nors įpratęs prie stiproklų Klastūno juokų, o šios pastabos niekas neišgirdo, nes grojo muzika ir buvo pats puotos įkarštis, vis dėlto karalius Henrikas susierzino ir atstūmė juokdarį, bakstelėjęs jo ranką šakutės kotu.

– Drožk, kvaily, – paliepė, – ir surask man nykštuką, aš šiandien jo dar nemačiau.

Apstumdęs savo kelyje nežinia kiek žmonių, nepaisydamas net jų užimamos padėties, Klastūnas pagaliau aptiko nykštuką, galerijoje prieš pokylių salę labai ramiai besišnekučiuojantį su prieš keletą dienų į Krokuvą atkeliavusiu Balani. Balani atvyko ne tiek iš smalsumo, kaip daugelis kitų, kurie norėjo pamatyti nuostabias ten rengiamas šventes, kiek vedamas nekantraus troškimo iš savo ištikimo draugo lūpų išgirsti, koks likimas jo laukia.

Klastūnas truktelėjo nykštuką už plevėsuojančios rankovės.

– Ko tu, kvaily, nori iš manęs? – nekantriai paklausė nykštukas.

– Karaliaus šambelionas atvyko ieškoti jo didenybės įgaliotojo pasiuntinio.

Labai pamalonintas, kad karalius jo ieško, nykštukas pasisuko į Balani.

– Rytoj pratęsime mūsų pokalbį. Būkite ramus, mano jaunasis drauge, jūsų interesai patikimose rankose, pažadu jums apie tai pasikalbėti su karaliumi.

Atsisveikino su Balani ir nusekė Klastūną, kuris ėjo priekyje, nutaisęs svarbią miną, lyg būtų pasiuntinybės sekretorius.

Henrikas jau buvo pradėjęs nuobodžiauti dėl užsitęsusių vaišių ir ypač dėl nesibaigiančių, kaip

reikalavo etiketas, sveikinimų, tad labai panorio su kuo nors pasikalbėti, juo labiau, kad salėje viešpatavo sujudimas, o triukšminga muzika ir balsai netrukė asmeniniam pokalbiui ir nežemino karališko orumo.

– Kur buvai prapuolęs, mano mielas čičerone? – pasiteiravo karalius, išvydęs nykštuką.

– Sere, – atsiliepė pasitempęs Krasovskis, – ką tik šnekėjausi su vienu ištikimiausių jūsų didenybės tarnų, jaunuoju Balani, ir drįstu prašyti, kad būtumėte jam maloningas, sere. Jis to nusipelnė savo darbais, deramu elgesiu ir paslaugomis, kurias suteikė jūsų didenybei, atlikdamas karalienės, jūsų karališkosios motinos, jam patiktą užduotį. Jis išties parodė didelį uolumą bei apsukrumą ir visa tai teikia jam kuo didžiausią garbę.

– Balani? – pakartojo karalius. – O Viešpatie. Tu man kai ką priminei, Monliukas man daug apie jį pasakojo, kai ruošiausi vykti į Lenkiją. Jis taip pat prašė jam kuo didžiausių malonių, bet man galvą tuo metu kvaršino įvairiausi rūpesčiai, nors gal tik vienintelis, – pridūrė atsidusęs karalius. – Beje, prisiminiau, Balani, kaip man atrodo, yra nesantuokinis Monliuko sūnus.

– Sere, – paprieštaravo nykštukas, – jo didenybė Karolis IX savo įsaku jį įteisino.

– Puiku, sugalvosime ką nors dėl jo, pasirūpinsime jo turtu, karjera.

– Jūsų didenybė vienu savo žodžiu gali užtikrinti Balani laimę, jis labai myli žavingą merginą, seniūno Odolinskio dukrą, priskirtą infantės dvarui.

– Puiku! – šuktelėjo Henrikas. – Jei jis trokšta mano leidimo ją vesti, aš tikrai neprieštarausiu. Pašoksime jo vestuvėse. Ar ji graži?

– Labai graži, sere, ji myli Balani, santuokai priitaria pati infantė, bet tėvas įžvelgia problemų dėl paslaptingos Balani kilmės.

– Paslaptingos? – pakartojo karalius. – Tai negi nežinoma, kad Monliukas yra jo tėvas?

– Ne, sere, o kadaise, turiu prisipažinti ir tikiuosi, kad jūsų didenybė man atleis, norėdamas pagelbėti Balani, pasakiau senajam seniūnui, kad Balani kilmė daug aukštesnė.

– Kokia gi? – skubiai pasiteiravo karalius, pralinksmintas intrigos.

– Ar jūsų didenybė įsako man viską prisipažinti?

– Žinoma, be abejo.

(Nukelta į 48 p.)

– Prancūzijoje mane įtikinėjo, kad Balani yra nepripažintas jūsų tėvo karaliaus sūnus.

– Kokia kvailystė! – ėmė kvatoti karalius. – Beje, nematau nieko blogo, nes jei jis nėra Balani tėvas, tai tikrai yra pridaręs daugiau vaikų. Tęsk.

– Taigi, dabar bijau, kad seniūnas, sužinojęs tiesą, atšauks savo pažadą.

– Kuo mes galime prisidėti, mano čičerone? Gal norite, kad paskelbtume jūsų globotinį savo broliu ar tokiu artimu mūsų giminaičiu, kad tai patenkin-tų jo pretenzijas?

– Jūsų didenybė šaiposi iš mūsų, – paprieštara-vo nykštukas.– Įtikinti seniūną Odolinskį pakaktų vienintelio jūsų žodžio.

– Puiku, – sutiko karalius, – pasirūpink, kad jis, o taip pat ir Balani, būtų rūmuose, kai aš kelsiuosi. Mes norime pradėti karaliauti darydami žmones laimingus. Bet štai ateina rimtas maršalka su savo juoda lazdele. Jis turbūt paskys, kad pokylis baigėsi. Man nepaprastai palengvėtų.

Iš tikrųjų pareigūnai vėl priėjo prie stalo ir nuė-mė baltą staltiesę, paskui tamsiai raudoną staltiesę, ir ant stalo dabar liko puošnus turkiškas kilimas su šilko ir aukso gijomis. Karaliaus deserto likučius to meto papročiu buvo leista pasidalinti to pageidau-jantiems.

Pakilęs nuo stalo karalius pasiskundė nuovar-giu, leido visiems skirstytis, nepasiliko net savo pa-lydos didikų, tik įprastinius tarnus, ir pasitraukė į Lenkijos karaliams skirtus kambarius. Miegamasis buvo apmuštas prašmatniu tamsiai raudono dugno persišku audiniu su didelėmis auksinėmis gėlėmis, lovos užuolaidos ir pledas kojoms pridengti buvo iš auksu atausto audinio, papuošto perlais ir puoš-niais kutais. Užuolaidas viršuje sidabriniais na-gais laikė erelis. Žengęs į greta miegamojo esančią prašmatniai išpuoštą koplytelę, kur švietė sidabrinė lempelė, Henrikas priklaupė ant aksomu išmušto klaupito ir išsitraukė iš užančio mažytį dramblio kau-lo rožinį, su kuriuo niekada nesiskirdavo, pagarbiai jį pabučiavo ir dūsaudamas ėmė kalbėti tokią malde-lę: „Mano širdies valdove, – kalbėjo Henrikas, – jūs, kuri galite regėti viską, kas vyksta šioje vietoje, kur jūs tokia galinga, paguoskite mane ir pralinksmin-kite. Garbingoji Dievo motina, jūsų širdis užjaučia vargstančiuosius, užjauškite ir mane, užtarkite mane prieš savo mylimą sūnų, tegul jis leidžia man netru-

kus sugrįžti į Prancūziją ir aš, jūsų nuolankus ir labai kuklus tarnas, pažadu pavesti visą savo karalystę jūsų asmeninei globai ir dėsiu dvigubai daugiau pastan-gų, šlovindamas jūsų garbingą kultą. Amen, amen.“

Baigęs maldelę, mes necitavome jos visos, Hen-rikas dar kartą pabučiavo mažą rožinį ir vėl jį pa-slėpė drabužiuose. Paskui sugrįžo į savo kambarį ir atsėdėjo prie rašomojo stalo. Jo viršus buvo dengtas gintaru, prie visų jo stalčių buvo pritvirtintos auk-sinės lentelės, jose buvo nurodyta, kokios korespon-dencijai kiekvienas jų skirtas. Henrikas pasikėlė kai-rės rankos rankovę ir labai aštriu peiliuku šiek tiek įsiplovė ranką. Pasidažęs mažytę varno plunksną ištryškusiame kraujyje, tuo savotišku jausmingu ir širdį maloninančiu rašalu, pradėjo pasakoti kuni-gaikštienei de Kondė apie savo atvykimą į Kroku-vą. Apie šį laišką nežinome nieko. Staiga jo švelnias svajas nutraukė neaiškus murmesys. Nustebęs, ne-suvokdamas, iš kur tas triukšmas, Henrikas atidarė duris ir išvydo visus savo palydos prancūzus, susi-rinkusius kambaryje priešais jo miegamąjį.

– Kas nutiko, ponai? – pasiteiravo šiek tiek griežtokai. – Ko jūs galite pageidauti tokią valandą?

Klastūnas paskubėjo atsakyti pirmas.

– Maloningasis šeimininke, – pradėjo, – prieš jus žmonės, nepanorę miegoti po atviru dangumi.

– Kaip, – nustebo karalius, – tai jūsų neišskirstė į kambarius?

– Mes dėl to kreipėmės, – puolė aiškinti vienas dvariškių, – į didįjį maršalką Firlėjų, arba, kaip sa-koma, nuo Erodo pas Pilotą, ir šis mums atsakė, kad Krokua per maža apgyvendinti tokią gausią palydą.

– Tai tiesa, – įsiterpė Nevero kunigaikštis, – sė-dėjau prie stalo greta Firlėjaus ir pastebėjau, kaip jis keletą kartų skundėsi, kad jūsų didenybę lydi daug prancūzų, kad to nesitikėta, tad neparuošta būstų, kad taip nesitarta, žodžiu, nebijau pareikšti, kad tas didikas rūškanu ir atstumiančiu veidu nelinki mums nieko gero.

– Ką gi, – karštai, kas buvo jam nebūdinga, šūktelėjo karalius, – jei Krokua per maža jus apgy-vendinti, mano rūmų pakaks ištikimiems tarnams. Taip, jūsų tikroji vieta yra greta manęs.

Paskui nurimo ir tęsė:

– Beje, prisiminkite, ponai, kad mes čia dar tik svečiai, tiesa, nekaip sutikti. Bet nerodykite nepasi-tenkinimo. Draudžiu jums tai. Labanakt, draugai.

– Labanakt ir ilgiausių metų jūsų didenybei, – visi kaip vienas sušuko visi prancūzai, dėkingi karaliui ir sujaudinti jo gerumo.

Visi ėmė kurtis ant prabangių sofų, puikių persiškių kilimų, aksominių pagalvėlių ir t. t. Tarp Lenkijos valdovus ir Romos imperatorius menančių daiktų įsikūrė savotiška kariuomenės stovykla. „Ką gi, – linksmai kalbėjosi tarpusavyje nerūpestingai, kaip būdinga prancūzams, – ką gi, čia ne taip ir blogai!“

XXXIX skyrius

Tekanti saulė išvydo, kaip į pilį atvyksta didelė didikų, lenkų papročiu gabenančių gausias dovanas savo karaliui ir prašančių naujojo valdovo malonių, minia. Imperatorių galerija buvo užversta daugybe brangių ir retų daiktų, pavyzdžiui, puikaus darbo auksinių ir sidabrinių, japoniško ir kiniško porceliano vazų, ginklų, puoštų brangiaisiais akmenimis, grandinėlių, papuošalų, pakabukų ir netgi pinigų. Kieme matėsi puikūs gūniomis dengti žirgai su visais pakinktais, penki Lenkijoje gimę kupranugariai, netgi totorių vergai puošniais drabužiais – taip pat dovana karaliui.

Kai Henrikas, vilkintis prancūziškais drabužiais, pasirodė galerijoje, didikai vienas po kito, vedami dvaro maršalkos, dėjo dovanas prie jo kojų ir trumpai kalbėjo: „Šviesusis pone, aš, toks ir toks, įteikiu šią dovaną jūsų didenybei, liudydamas savo pagarbą ir džiaugsmą dėl jūsų laimingo atvykimo.“ Už karalių atsakinėjo kancleris Pibrakas. Karalius dėkodamas tik linkteldavo galvą. Henrikas pasisuko į Majeno kunigaikštį ir pašnibždėjo jam į ausį: „Ar jums neatrodo, kunigaikšti, kad tos ceremonijos, turtai, prabangios dovanos šiek tiek primena arabų pasakas?“

– Taip, sere, – pastebėjo Majenas, – skirtumas tas, kad ten tai ir yra pasaka, o čia realybė.

Paskui atėjo eilė skundams ir prašymams. Buvo prašoma seniūnijų, aukštų pareigybių, tarnybų, purpurinių senatorių apsiaustų ir t. t. Prašymų gausybė. Karalius nežinojo, nei kokia pageidaujamo objekto vertė, nei kokie prašančiojo nuopelnai, bet, būdamas dosnus iš prigimties, nesigilindamas ir negailėdamas teikė malones. Jis patenkino visus prašytojus. Paskui, beveik išėikvojęs valstybės resursus, ėmė dosniai dalinti pensijas ir lėšas, kurias atsigabeno iš Prancūzijos. Dar vėliau, panoręs atsidėkoti

jam pasitarnavusiems prancūzams, kuriems remiantis *Pacta conventa* negalėjo Lenkijoje skirti nei tarnybos, nei žemės, perleido lenkų magnatų dovanas, o tas lobis buvo vertas daugiau nei 800 000 Tūro ekiu, milžiniškos tiems laikams sumos.

Toks dosnumas ir nesavanaudiškumas sukėlė didžiulį lenkų susižavėjimą savo karaliumi. Jie vieninškai lygino jį su garsiuoju Aleksandru, kuris kliovėsi tik viltimi. Firlėjus, gal iš išdidumo, gal iš baimės, kad jam bus atsakyta, neprašė jokių Henriko malonių. Karalius priėjo prie jo, stovinčio rato viduryje.

– Pone maršalka, – pradėjo jis imponantiškai, nes nors ir jaunas, princas visada sugebėdavo likti orus, – pone maršalka, jūs nieko iš manęs neprašėte. Gal manote, kad mes jaučiame kažkokią pagiežą dėl blogo mūsų šaunių patarnautojų priėmimo?

– Šviesiausiasis pone, – atsakė išdidžiai, kaip buvo įpratęs, Firlėjus, – nenoriu likti skolingas jūsų didenybei, man pakanka mano privilegijų ir sąžinės laisvės.

– Jūs prisimenate, ką aš pažadėjau, – šaltai atsakė Henrikas ir tuoj pat nususukęs išvydo Balani, stovintį nuošaliau už rato ribų. Karalius pamojo jam priėti.

– Pone Balani, – maloniai kreipėsi į jį, – mums labai malonu jus matyti ir džiaugiamės galėdami atsidėkoti jums už paslaugas, kurias padarėte mūsų asmeniui, nes dėkingumas mums yra pareiga.

Išklausęs tokius malonius žodžius Balani žemai nusilenkė. Visi ten buvę susižvalgė, o geraširdis nykštukas net nušvito iš džiaugsmo. Karalius kalbėjo toliau:

– Nuo dabar skiriu jus savo asmeniniu sekretoriumi ryšiams su Prancūzija.

Minioje atpažino seniūną Odolinskį, kurį jam anksčiau buvo rodęs Krasovskis. Henrikas priėjo prie jo ir familiariai uždėjo ranką ant senojo seniūno peties.

– Paklauskite, ką jums pasakysiu, tėtuši. Sužinojau, kad netoli jūsų valdų yra karūnai priklausantis dvaras. Taigi, jis jūsų su sąlyga, kad leisite savo dukrai tekėti už Balani. Aš labai vertinu tą jaunuolį. Jis nėra mano tėvo sūnus, – pritildęs balsą ir šypsodamasis tęsė karalius, – kaip jūs galvojote, bet jis iš aukštos kilmės šeimos, duodu jums karaliaus žodį. Taigi, sutikite, – pridūrė karalius maloniai ir tuo pat metu įsakiama.

Susižavėjęs, sugundytas, įtikintas tų žodžių ir,

(Nukelta į 50 p.)

svarbiausia, Henriko pažadų, senasis seniūnas išlemeno keletą nesuprantamų žodžių ir, apkabinęs karaliaus kojas, teištara:

– Sere, tebūnie jūsų valia.

Kaštelionas Romualdas negalėjo girdėti karaliaus žodžių, bet neabejojo, apie ką kalbama. Romualdas išblyško, jo graži galva nusviro ant krūtinės, paskui jis išdidžiai atsitiesė ir, prasiskyręs kelią pro žmones, išėjo iš kambario.

Padaręs žmones laimingus Henrikas liko toks patenkintas, tarsi būtų laimėjęs pergalę kare. Tada nuvyko į senatą išklaudyti senųjų veteranų priesaikos ir pasakyti padėkos kalbą, kad buvo pasirinktas.

Sukurstyti maištingų Firlėjaus prasimanyimų, esą, nei senatas, nei atstovų rūmai nesiėmė pakankamai atsargumo priemonių prieš naujojo karaliaus despotizmą ir su juo atvykusių dvariškių ambicijas, Seimo nariai ėmė reikalauti, kad karūnavimo diena būtų numatyta tik tada, kai karalius iš naujo prisieks visiems *Pacta conventa* straipsniams, sudarytiems Respublikos vardu, ir ypač tiems, kuriuose kalbama apie privilegijas protestantams. Bet Pibrakas sumaniai įrodė senatui, kad toks nepasitikėjimas iš jų pusės (beje, be pagrindo ir niekam nereikalingas, nes Henrikas jau buvo prisiekęs, ko iš jo buvo pareikalauta) būtų nepagarba meilei, ištikimybei ir pasitikėjimui, juk tai jie buvo prisiekę valdovui. Tai būtų baimės išraiška, tikrai nederanti respublikonams, kurie yra patys sau šeiminkai. Karalius po to, kai bus karūnuotas, galės, jei to prireiks, krauju pasirašyti visus nurodytus straipsnius ir netgi tuos, kurie galėtų dar labiau garantuoti karalystės laisves.

Pibrako kalba padarė tokį įspūdį, kad ne tik senatoriai, jau sužavėti karaliaus dosnumo ir gerumo, bet ir patys Seimo nariai atsiėmė savo pasiūlymus ir tegalvojo, kaip sudalyvauti dieviškoje ceremonijoje. Ji turėjo vykti vadinamoje Bažnyčioje ant Uolos¹, prie to paties altoriaus, prie kurio šventasis Stanislovas patyrė dėl pamaldaus prelato priekaištų perpykusio karaliaus Boleslovo kerštą tą akimirką, kai aukojo dievui ostiją.

Teliko tik nurodyti karūnavimo dieną, nes Henrikui reikėjo jai pasiruošti: atlikti tikėjimo reikalavamas apeigas, įprastas prieš tokį svarbų aktą ir iškilmingą ceremoniją.

¹ Dar vadinama Skalkos bažnyčia. Šiandien šv. Mykolo ir šv. Stanislovo bažnyčia.

Henriką de Valua vainikuoti senąja Lenkijos karalių karūna buvo pasirinktas sekmadienis. Lenkų diduomenės elitas ir Krokuvos gyventojai, svetimų šalių pasiuntiniai, aukščiausieji dvasiškiai ankstyvą rytą rinkosi kvepiančioje smilkalais ir spindinčioje auksu, gerai apšviestoje katedroje.

Infantė ir dvaro ponios sėdėjo pakylėje greta sosto, pastatyto šalia pagrindinio altoriaus. Milžiniška minia netilpo bažnyčioje, ji užplūdo visus kiemus, besijungiančius su pilimi, ir džiaugsmingai sveikino karalių, kai šis, apsuptas žymiausių karalystės dignitorių, nešančių priešais jį karalystės insignijas, pasirodė katedros duryse. Čia primas, vilkintis bažnytiniiais drabužiais, ant galvos užsidėjęs auksu ir brangakmeniais spindinčią mitrą, lydimas dviejų vyskupų, nešančių smilkyklę ir švęsto vandens indą, nustatyta tvarka pasveikino jo didenybę.

Vilkintis sidabrinio audinio švarką, be špagos, be jokio kito ginklo, su auksine skrybėle, apjuosta brangakmeniais puošta grandine, su baltų plunksnų karūna ant galvos, juodais garbanotais, ant gofruotos apykaklės krentančiais, jo jauną gražų veidą pagyvinančiais plaukais Henrikas iškilmingai išėjo į navos vidurį ir patenkintas apsižvalgė. Puošniose, ratu sustatytose tribūnose, kylančiose iki pat įspūdingo pastato skliautų, sėdėjo daugybė prabangiai išsipusčiusių žmonių, kilnūs veteranai, vilkintys purpurinius senatorių drabužius, telkėsi navoje karaliaus kelyje. Ant altoriaus, prie kurio turėjo įvykti pati švenčiausia ceremonija, pakopų spietėsi garbingi dvasiškiai, spindintys tikėjimo atributais, ir vaikų choras baltomis tunikomis, sielos skaistumo simboliu. Saulės spinduliai skverbėsi pro spalvotus senojo kupolo vitražus ir lyg švytinti vaivorykštė krito ant ceremonijos dalyvių galvų. Tokia aureolė pranašavo dieviškąją atpirkimo šviesą. Reginys stulbino, jaudino visų širdis, užbūrė net karaliaus akis.

Didysis maršalka priėjo prie Henriko ir užvilko jam baltą, šermuonėlių kailiais pamuštą, sidabriniais ereliais išsiuvinėtą karališkąjį apsiaustą, uždėjo jam palijų ir apavė balto aksomo batais. Buvo matyti, kad atliekant šiuos veiksmus Firlėjaus ranką krėtė drebulys.

Primas nuvedė karalių prie altoriaus. Čia Krokuvos vyskupas pakėlė sudėtas rankas į dangų ir dangaus ir žemės viešpatį paprašė palaiminti val-

dovą, kurį pasirinko Lenkijos karaliumi, leisti jam įveikti savo priešus ir suteikti jam ramybę žemėje ir danguje. Du vyskupai paėmė karalių už parankių ir, sekdami primą, nuvedė jį prie didžiojo altoriaus, kur Krokuvos kaštelionas, Poznanės vaitada ir karalystės didysis kalavijo saugotojas vieną po kito prieš jį padėjo karūną, skeptrą ir kalaviją. Pagarbioje tyloje pasigirdo jaunų, tyrų balsų atliekama giesmė. Tai buvo himnas, kuriame Dievas liepia savo angelams paruošti šventąjį kelią. Tuo metu lauke suskambo galingas švento Žygimanto varpas, ir Krokuvos vyskupas garsiai prakalbo į primą.

– Šventasis tėve, – pradėjo, – mūsų šventoji motina Bažnyčia pageidauja, kad jūs nuvestumėte šį valdovą į jo sostą.

Henrikas sėdėjo šiek tiek aukščiau pastatyta-me soste, pasisukęs veidu į primą. Tasai Henriko paklausė:

– Ar pažadate ginti mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus tikėjimą ir jo neišsižadėti?

Karaliui atsakius taip, primas ėmė skaityti priesaiką:

– Aš, Henrikas de Valua, savo sąžine prisiekiu ir pažadu Dievui ir žmonėms saugoti lenkų tautos privilegijas, užtikrinti savo valstybėje taiką ir teisingumą, gerbti katalikų Bažnyčią ir jos dvasiškius. Tepadeda man Dievas ir šventoji evangelija!

Tada karalius atsiklaupė, kad primas jį palaimintų, ir karališkoji didenybė nusizemino prieš tikėjimo didenybę, o choras užtraukė „*Te rogamus, audi nos*“². Primas ir vyskupai nusiėmė savo mitras kaip ženklą, kad bus karūnuotas karalius, ir sukalbėjo tokią maldą:

„Visagalis Dieve, kuris valdai visatą, įkvėpk savo šventos dvasios ir dieviškosios išminties karaliui Henrikui ir padėk jam tvirta ranka laikyti šios karalystės vadžias ir išsaugoti katalikų bažnyčios ir visų krikščionių ramybę. Suteik, o mano Dieve, savo tarnui Henrikui visas malones, kurias kadaise suteikei Dovydui ir Saliamonui, kad jis visada nugalėtų ir būtų gerbiamas kaimynų, kad viešpatautų išmintingai ir teisingai ilgus ir vaisingus metus.“

Nykštukas stovėjo ant savo kėdės prie altoriaus ir puikiai matė ceremoniją. Jis išdidžiai su malonumu žvelgė į Henriką, tarsi būtų norėjęs pasakyti: „Tai aš padariau jį karaliumi!“

² Prašome tavęs, išgirski mus (lot., vertėjo pastaba).

Primas, katedros vyskupų ir kanauninkų apsup-tas, atsiklaupė prieš karalių ir apnuogino jo pečius patepimui, paskui apsmilkė jo drabužius ir karalystės regalijas bei įteikė jam kalaviją balto aksomo makštyse su grandine, puošta brangakmeniais, taip kalbėdamas:

– Priimk iš mano nevertų rankų šį ginklą, duotą apaštalu vardu. Tegul jis visada gina bažnyčią ir būna nedorėlių siaubas!

Karalius paėmė kalaviją, jo smaigaliu nubrėžė ore kryžiaus ženklą ir įteikė primui, kuris prisegė jį prie karaliaus diržo ir pridūrė:

– Prisimink, kad tai nėra tik kalavijas, tai ir tikėjimas, kuris paveikia tautas.

Karalius priklaupė ir primas uždėjo ant jo galvos perlais, deimantais, safyrais, rubiniais ir smaragdais puoštą Boleslovo Drąsiojo karūną, dar vadinamą *privilegiata*, taip kalbėdamas:

– Dievo tėvo, Sūnaus ir Šventosios dvasios vardu priimkite šią karališką diademą.

Paskui įteikė skeptrą, rutulį su kryžiumi, tar-damas:

– Paimk šiuos valdžios ženklus ir tegul jie padeda džiuginti teisiuosius ir kelia baimę nusidėjėliams.

Tada buvo aukojamos Mišios. Per jas karalius nusiėmė karūną ir priėjo prie altoriaus. Po Mišių karalius atidavė kalaviją jo saugotojui ir primas bei vyskupai nuvedė jį prie sosto. Primas tarė:

– Sėskite ir saugokite šią vietą, kurią Dievas jums davė per mus, kunigus.

Paskui, nusiėmęs savo mitrą, užtraukė himną „*Confortetur manus, occultetur dextra tua*.“³

Ceremonija jau ėjo į pabaigą, kai staiga triukšmingai iš savo vietos pašoko Firlėjus. Jo akys išdavė protestą. Jis išėjo į navos vidurį ir ėmė garsiai šaukti:

– Mes veltui tikėjomės išsaugoti savo privilegijas ir savo laisvę! Jūs matote, broliai, užuot prisiekęs senąja priesaikos formule pagal mūsų įstatymus, jis perskaitė Paryžiaus tekstą, kuriame kalbama tik apie dvasiškių teises, bet neužsimenama apie toleranciją ir tikėjimo laisvę ar karalystės gynimą. Skelbiu, jei nebus pakartota senoji priesaika, ginčiju procesą ir nesutinku su karūnavimo procedūra.

³ Tekste, matyt, korektūros klaida. Vietoj *occultetur*, turėtų būti *exaltetur*, tada tai būtų citata iš 88 (89) psalmės 14 eilutės. Tada verstume „Tebūnie stipri tavo ranka, tebūnie pakelta tavo dešinioji.“ (lot., vertėjo pastaba).

(Nukelta į 52 p.)

Bažnyčioje kilo triukšmas, rėkė pasipiktinę vyskupai, šūkavo Firlėjus ir jo šalininkai, murmėjo katalikai. Per vieną akimirksnį sugriuvo šventos ir didingos ceremonijos pompastika. Henrikas išblyško soste ir, nesuvokdamas, dėl ko kilo šis triukšmas, suprato tik tiek, kad lenkai pamiršo esą šventoje vietoje, pamiršo, kad su jais jų karalius, ir yra pasiruošę kibti vieni kitiems į atlapus. Prancūzai persigando ir šiame sąmyšyje būgštavo dėl Henriko. Jie susitelkė prie sosto. Savitvardos, kaip visada, neprarado tik Pibrakas. Jis pasilenkė prie karaliaus, lyg norėtų išklaudyti jo įsakymų, bet, pasukęs galvą į Gniezno vyskupą, garsiai pareiškė:

– Pone prime, karalius įsako jums tęsti ceremoniją, jo didenybė ir senatas viską sutvarkys.⁴

Atrodė, kad tų kelių, tvirtu balsu ištartų žodžių pakaks trumpam apmalšinti kilusį maištą, bet jis netrukus įsiplieskė dar smarkesnis, nes protestantai nenurimo. Henrikas buvo priverstas raminti išsiėlusią audrą. Jis priklaupė prieš altorių ir iš naujo pakartojė priesaikos formulę, pridėdamas žodžius *salvis spiritualium juribus*.⁵

Tada Sandomiro vaivada paprašė visus laikytis tylos ir tęsti procedūrą, kaip numatyta. Firlėjus, kaip didysis maršalka ir Krokuvos vaivada, sušuko per visą bažnyčią:

– Senate ir jūs, Seimo atstovai, ar norite karaliumi Henriko de Valua?

Po aukštais katedros skliautais lyg perkūno dundesys nuskambėjo vieningas atsakymas: „Mes jo norime!“

Primas uždėjo karūną ant Henriko galvos ir nuvedė jį prie sosto. Henrikui lipant pakopomis jo koja įsipainiojo ilgo ir sunkaus karališko apsiausto klostėse ir jis vos nepargriuvo. Daugeliui tai pasirodė blogas ženklas. Atsisėdęs į sostą, Henrikas priėmė bajorų ir kilmingųjų sveikinimus. Jis užkabindavo jiems ant kaklų puošnias auksines grandines ir tų laikų papročiu apkabinęs pabučiuodavo. Paskui, apsuptas senatorių, sugrįžo į rūmus, kur labai iškilmingai buvo patiektos nuostabios vaisės visam dvarui.

Tą pačią dieną nykštukas ir Balani atsisveikino su karaliumi. Gavę seniūno Odolinskio laiškus dukrai ir poniai Ljetar, abu susiruošė keliauti į Lomžą. Seniūnas Vandai rašė: „Kadangi Dievo ir karaliaus valia lėmė, kad tekėtumėte už Balani, įsakau jums, mano

dukra, būti netrukus pasiruošusiai atiduoti jam savo ranką ir keliauti į Krokuvą, kur švęsime vestuves.“

Laiške, skirtame poniai Ljetar, taip pat buvo nurodymas palikti Lomžą ir lydėti Vandą į Krokuvą, kur ji pirmą kartą pasirodys aukštuomenėje ir dvare.

Vis dar tikėdamasis, kad jo dukros ir Balani vedybos niekada neįvyks, senasis seniūnas pasipriešino infantės pageidavimams pasiimti su savimi Vandą į Krokuvą. Jis pareiškė, kad jo dukra liks atskirta su savo drauge senojoje pilyje iki naujo nurodymo. Vanda, švelni kaip visada, pakluso tokiai izoliacijai, kuri tikrai būtų sunki bet kuriai kitai merginai, nes sostinėje dėjosi tikrai įdomūs įvykiai, juk atvyko ir turėjo būti karūnuojamas naujasis karalius. Bet ji nesugebėjo įveikti ją apėmusio liūdesio ir bevelijo rinktis vienatvę, o ne triukšmingas aukštuomenės linksmybes, nes žinojo, kad teks susidurti su kaštelionu Romualdu, o jį išvysti dabar jai būtų sunku.

Kai Balani patikėjo savo laime, jo nekantrumui neliko ribų. Jį nuraminti galėjo tik nuolatinis nykštuko paslaugumas, nes jis kaip niekas kitas visada su juo sutikdavo ir pildė visus jo pageidavimus, tad nesipriešino palikti dvarą net ir tokiu metu, kai jam rodoma pagarba ir karaliaus palankumas garantuoja malonią viešnagę. Jis pareiškė, kad keliaus į Lomžą ir pabus vestuvėse piršliu.

Prieš išvykdami nykštukas ir Balani nuėjo atsiveikinti su infante. Princesė priėmė juos meiliai, bet buvo liūdnoka. Ji suprato, kad Henrikui yra svetima. Kalbėdama apie Balani vedybas, apie tai, kokia palaima gali apimti, kai meilė ir pareiga sutampa, jautė, kad tokia laimė nuo jos vis labiau tolsta. Tačiau vylėsi, kad laikui bėgant Henrikas galbūt įžvelgs jos privalumus ir galų gale suvoks, ką ji jam jaučia.

Infantė įteikė nykštukui ir Balani didelę užantspauduotą dėžę, skirtą jaunajai globotinei.

– Tai vestuvinė suknelė, – nusišypsojusi paaiškino princesė, pažvelgusi į Balani, – ji ją užsivilks tik atvykusi čia, bet norėjau padaryti jai staigmeną ir nudžiuginti.

– Mano drauge, – karštai kalbėjo Balani, kai jie tolo nuo Krokuvos, – mano laimė man atrodo lyg sapnas.

XL skyrius

Jaunosios Vandos patikėtinė Regina ir jos draugės dirbo savo įprastą darbą salėje, kurios langai išėjo į pilies kiemą, užneštą vėjo supustytu ir prie

⁴ Skaitykite Solignaco „Lenkijos istoriją“.

⁵ Saugos tikėjimo laisvę (lot., vertėjo pastaba).

pastatų suverstu sniegu. Išvykus infantei, ji jautėsi kaip niekada anksčiau vieniša. Jaunosios siuvinėtojos nelabai turėjo kuo pasidžiaugti, bet vieną dieną išgirdo, kaip tamsiomis pušų alėjomis nučiuožė dengtos rogės, vadinamos būda, ir sustojo ties priebučiu. „O! Turime pilyje svečių, – suklego merginos, – stebuklas.“

Regina pirmoji pribėgo prie lango.

– Ach, – atsiduso piktai, grįždama į savo vietą, – tai tas prakeiktas nykštukas ir tas prancūzas, tenu-baudžia jį dangus. Tikėjaisi niekada jų nebeišvysti.

– Apie jų atvykimą reikia pranešti mūsų mielai poniai, – pasiūlė merginos.

– Kas nori, tegul praneša, – piktai atšovė Regina, – aš nesikišiu.

Buvo girdėti, kaip keliauninkai vestibulyje purto nuo kojų sniegą ir nusivelka didžiulius kailinius. Ponia Ljetar, jau perspėta, kad jie atvyko, atskubėjo kaip tik tą akimirką, kai į vidų įžengė nykštukas ir Balani. Ji džiūgaudama puolė prie jų, karštai abu pabučiavo. Jaunosios siuvinėtojos kikendamos tik susižvalgė.

– Ponai, – pradėjo poniai Ljetar, – man nereikia jūsų klausti, ar atvykstate su geromis naujienomis. Vien jūsų atvykimas tai patvirtina.

– Mano mieloji drauge, – kreipėsi į ją Balani, suspaudęs ponios Ljetar rankas, – aš laimingas, toks laimingas, kad negaliu apsaityti.

Prabilo ir džiugiai nusiteikęs nykštukas:

– Turime jums daug ką papasakoti, bet kur panelė Vanda, savo jaunojo draugo akyse matau nekantravimą.

– Ji tuoj nusileis. Netikėtas jūsų atvykimas ją šiek tiek sutrikdė, tai suprantama. Regina, paprašykite panelę, kad kuo greičiau nuliptų žemyn.

Įsakymą Reginei teko pakartoti du kartus. Pagaliau, praslinkus šiek tiek laiko, kuris Balani pasirodė tarsi iššitas šimtmetis, durys, nuo kurių jis nenuleido akių, atsivėrė ir pasirodė Vanda, dar gražesnė ir žavingesnė nei kada nors anksčiau. Iš susijaudinimo tarsi pražydo, skaidūs merginos skruostai buvo droviai paraudę, kukliai nuleistose akyse žibėjo dar nenudžiūvusios ašaros. Ji kaip visada atrodė švelni ir žavi, bet šiek tiek sutrikusi, tad nesunku buvo įtarti, kad puoselėja švelnesnius jausmus.

Balani suprato, kodėl ji sutrikusi, nenorėjo pasielgti netaktiškai, todėl vos išlemeno keletą žodžių, susižavėjęs akimis glostė Vandą arba žvelgė į dangų,

lyg norėtų padėkoti jam už tokią laimę. Ponia Ljetar taip pat džiūgavo ir iš susijaudinimo tik aikčiojo.

Nykštukas, atidavęs poniai Ljetar seniūno Odolinskio laiškus, puolė vardyti, kokiomis malonėmis karalius ketina apipilti Balani, o paskui papasakojo tai, ką tik jis vienas galėjo geriausiai žinoti. Kaip į Krokuvą įžengė karalius, kaip vyko karūnavimo ceremonija. Kalbos pakako ilgam, pasitaikė puiki proga išaukštinti savo paties nuopelnus. Beje, visada gali būti tikras, kad tave išklausys, kai po ilgo išsiskyrimo sugrįžti iš miesto į nuošalų kaimą. Menkiausia smulkmena tada atrodo nepaprastai įdomi ausims, ilgai negirdėjusioms naujienų ir išvargintoms tylos ir vienatvės. Jaunosios siuvinėtojos, ir netgi Regina, kurios susierzininimą tą akimirką nustelbė smalsumas, metė darbą, norėdamos kuo atidžiau išklaudyti nuostabų nykštuko pasakojimą.

Kai pasitraukė į savo kambarius, nykštukas priekaištavo Balani, kad šis, kalbai pasisukus apie jį patį, tylėjo.

– Ko jūs norite? – atšovė šis. – Aš nelabai pratęs prie laimės ir vis bijau, kad ji nuo manęs paspruks. Be to, turiu prisipažinti, be galo bijau atskleisti toms ponioms tikrąją savo gimimo paslaptį. Žinau, kad karalius įveikė visus seniūno skrupulus, bet čia karalius manęs neužstos. Jei Vandai kuo nors neįtikis mano kilmė, labai nusivilsiu, – ir liūdesio kupinas akis pakėlė į dangų.

– Rytoj, – tęsė, – įteiksiu poniai Ljetar dokumentus apie gimimą, bet maldauju jus būti kartu tuo metu, nes kitaip man nepakaks drąsos su ja kalbėtis.

– Tikrai neprieštarauju, iki rytojaus, – nuramino Krasovskis.

Rytojus turėjo atnešti didelių pokyčių ne vieno žmogaus likimui. Vanda prabudusi išvydo nuostabią vestuvinę suknelę, kurią savavališkai jau buvo išpakavusi ir ant jos lovos padėjusi poniai Ljetar, nes norėjo padaryti jai malonią staigmeną.

– Ach, koks grožis! – šūktelėjo pramerkusi akis Vanda.

– Tai vestuvinė suknelė, ją jums siunčia infantė, – liūdnai paaiškino Regina. Ji, beje, nesusivaldė neišskleidusi to gražaus drabužio.

Tai buvo balto satino sijonas ir suknelė su neri-niuotu sidabrinu šleifu. Atvira suknelė buvo pada-binta sidabrinėmis rožėmis ir smaragdais puoštais

(Nukelta į 54 p.)

kaspinais. Platus auksinis diržas su tokiais pat brangakmeniais, dideli auskarai ir briliantais nusagstytas pakabukas papildė apdarą.

– Noriu ją pasimatuoti dabar pat, – šūktelėjo Vanda su jaunai merginai būdingu vėjavaikiškumu, – noriu ją pasimatuoti dabar pat ir nustebinti ponią Ljetar. Tau nepatinka, Regina, tu, atrodo, pyksti?

– Deja, mano miela šeimininke, labai nudžiugčiau, jei šioje *repeticijoje* dalyvautų *kaštelionas*, o ne ponas Balani.

Palikime Vandą ir jos tualetą ir sugrįžkime į ponios Ljetar kabinetą, kur ką tik įžengė Balani ir nykštukas. Ponia Ljetar kuo maloniausiai nusišypsuoja abiems draugams. Balani sutrikęs rankomis glamžė ant kelių padėtus dokumentus: gimimo ir krikšto liudijimus. Paskatintas nykštuko žvilgsnių, jis pagaliau prabilo.

– Labai pasikliauju jumis, – pradėjo aiškinti poniai Ljetar, – žinau, kiek daug esu jums skolingas, net ir už mūsų mielosios Vandos man rodomą dėmesį. Ar galiu tikėtis, – tęsė pritilęs, nuleidęs akis, – kad tai, ką dabar išgirsite, nepakeis jūsų nusiteikimo ir jausmų mano atžvilgiu?

Ponią Ljetar nustebino tokia įžanga, jos budrios akys, atrodė, nori atspėti, kur jis suka.

– Aš nesu, – tęsė Balani, vis labiau jaudindamasis, – aš iš tiesų nesu tas, kuo maniau esąs. Jau sužinojau savo gimimo paslaptį ir privalau jums ją atskleisti.

– Ar seniūnas viską žino? – pasiteiravo šiek tiek susijaudinusi ponია Ljetar.

– Viską.

– Taigi?

– Aš esu Monliuko sūnus.

– Ir kieno dar? – suvirpėjo blykšdama ponია Ljetar.

– Ir panelės Anos Marten, štai faktą patvirtinantys dokumentai.

Ir akimirksniu išsprūdo ponios Ljetar, arba Anos Marten (nes tai buvo ji), riksmas:

– Aš esu jūsų motina!

Balani nudžiugo ir puolė Anai po kojomis šaukdamas:

– Tai jūs mano motina, mano širdis nemelavo! O Dieve, šitiek džiaugsmo vienu metu!

Tą akimirką atsivėrė durys ir pasirodė Vanda, pasipuošusi nuostabiais vestuviniiais apdara. Ji artėjo pasistiepusi ant pirštų galiukų, vilkdama paskui save

ilgą, prašmatnų šleifą. Žavingomis, apyrankėmis apmaustytomis rankomis švelniai prilaike ant galvos žalumynų karūną, vestuvinę karūną. Išvydusi Balani, kurio tikrai nesitikėjo čia susitikti, Vanda išraudo ir sutrikusi stabtelėjo.

Pamačiusi tokią gražią, tokią išsipuošusią Vandą, Ana Marten krūptelėjo, jos akyse ir persimaičiusiame veide švietė sumišimas ir neviltsis. Griebė prieš ją tebeklūpančio Balani ranką, o kita ranka parodė į Vandą ir raudos smaigiamu balsu tarė:

– Štai tavo sužadėtinė ir tavo sesuo!

– Mano motina, – skausmo kupinu balsu šūktelėjo Balani, – ko jūs taip susijaudinote? Jūs mano motina, bet dėl to nesate kalta.

– Taip, – baisyu balsu atsiliepė ji, – aš ir tavo, ir jos motina.

Apstulbusi Vanda stovėjo kaip įbesta. Jos veidas išblyško, žvilgsnis sustingo, ji nuleido rankas ir išslydusi vestuvinė karūna nukrito po jos kojomis.

Nesuvokdamas, kas čia vyksta, rimtai nusiteikęs nykštukas priėjo prie Anos Marten.

– Atsipeikėkite, ponია, – pradėjo jis, – ir pabandykite paaiškinti savo keistas kalbas.

– Taigi, – ėmė pasakoti užsikirsdama, – būkite mano gėdos liudininkai. O tu, dorybės ir nekaltumo angele, – tęsė suklypusi prie Vandos kojų, kuri leisgyvė vos neužgriuvo ant Anos, – atleisk savo nusidėjėlei motinai ir neniekink jos.

Vanda ketino atsakyti, bet, prapliupusi raudoti, nesugebėjo ištarti nė žodžio.

Ana Marten staiga pakilo ir gana garsiai paaiškino:

– Vanda yra seniūno Odolinskio dukra, o aš esu jos motina. Ji pakeitė seniūnienės mergaitę, kuri mirė netrukus po savo motinos.

Sugniuždyta prisipažinimo, kad atsirado jos motina, ir to, kad ponią Ljetar, visada tokią pavyzdingą ir dorybingą, slegia tokia didelė nuodėmė, Vanda nepajėgė nuslėpti savo jausmų ir, paplūdusi ašaromis, užsidengė veidą rankomis.

– Vanda, – apgailestavo Ana Marten, žvelgdama į ją ir sugniuždytą Balani, – Vanda, tu rausti dėl savo motinos, ir tu, sūnau, taip pat.

Ji puolė prie durų ir išnyko. Vanda ketino bėgti iš paskos, bet buvo per vėlu. Tada ji atsisuko į Balani.

– Broli, – kuo švelniausiai pradėjo, – mano broli, mes ją įskaudinome, turime ją susigražinti. Aš ir

pati nesuvokiu šios neįtikinėtinos paslapties, bet juk ji mūsų motina, ji tai pasakė ir, net jei ji nusidėjo, ne mums ją teisti!

– Panele, – kreipėsi į ją nykštukas, – leiskite tai nelaimingajai atsipeikėti ir nusiraminti po tokios didelės moralinės traumos. Jus išvydusi šią akimirką ji dar labiau įsiskaudins, nes sužadinsite jai slogius prisiminimus. Padėkokite Apvaizdai už tai, kad ji neleido įvykti daug didesniai nusikaltimui.

Vanda suvirpėjo ir pakėlė akis į dangų, tarsi būtų norėjusi karštai pasimelsti.

– Aš ją surasiu, – pažadėjo nykštukas, – ir, manau, ji po truputį atgaus visišką pasitikėjimą manimi.

Vanda tik linktelėjo galvą. Kai nykštukas išėjo, ji nedrąsiai pažvelgė į Balani. Tas buvo puolęs į juodžiausią nevilgtį.

– Balani, – pradėjo ji, – broli mano, nesikankinkite, mane tai žudo. Atsipeikėkite iš siaubingo slogučio, kodėl jūs taip sielvartaujate? Aš jus tebemyliu, labiau nei kada nors anksčiau. Nežinau, gal būta kažkokios paslaptingos nuojautos, bet, kai išvydau jus pirmą kartą, troškau, kad būtumėte mano brolis, kad galėčiau vadinti mano širdžiai tokiu mielu vardu.

– O man jis bjaurus, – įsikirščiavęs sušuko Balani, ir nelaimingai sesuo sutriko.

Ji vis dėlto panorio paimti jį už rankos, bet malonus judesys išgąsdino Balani. Jis pasitraukė per keletą žingsnių ir nusuko akis.

– Nesu vertas, kad vadintumėte mane savo broliu, – kalbėjo dusliu balsu. – Ne, niekada negalėsiu žiūrėti į jus kaip brolis, niekada. Geriau jau visai jūsų nematyti. Jūs niekada manęs nemylėjote, jūs nežinote, kas yra meilė. Jūsų nekaltoje ir nesuteptoje sieloje yra vietos tik švelniems, dorybingiems jausmams, gerumui. Jūsų sielai svetima aistra, sujaukianti visus jausmus, o aš, palaidūno Monliuko ir egzaltuotos romantikės Anos Marten sūnus, turiu atsakyti už jų nuodėmes...

– Nesmerk jos, nesmerk mano motinos, – šuktelėjo Vanda, sudėjusi rankas, pilnomis baimės akimis, – ką tu darai, nelaimingasis, gerbk savo tėvą ir motiną.

– Nebeatpažįstu savęs, – niūriai paaiškino Balani, – pajėgiu tik nekęsti jų pragaištingos dovanos – nelaimėms nuo pat gimimo pasmerkto gyvenimo. Kodėl aš nenumiriau? Puikiai suvokiau, kad niekada nebūsiu laimingas! – liūdnam kartojė Balani,

įbedė aistringą, niūrų žvilgsnį į sesers ašarotą, jauslų veidą ir ištare: – Turiu tave palikti ir paliksiu...

Staiga ant grindų pastebėjo vestuvinę karūną ir suskubo ją pakelti, paskui, pagautas pykčio ir nevilties, priekaištingai išmėtė žalumynus aplink save šaukdamas:

– Tenelieka nė pėdsako apgaulingos palaimos!

Po kelių akimirkų puolė Vandai po kojomis, sugriebė jos suknelės palanką, ketindamas pabučiuoti, bet tuoj pat, lyg sumąstęs, kad toks pagarbos ženklas gali pasirodyti pernelyg įžūlus, staigiai pašoko.

– Sudie, – ištare jai, – sudie visiems laikams.

Veltui Vanda stengėsi sulaikyti Balani, jis negaišdamas išbėgo.

– Dieve mano, – šuktelėjo Vanda, suklypusi toje vietoje, kur ką tik stovėjo Balani, – pasigailėk to nelaimingojo, nuramink jo sielą. Deja, mane užgriuvo vienos nelaimės, o buvau tokia laiminga!

Tą akimirką į kambarį įėjo susijaudinęs ir labai susirūpinęs nykštukas.

– Panele, – kreipėsi į Vandą, – ką tik bendravau su jūsų sielvartaujančia motina. Kaip ir spėjau, ji šiandien pageidauja likti viena ir sutvarkyti svarbius dokumentus, su kuriais ketina jus supažindinti, kurie būtini, kaip ji tvirtina, kad jūs sužinotumėte visą tiesą apie savo padėtį visuomenėje. Šiandien jūs privalote tai išgirsti. Nebijokite, tai nepakenks jūsų laimei ir padėčiai, kuri jums teisėtai priklauso ir kurios jūs tikrai nusipelnėte. Tai jums užtikrins motinos švelnumas ir mano apdairumas.

– Ach, ko galėčiau trokšti sau, kai matau dėl klaidų kenčiančius savo motiną ir brolių? Jei būtumėte matęs, kokios būklės iš čia išėjo Balani! Negaliu suprasti jo nevilties priežasčių. Taip, aš niekada netapsiu jo žmona, bet juk esu jo sesuo.

(Tęsinys kitame numeryje)

Iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė Virginijus Baranauskas.

Knygos originalas prancūzų kalba – „Le Nain Politique: Roman historique, par Mme la Ctese de Choiseul-Gouffier, nec Ctese de Tisenhaus“.

Jis išleistas 1826 m. Paryžiuje.

Jubiliejiniai rašytojos Violetos Šoblinskaitės Aleksos metai

Apie autorę

Rašytoja Violeta gimė 1954 metų rugsėjo 2 dieną kalbininko Adomo Pranciškaus Šoblinsko šeimoje. Pradinę mokyklą baigė Tirkšliuose, vėliau su tėvais apsigyveno sostinėje. Vilniaus universitete studijavo vokiečių kalbą ir literatūrą. Baigusi universitetą dirbo įvairiose redakcijose, mokytojavo, buvo bibliotekininkė. 1994 metais tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nare, turi meno kūrėjo statusą.

Dabar su vyru, taip pat rašytoju, Gasparu Aleksa gyvena Veliuonoje.

Yra parašiusi pjesių vaikams ir suaugusiems, išleidusi 20 poezijos bei prozos knygų, iš vokiečių, lenkų, rusų kalbų išvertusi daugiau kaip 30 užsienio autorių kūrinių. Rašytojos poezija ir proza yra versta į latvių, lenkų, anglų, rusų, vokiečių, kartvelų, baltarusių, ukrainiečių ir prancūzų kalbas. Šiomet išleistas naujusias autorės romanai – „Edipo dukterys“.

Už kūrybą Violeta apdovanota Žemaitės, Salomėjos Nėries, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Juozo Paukštelio, „Imbiero vakarų“ ir „Vieno lito“ literatūros premijomis. 2021 m. ji tapo Sakartvelo *The Prize IVERIA* kryžiaus diplomo laureate.

Už nuopelnus Lietuvos kultūrai pagerbta Lietuvos Respublikos Seimo Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medaliu „Tarnaukite Lietuvai“, pasidabruotu Kauno miesto burmistro Jono Vileišio medaliu ir Jurbarko savivaldybės garbės ženklų „Sidabrinės lelijos“.

VIOLETA ŠOBLINSKAITĖ ALEKSA

AKYS DANGUJE

rugsėjo naktų tyloje, kai uždega Dievas žvakes ant skliautų, nudažytų plazdančiu lazuritu, plevenančios mažos ugnelės šnekasi su manimi, lyg būtų išėjusių artimųjų akys.

nekvailiok, sako vidinis balsas, akys – ne burnos, balso stygų neturi, nepaistyk niekų.

balsas aklas, tad negi aklam išaiškinsi, kad ne aš, o jisai nusišneka mano kūno viduj, žiauriai nusišneka – lyg už pinigus?

kas kad ne skaitūs močiutės vyzdžiai žvelgia žemyn iš aukštybių, kai dar neišaušus einu po juoduju dangum pasivaikščioti, Viešpaties patarimo paklausti, už eibes atsiprašyti?

nutilk, – paliepiu proto balsui, o tada nusileidžia į žemę visi atsakymai per žvaigždynų akis, ir visa, kas būtų bjauru, kas baugintų, sudegina.

šitaip degina mūsų nerimus vien tie, kurie myli.

ADOMAS

tėvelis vardą atsinešė gimdamas.

prosenė lupo svogūnus Kūčių vakaro cibulynei, močiutei nubėgo vandenys ir atėjo Žmogus – tiesiai virtuvėn. silpnas dar, truputį pridusęs, tačiau su Lukulo spindesiu vyzdžiuose, Senekos raukšle kaktoje ir Daukanto meile tėvynei.

prosenė, išsigandusi šitaip aiškiai paregėtos trejybės, bandė auginti kunigą. atėjus laikui visus jos planus sugriovė mano mama.

DAR VIENO VARDŲ GENEZĖ

nutiko, kad tądien gimėme dviese: mamai – aš, o kitai gimdyvei – berniukas. abi jos nusprendė sudėti vaikus ant italų lakštingalos Robertino Lorečio aukuro. Žemaitijoje tais metais, reikėtų manyti, ypačiai švietė saulė, apdainuojama dar nemutavusiu berniukėlio balsu.

tašyk mamos planus tėvelis sugriovė. sakė, pažįstas Loreta, tikrą nevalą.

iš kurios rankovės jis man vardą ištraukė? juk nepažinojo jokio Džiuzepės Verdžio.

Violeta Šoblinskaitė Aleksa. Vytauto Šimkūno nuotrauka

SALIAMONO PUPOS

jau nepamenu, kas pirmasis mane pamokė, kad iš virto kiaušinio niekas dar neišperino jokio menkiausio viščiuko.

bet pupas, pupeles ir žirnius prieš sėją, taip motina sakė, reikia per naktį palaikyti užpylus vandeniui, kad subrinktų.

kas nors, viso šito nežinantis (šeimoje nuolatos atsiranda nežinančių, bet stropiųjų), būtinai pamąstys, kad pupos išbrinko ne daržui, o sriubai.

ir sėsiu, ir sėsiu išvirtas, ir stebėsiuos: tokios didelės, tokios išpampusios, o nedygsta? nors žemė smagiai minkštutė ir taip gražiai išpurenta...

Dieve mano, kiek daug išminties glūdi pupos geldelėje, kai pro šalį eina karalius Saliamonas.

NAUSODĖJE

balto dangaus pakrašty, kur gyvena šviesi šiaurės vasara,

kur debesys šitaip arti, kad kregždės juos aria sparnais lyg noragais,

slepiasi karčiai saldus – nelyginant sukrešėje trešnių sakai – vieno žmogaus gyvenimas.

kai ateis nelaukta, nors labai pasiilgta žiema,
kai žemė ir dangūs ilsės, o saulė bus baisiai žemai,

tai iš to debesyno sapnai pasipils, jie nepaiso nei speigo, nei vėjo.

matau gale lauko erškėtį, jo kruvinos uogos vis dar dega nenulestos,

papurgalviams svirbeliams baugu į spyglius gūželius prasidurti,

jie tiki netrukus atrasią – ką? – gal obelį, tą saldinę, kur augo prie prūdo.

girdžiu: bliana avys, bėgančios iš ganyklos namo.

dzingsi į žemę bandos karalienės grandinė,
smaigas palieka drūžę kaip strėlę, rodančią atsiliekančioms, kur dera bėgti.

ar galėtų būt, kad slėpynių – su kreida pažymėta nuoroda,

kuria kryptimi vilties ir teisybės ieškoti,
iš avelių išmokome?

IR ŠIĄ VASARĄ NAUSODĖJE

einu skinti vyšnių, nesvarbu, kad jų nė seniai nebėra, kad visos prieš tūkstantį metų buvo sutraiškytos melioracijos traktorių.

o vėjas! iš proto varantis vėjas – net linguoja kaip marios vyšnynas, pilnas juodžiausių uogų.

padainuokim, man sako sesuo, kurios niekuomet neturėjau: kai vėjas štai šitaip traukia,
nuneš mūsų dainą toli, gal net iki Vilniaus.

o kokią dainuosim?

nagi tą, apie rasą, kuri nuo lelijų – kaip dalgio ašmenys gaili.

ne, tos nedainuosiu.

nemoki?

moku.

tai kas? Martinaitis tau nepatinka?

patinka. labai.

tai melodija?

ir melodija nuostabi. tik aš negaliu suprasti, kuo Suvalkijos vyšnios geresnės už mūsų, žemaitiškas...

vėjus kalbi!

o taip, nepaprastai gera kalbėti vėjus tokią vėjuotą dieną, kai visas vyšnynas, kurį seniausiai išrovė, lankstosi man iki žemės, nors nėra jame uogų – nei žalių, nei prinokusių – ir dar net labai kažin, ar mokėtų kas nors lyg dalgelę išplakti – ir subtiliai, ir švelniai?

kai sirpsta vyšnios Žemaitijoje, raudonos, kad pravirkt gali...

(Nukelta į 58 p.)

PER GAVĖNIĄ MOČIUTĖ SAKĖ:

nemanyk, kad man gaila mėsos, nors jos namuose ir ne prūдай. tie penktadieniai kalendoriuje atsirado ne šiaip sau. padorus žmogus septynis kartus privalo numirti nelyginant Lozorius ir uosti savo nuodėmių smarvę, užtrokšti joje.

aš kas vakarą melsiu, kad sekmadienį tu prisikeltum, o ir tu, jeigu myli, prašyk, kad auštantis rytas prikeltų mane.

PAGIRIAMASIS ŽODIS GANDRUI

mūsų Nausodėj niekas ir niekados jokio mažo vaikelio nerado kopūstuose,

visus parnešdavo gandraus.

vos tik pražysdavo pienės, kurias čia vadina kiaulpienėm, nors šerdavo triušiams,

lėkdavom tekini į gandalizdį paveizėti: o gal?

grįždavom nieko nepesę, bet kartais...

– ar matėt, vaikai, ką į Bernoto kiemą gandraus numetė?

– lėlę?

– gražų mažą leliuką. eikit pasveikint.

kai gimė mano lėlė, gandrais tikėti nustojau.
o be reikalo.

du jaunikliai, kuriuos kituose kraštuose busilais ir gužais vadina,

šį pavasarį kad nešė, kad nešė žagarus.

aukštą rūmą sukrovė, gražiai kleketavo,

per Baltramiejų į afrikas išskrisdami baltą plunksną pametė.

Kūčių naktį ta plunksna, iš kiemo parsinešta, į jokių rašalus nemirkyta, trumpą laiškėlį parašė: „Laukit pienių pražystančių, atskraidinsim vaikaitį.“

gerai, kad kopūstų net nesodiname: mūsų žemėj neauga.

kopūstuose rasti vaikus pavojinga – gali užaugt sukirmiję.

GĖLIŲ ATMINTIS

geltonieji narcizai, žybsintys savo taurelėmis, kiekvieną pavasarį primena buvus Nausodės vienkiamį, kuriame jaučiaus tartum Rojuje, iš kurio, Dieve, Dieve, esam visi išvaryti.

kosmėjų plazdėjime matau savo tėvus, tokius jaunus ir tokius gražius, kol manęs dar nebuvo.

linksmaspalviai našlaičių žiedai švyti net ir tuomet, kai per kiemą ateina šalna, užkandžiaujanti tuo, kas dar žalia.

jie švyti per visą žiemą ir švytės, kol į dulkes pavirs, ne atsimena, kaip stropiai, su kokia pašėlusia meile siuvinėjo kiekvieną žiedlapį mano motinos rankos.

APIE BAŽNYTKAIMĮ, VARDU TIRKŠLIAI

vaikystėje nekildavo klausimo, iš kur atsirado vieta, kurioje taip gera gyventi. manydavau: dėl tirkšlių, tokių puskrūmių, į rudenį prisirpinančių baltus burbuliukus. jų žėlė apščiau visuose kiemuose, o baltosios uogos labai pritikdavo kapinaitėse – kryželiui ant kapo dėlioti.

vėliau sužinojau esant tirkšlių, paukštelių tokių, priklausančių stibynuočių genčiai.

dar vėliau didysis žodynas išaiškino, kad tirkšlys yra amalas, tik neradau prie žodžio jokio pateikto pavyzdžio, tad susisuko galva: ar tai būtų žaibas, blūkčiojantis be jokio griausmo, ar visžalis parazitas, nokinantis baltas uogas?

kai paukščiai jų palesa, o paskui pakakoja, lipnios sėklos prisiklijuoja prie beržo šakos ir beržas augina raganų šluotas.

raganų Žemaitijoje netrūksta, šluotų joms reikia daug.

bet didžiausiai nustebus buvau, kad aukštaičiai savo šikną tirkšle vadina. prisiekiu: raganos, bent jau į Šatriją skrisdamos, nieku gyvu netirkšlioja, o

tikras žemaitis net ir lentų būdelę papuošia širdele.

ar žinai, ką tai reiškia?

UGNIES LAŠAI

liepsnoja – nesudega, tik pasėja giliausio nerimo sėklą, kuri ne į dirvą krenta – į erškėčių pilną šalikelę; paukščiai, ieškantys lesalo, susižeidžia širdis į juodus dyglius, ant kurių maži rubinai pražysta; atrodo, nieko nebuvo, o buvo: degė liepsnojo sausros iškankintas paskutinis žmogaus tikėjimas, kad rytoj iš dangaus ašočio bus viskas palaistyta.

APIE SKIRTUMUS ŽEMAIČIŲ IR LIETUVOS

kai sakome mašina, mes sėdam į ją ir važiuojam. jokiai žemaičiui nekiltų noras ant mašinos kapoto išsikepti kiaušynės, nors karštą vasaros dieną galima ir pabandyti. bet štai kitapus Nemuno gospadinės kuria mašiną ir verda saviškiams skanius pietus. ragavau. garbės žodis, benzinais neatsiduoda.

man kažkodėl negražu kaulus vadinti grobais. grobai smirdi, juk aišku, ko jie pilni, o kepti šonkauliukai kvepia iš tolo, net seilė burnoj.

kai skauda, žemaitis kriokia. kriokia, manau, ir aukštaitis, tiktai be ašarų.

garsiai šaukdamas, žinoma, greičiau prisišauksi pagalbos, o į ašaras šiandien visi jau ranka numoja.

kai sakome „kūlgrinda“, žinome esant taką, paslėptą pelkėj po vandeniu. juokas tik būtų, sumanius tą taką šiaudų kūliais grįsti. žemaičiai, nors nekrikštai, eidavo kuo ramiausiai vandeniu, nelyginant Kristus. kryžiuočiai žiūrėdavo, akimis netikėdami, ir žengė bent žingsnį kariam iš paskos, pelkėje primarmaliuodavo.

iš mokyklos suolo juk pamenam: „Ė kai jau dienas brėkstant rytai šviesa tvinksta, rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta, tada šilas nubunda...“ aukštaičiams mat brėkšta, kai švinta, o apie Sedą ir Tirkšlius, brėkšta tiktai vakarop, tik kai temsta. per Velyknakčio Evangeliją, suprantu, kad Naujajį Testamentą vertė žemaitis, nes: „Subrėško vakaras, ir išaušo rytas...“

Žemaitija (vaizdas nuo Šatrijos kalno).
D. Mukienės nuotrauka

Ēva Aleknaitė

Apie save

Gimiau 1961 m. nuostabaus grožio Žemaitijos kampelyje – Vieکشnalių kaime. Baigiau Luokės vidurinę mokyklą, kur mylimiausia mokytoja buvo a. a. lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja J. Vaigauskaitė Misiūnienė. Vėliau – studijos Žemės ūkio akademijos miškų fakultete. Po baigimo dirbau Varnių girininkijoje girininko pavaduotoja. Greitai likimo vingiai nunešė į Klaipėdą, kur gyvenu ir dirbu iki šiol. Klaipėdos universitete studijavau etiką ir estetiką, o vėliau – vokiečių kalbos pedagogiką Klaipėdos aukštesniojoje pedagoginėje mokykloje. Darbas gamyboje persipynė su pedagoginiu darbu, todėl prisistatau kaip miškininkė ir pedagogė.

2012 m. Kauno leidykla „Lututė“ išleido pirmąją mano knygelę „Medžio išmintis“. Manau, kad ji nebus paskutinė.

Kūryba yra mano sielos atgaiva.

Eilėraščiai

LIETUVA

Čia saulė teka gintarinė
Ir vėjai stūgauja smarkiau.
Čia jūra banguoja, žuvėdros plasnoja,
Niekur pasauly nerasiu gražiau.

Lyg aukso spalvos žiba smiltys,
Maža skruzdėlytė skuba taku.
Ak, kad tik niekas neužmintų,
Ji nori sugrįžti į namus.

Pušų kepurės dangų remia,
Žemė alsuoja gaivumu.
Nemuno vingiai į Baltiją teka,
Čia laikas bėga jūros ritmu.

Žeme manoji, žeme gimtoji,
Žemėlapio fone tokia maža.
Mano širdy – gintaro kraštas,
Skamba gražiai – Lietuva.

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖ

Už žemaičius didžiavyrius,
Už jų ryžtą, drąsą
Likim amžinai kovingi,
Ištvermingi dvasioj.
Mus kardais ir kalavijais
Bandė užkapoti,
Bet žemaičiai didžiavyriai
Ištverme šarvuoti.
Žemė pilkapiais nusėta
Tarp kalvų banguotų.
Jau tik piliakalniai mena,
Kaip kadais kovota.
Saulės mūšis ir Pilėnai
Metraščiuose liko,
Bet širdis ugninga
Amžiams pasiliko.
Aukštos kalvos puošia žemę:
Šatrija, Girgždutė
Ir Medvėgalis galiūnas
Stūkso pasipūtęs.
Mylim mes žemaičiai žemę,
Nes ji mus maitina.
Žeme mūsų Lietuva, –
Tu brangi tėvynė.

Lazdynų šakos sunirę,
Koplytstulpiams praeitį mena,
Giria – tai mano bažnyčia:
Joje ir šventa, ir gera.

Vaidilutės prie ažuolo drūto
Šventąją ugnį kūreno,
Tik protėvių šventraščiuos liko,
Kad gojai klestėjo nuo seno.

O volungių trelės – tai giesmės,
Jos aukštino Dievo galybę.
Kiekvienas savo vietoj
Ir niekas netrikdė ramybės.

Saulė šypsos ir juokias
Iš pikto žmogaus išdaigų.
Žmonija net nesuvokia
Kas bus niokuojant gamtą be saiko.

PLUNGĖS muzikinių tradicijų ištakos ir jų formavimasis kunigaikščio Mykolo Oginskio dvare

Parengė Jurga ŽEMAITYTĖ

Šiomet rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais kasikinės muzikos gerbėjai vėl rinksis į Plungę kasmet nuo 2006-ųjų rengiamą tarptautinį Mykolo Oginskio muzikos festivalį. Jis, kaip ir daugelis ankstesnių, bus atidarytas ir vyks kunigaikščių Oginskių dvaro sodyboje, kurioje veikia Žemaičių dailės muziejus ir Plungės rajono savivaldybės biblioteka. Tai, kad čia, dvaro sodyboje, kurioje 1879 m. naujus rezidencinius rūmus pasistatė kompozitoriaus, valstybės veikėjo, diplomato Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) anūkas Mykolas Mikalojus Markas Severinas Oginskis (1849–1902), šiandien karaliauja muzika, menai ir knygos, nėra atsitiktinumas.

Muzikologė ir archyvarė Laima Kiauleikytė straipnyje „Mykolas Oginskis – muzikos mecenatas“¹ rašo: „*Kunigaikštis Mykolas Oginskis buvo pasiėmęs vertingų muzikos išpūdžių – su kunigaikštine (Mykolo Oginskio žmona – grafaitė Marija Skuževska Oginskienė, jaunystėje buvusi Austrijos imperatoriaus freilina – red. pastaba) buvo apkeliaavęs visą Vakarų Europą, aplankęs Paryžiaus, Berlyno, Austrijos, Italijos operos teatrus, koncertų sales. Ilgėliau pagyvendavo Sankt Peterburge, Varšuvoje, Krokovoje, mėgo Prancūzijos kurortus. Buvo klausęsis žymiausių to meto žvaigždžių – soprano Paulinos Lucca (1848–1908), tenoro Francesco Marconi (1853–1916), baritono Mattia Battistini (1856–1928) bei daugelio kitų. Taip jis perėmė vakarietiškas muzikos sąjūdžio tradicijas, savo orkestrui parūpino vakarietiško, šiuolaikiško repertuaro. Būdamas užsienyje jis nepamiršdavo Plungės muzikos mokyklos bei orkestro reikalų.*“

Plungės dvaro orkestro muzikos mokykla buvo trečioji privati muzikos mokykla, veikusi dabartinės Lietuvos teritorijoje. Pirmoji 1785 m. buvo atkelta iš Gardino į Rokiškio grafų Tyzenhauzų dvarą, o antrąją 1872 m. Rietavo dvare įsteigė kunigaikščio Mykolo

Plungės kunigaikštis Mykolas Mikalojus Markas Severinas Oginskis (1849–1902). Fotografas nežinomas. Nuotraukos originalas saugomas Žemaičių dailės muziejuje, ZDM-GEK-7344

Oginskio brolis Bogdanas Oginskis (1808–1863).

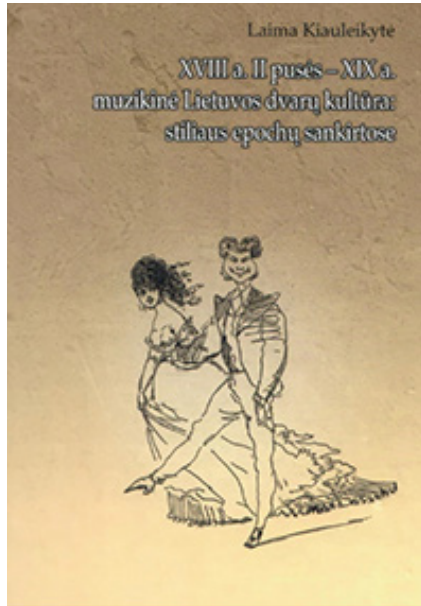
Rašytiniuose šaltiniuose, tarp jų ir enciklopedijose, dažniausiai nurodoma, jog Plungėje dvaro orkestro muzikos mokykla buvo įkurta 1873 m., tačiau L. Kiauleikytė, kuri iki šiol daugiausiai yra tyrinėjusi XVIII a. II p.–XIX a. Lietuvos dvarų muzikinę kultūrą, savo darbuose nurodo, jog ši mokykla galėjo būti įkurta gerokai vėliau, t. y. apie 1879-uosius metus, arba likus metams, kitiems iki jų².

Kodėl teigti, kad 1873 m. Plungėje jau veikė ku-

(Nukelta į 62 p.)

Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos reprezentaciniai rūmai, kuriuose dabar veikia Žemaičių dailės muziejus. Bonifaco Vengalio nuotrauka

Laimos Kiauleikytės knygos „XVIII a. II pusės–XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra: stiliaus epochų sankirtose“ (Vilnius, 2008) viršelis

nigaikščio Mykolo Oginskio įkurta dvaro muzikos mokykla, nėra teisinga?

Plungės dvaro orkestro mokykla oficialiai nebuvo registruota. Dokumentų, kurie liudytų šios mokyklos užuomazgas, veiklos pradžią, nėra išlikę. Tačiau... M. Oginskis, kuris buvo Rietavo kunigaikščio Irenėjaus Kleopo Oginskio (1808–1863) sūnus, Plungės dvarą 1873-aisiais nusipirko iš grafo Aleksandro Zubovo (1727–1795). Nutaręs davaro sodybos parko šiaurės vakarinėje dalyje pasistatyti naujus rezidencinius rūmus, jis persikėlė į šio dvaro sodybą ir, kol vyko rūmų statyba ir įrengimas, gyveno parko pakraštyje, prie kelio į Platelius, jau stovėjusiame dviejų aukštų mediniame name, kuris vėlesniais metais buvo vadinamas „Muzikantine“. Naujųjų rūmų statyba buvo užbaigta 1879 metais. Tada kunigaikštis persikėlė gyventi į rūmus, o me-

Plungės dvaro orkestro mokyklos bendrabutis („Muzikantine“). Dailininkas Gerardas Bagdonavičius. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

dinį namą, kuriame jis anksčiau gyveno, paskyrė dvaro muzikos mokyklai, kurią jis įkūrė Rietavo dvare šeiminkavusio brolio Bogdano ir užsienyje aplankytų dvarų pavyzdžiu. Tai, kad Plungėje orkestro mokykla buvo įkurta vėliau negu 1873 m., liudija ir užrašyti ano meto gyventojų atsiminimai, kurie teigia, kad Plungės orkestras pradėjo koncertuoti gerokai vėliau nei Rietavo, tada, kai Plungės naujieji dvaro rūmai jau buvo užbaigti įrengti.

Niekas iš nieko ir savaime neatsiranda. Iš jau minėtame straipsnyje L. Kiauleikytės pateiktos informacijos galima susidaryti vaizdą, kaip anuo metu muzikos mokyklos buvo kuriamos dvaruose. Pavyzdžiu ji pateikia Rietavo orkestro mokyklą. Šio dvaro muzikinių tradicijų formavimosi pradžią ji nukelia į tą laikotarpį, kai Rietavo dvarą valdė Mykolo Kleopo Oginskio sūnus Irenėjus Kleopas Oginskis. Kodėl ne Mykolas Kleopas Oginskis, juk jis buvo puikus kompozitorius, atlikėjas, jam šis dvaras priklausė iki išvykimo gyventi į užsienį? Priežastis ta, kad Rietavo dvare M. K. Oginskis yra lankęsis tik keletą kartų ir čia atvykęs jis rūpindavosi tik svarbiausiais ūkiniais reikalais.

I. K. Oginskis nebuvo profesionalus muzikas, bet tėvų namuose ir gyvendamas užsienyje buvo gavęs gerą muzikinį išsilavinimą, turėjo gražų balsą, mėgo dainuoti, yra muzikavęs net su tokiais ano meto garsiais profesionalais muzikais kaip Jozefas Wielhorskis (1816–1892), Edwardas Wolffas (1814–1880), kt. Abi jo žmonos – seserys grafitės Juzefina Kalinovska ir carienės rūmų freilina Olga Kalinovska – taip pat buvo gavusios puikų muzikinį išsilavinimą ir turėjo gerą muzikinį skonį.

L. Kiauleikytė jau minėtame straipsnyje apie Oginskių mecenatystę rašo, kad „Dokumentai rodo, jog būtent Irenėjus Kleopas Rietave pirmasis subūrė kapelą [...]. Pagal 1847 m. Rietavo inventorių aštuoniems muzikantams jau buvo duoti valgymo įrankiai – šakutės, šaukštai, stiklinės, po porą lėkščių bei žirkklės žvakėms karpyti.

XIX a. Žemaitijos Oginskių muzikinės veiklos istoriją nuo čia ir vertėtų pradėti. Netrukus Rietave buvo organizuota ir muzikos bei dainavimo mokyklėlė – lenkų kraštotyrininkai teigia, jog ji įkurta 1859 m. Konkrečiau apie tuo metu organizuotą muzikos mokymą liudija Rietave tarnavęs Laurynas Ivinskis (1808–1881). [...] Trisdešimt metų gyva-

Paminklas Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui (1875–1911), sukurtas pagal jo paveikslą „Karalių pasaka“, Plungės dvaro parke. Autorė – skulptorė Daliutė Ona Matulaitė. Fotografas Bonifacas Vengalis

vusi Rietavo muzikos mokykla, ten veikęs simfoninis bei pučiamųjų orkestrai, davę pradžią ir Plungės mokyklai bei orkestrui, buvo ne vien brolio Bogdano (1848–1909), tačiau ir Mykolo triūso darinys. Abiejų orkestrai ėmė pastebimiau veikti broliams pasistatydinus mūrinius rūmus, kuriuose orkestrams buvo erdvės. Kaip žinoma, Bogdanas teikė finansinius išteklius, Mykolas administravo muzikos mokyklą bei orkestrų veiklą, rūpinosi moksleivių studijomis Varšuvos muzikos institute, Maskvos bei Sankt Peterburgo konservatorijose. Pastarasis, būdamas sukalbamesnio charakterio, demokratiškesnės pasaulėžiūros, lengviau bendravo su paprastais žmonėmis, buvo artimesnis ir muzikams. Į jį dažniausiai kreipdavosi ir prašydami visokeriopos paramos“.

Bet kuriuo atveju tuo laikotarpiu steigiamos dvarų orkestrų muzikos mokyklos pirmiausiai buvo skirtos dvarų reikmėms tenkinti. Tačiau tam, kad į mokyklą įstoję vaikai ir jaunimas įgytų pakankamai teorinių ir praktinių žinių, kad galėtų tuose orkestruose pradėti groti, praedavo nemažai laiko, mokyklų išlaikymas daug kainuodavo. Kitų dvarų, tarp jų ir Lietuvos, šeimnininkai rinkdavosi paprastesnį ir daug pigesnį kelią – reikalui esant tiesiog pasisamdydavo jau veikiančius muzikų kolektyvus.

Tas Rietave pradėtas Irenėjaus Kleopo Oginskio dvaro orkestrų kūrimo kelias, perimtas jo sūnų Mykolo ir Bogdano Oginskių Rietave ir Pliungėje, kartu buvo ir jų dvaruose veikusių mokyklų auklėtinių švietimo, krašto žmonių kultūros ugdymo bei mecenatystės kelias, kartu ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės muzikinių tradicijų tęsimas, nes,

pasak L. Kiauleikytės (straipsnis „Mykolas Oginskis – muzikos mecenatas“), „Rietavo „raitelių trimtininkų“ pučiamųjų orkestras buvo ne kas kita, kaip LDK laikų karo kapelos atitikmuo“. [...]

Tyrinėjant Lietuvos muzikos mecenatystės istorinę raidą akivaizdžiai matyti, jog laikui bėgant buvo susiformavę du vienas kitam prieštaravę mecenatystės tipai. Vienas – savitiksliis, socialiniu bei tautiniu požiūriu uždaras, mažai kontaktavęs su miesto muzikos kultūra. Kitas – švietėjiškas, labdaringas, atviras vakarietiškai pažangai, teikęs tautinio muzikos sąjūdžio plėtotės vilčių. Plungiškio kunigaikščio Mykolo Oginskio (1849–1902) muzikos mecenatystė priskirtina pastarajam. [...]

Ką priimdavo mokytiis į Plungės dvaro orkestro mokyklą ir ko jos auklėtiniai čia buvo mokomi?

Plungės dvaro muzikos (orkestro) mokykla, kaip ir veikusi Rietave, turėjo didelį populiarumą ir joje daug kas norėdavo mokytiis. Į ją dažniausiai būdavo priimami muzikai gabūs neturtingų tėvų vaikai tiek iš Plungės krašto, tiek ir iš tolimesnių

(Nukelta į 64 p.)

2006 m. Plungėje vykusio pirmojo Mykolo Oginskio muzikos festivalio reklaminis plakatas

Kauno bei Vilniaus gubernijų vietovių, net iš kaimyninių užsienio šalių – Ukrainos Galicijos krašto, Poznanės, Permės, Varšuvos, Minsko, Rygos, taip pat jau ir muzikos mokslų ragavę vyresnio amžiaus muzikantai. Visi muzikos mokyklos auklėtiniai būdavo išlaikomi iš M. Oginskio skiriamų lėšų – dvaras juos maitindavo, aprūpindavo orkestrantams skirta uniforma, kitais rūbais, gerais muzikos instrumentais, kokius tais laikais net ir profesionalūs muzikai sunkiai įpirkdavo. Orkestro muzikantai būdavo išleidžiami atostogų (tai anuo metu Europoje buvo didžiausia naujiena). Kunigaikštis Mykolas, kaip ir jo brolis Irenėjus, skirdavo pinigų ir gabesnių orkestrantų studijoms aukštesiose mokyklose. Žinoma, kad tiems, kas mokėsi Vilniuje ir Varšuvoje, veikė atsakingų asmenų administruojamos „kasos“ iš kurių studijuojantys, tėvus lankantys orkestro mokyklos auklėtiniai galėdavo papildomai gauti reikalingų pinigų.

Kokios būdavo Plungės orkestro mokyklos auklėtinių pareigos?

Pirmiausiai, gerai mokytis, laikytis nustatytos tvarkos, groti, giedoti ir dainuoti dvaro renginiuose, kunigaikščio išvykų metu ir kitomis progomis.

Tiek Rietavo, tiek ir Plungės orkestrų mokyklų auklėtiniai būdavo mokomi pagal XIX a. pabaigoje Europos dvarų orkestrų mokyklose įprastą muzikų rengimo programą, kuri atitiko aukštesniosios muzikos mokyklos programą. Pasak L. Kiauleikytės, „Moksleiviai buvo mokomi griežti styginiais ir pučiamaisiais instrumentais, vargonuoti, skambinti fortepijonu, diriguoti, giedoti bažnytines giesmes, taip pat teorijos disciplinų.“ Per dieną jie mokydavosi, repetuodavo po 7 valandas: iš ryto nuo 8 iki 12

val., po pietų – nuo 14 iki 17 valandų.

Laisvu nuo mokslo ir repeticijų metu jie turėdavo groti į dvarą atvykus svečiams, kartais ir pokylių metu svečių užsakytus kūrinius, koncertuodavo vykstant kitiems dvaro renginiams, didesnėms miesto iškilmėms, Plungės dvaro šeimininko garbei Gondingos piliakalnio apylinkėse, Virbalių kaimo Astreikio lankose rengiamų Mykolinių iškilmių metu, Oginskių 1899–1900 m. rengtose žemės ūkio ir amatininkystės parodose. Sekmadeniais Plungės bažnyčioje dažniausiai grodavo dvaro muzikantų kvartetas arba orkestro grupė, giedodavo tos pačios muzikos mokyklos auklėtinių choras (iki pat 1903 m. ši bažnyčia savo choro neturėjo). Orkestrantai lydėdavo kunigaikštį ir į jo išvykas. Pas kaimynus M. Oginskis važiuodavo kartu su trimitininku, kuris, kunigaikščiui atvykus, sutrimituodavo, taip duodamas ženklą, kad svečias jau čia. Dažniausiai Plungės dvaro orkestras grodavo vienas, o didesnių renginių metu – kartu su Rietavo muzikantais.

Apie 30 metų Plungės Oginskių dvaro prievaizdu dirbusio Boleslovo Zubavičiaus 1938 m. parašytuose prisiminimuose apie Plungės kunigaikščius Oginskius ir gyvenimą jų dvare (rankraštis saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (MABRS F12) rašoma, jog dvaro parke, kurio lankymas buvo griežtai reglamentuotas, „Poilsio dienomis, kai būdavo geras oras, 3–4 valandas po pietų grieždavo orkestras. [...] Kasmet vasarą kunigaikščiai važiuodavo į Palangą ant kompieliaus (į kurortą) ir veždavosi kartu su savimi dvaro orkestrą, apie 20 arklių ir daugybę tarnautojų. Palangoje padarydavo avantiūrą – iškrėsdavo lenkams pokštą: kopose Plungės Oginskių orkestras pradėdavo griežti melodiją „Ant marių krašto, Palangos miestely“ (eilių autorius Silvestras Valiūnas), labai panašią į lenkų himną – „Boże, coś Polskę“. Pradėjus tą melodiją griežti, lenkų patriotai nusiimdavo kepures ir atsiklaupdavo. Kunigaikštis pasakydavo, kad mano orkestras groja „Ant marių krašto, Palangos miestely“, o tai, kas kada nors mauna si kepures ir klaupiasi, ne jo jau reikalas. Tegu valdžia tai uždraudžia daryti. Bet būtų buvę juoko, jei valdžia būtų pradėjusi drausti nusimauti kepures tada, kai to žmonės nori. Ir taip viskas pasibaigdavo. [...]“⁴

Išlikę arcyviniai dokumentai rodo, jog orkestrantai dažnai išvykdavo groti į kaimyninius Rietavo, Platelių, Šateikių, Kretingos Palangos, dva-

rus. Kunigaikštis mėgo Palangą, ten turėjo jam priklausiusią mūrinę „Baltąją“ vilą, jo paties vadintą „Baltąja skrynčia“ (ši vila buvo pastatyta XIX a. pab. M. Oginskio užsakymu. Vėliau M. Oginskiui priklausė Palangoje buvusi vila „Svitezis“, kuri po jo mirties perėjo Palangos grafo Felikso Tiškevičiaus (1870–1933) sesers Marijos Tiškevičiūtės (1871–1943) žinion). Plungės dvaro orkestras būdavo kviečiamas atvykti groti ir į Panevėžyje, Latvijos Jelgavą, Rygoje buvusius dvarus, ten vykstančius renginius. Orkestrantai pabuvojo net Paryžiuje, kai ten 1900 m. vyko III pasaulinė paroda, į kurią M. Oginskis buvo nuvežęs savo auginamų žemaitukų veislės žirgų, kurių vienam buvo skirtas aukso medalis. Tos išvykos metu Plungės orkestrantai koncertavo Eifelio bokšte – tąsyk jie grojo naujais muzikos instrumentais, kuriuos kunigaikštis buvo nupirkęs specialiai šios išvykos proga.

L. Kiauleikytė rašo, kad „*Stinga pakankamai žinių apie XIX a. kunigaikščių Oginskių Rietavo ir Plungės orkestrų instrumentus. Fragmentiški duomenys sako, jog, be tradicinių simfoninių orkestro instrumentų – smuikų, altų violončelių, kontrabosų, varinių ir medinių pučiamųjų, būta didžiojo būgno, lėkščių, lyros, kveilpaipo – rečiau naudojamų didelės sudėties simfoninio orkestro instrumentų, rodančių, jog kunigaikščių orkestrų skambesys galėjo būti spalvingas bei įvairus. Muzikos instrumentai, kaip ir natos, buvo pačių kunigaikščių rūpestis. Instrumentus pirko Berlyne, Vienoje, Karaliaučiuje, Paryžiuje, Varšuvoje, Krokuvėje.*“⁵⁵

Koks buvo šio orkestro muzikinis repertuaras?

Į šį klausimą minėtoje knygoje atsako L. Kiauleikytė, nurodydama, kad tai buvo vakarietiškas muzikos repertuaras, pačių žymiausių ano meto kompozitorių estetiniai, pramoginiai, aktualūs, sakraliniai bei didikų ir pačių orkestrantų mėgstami kūriniai. Plungės muzikantų koncertų repertuaras būdavo gana sudėtingas ir įspūdingas, jie grodavo net operų fragmentus. Būdavo atliekama daug J. Haydno (1732–1809), W. A. Mozarto (1756–1791), L. van Beethoveno (1770–1827), Ch. W. von Glucko (1714–1787), L. Cherubini (1760–1842), L. J. Hérold'o (1791–1833), A. E. M. Grétry (1741–1813), L. G. Spontini (1774–1851) kūrinių, ypač romantinių.

Kokiose patalpose orkestrantai gyvendavo, mokydavosi, repetuodavo?

Plungės meno mokyklos, kuri tęsia Plungės kunigaikščių Oginskių orkestro mokyklos muzikines tradicijas, pastatas. Bonifaco Vengalio nuotrauka

Kaip jau minėta, įrengus reprezentacinius Plungės dvaro rūmus, kunigaikščiai Oginskiai persikėlė į juos, o dvaro orkestro mokyklai atidavė namą, kuriame anksčiau patys gyveno, t. y. „Muzikantinę“. Joje orkestro mokyklos auklėtiniai ne tik gyvendavo, mokydavosi, bet ir repetuodavo, valgydavo. Čia buvo kambariai, skirti moksleiviams ir kapelmeistriui gyventi, Orkestro salė repeticijoms, du erdvūs koridoriai, dvi virtuvės, kaminas mėsai rūkyti, kieme – ledaunė (didelis rūsys maisto atsargoms laikyti), vienas kambarys buvo įrengtas salkose.

Kai Plungėje besimokančių muzikantų skaičius išaugo, „Muzikantinės“ patalpų jiems nebeužteko, tad kunigaikštis M. Oginskis pastatė moksleiviams skirtą didelį naują bendrabutį, kurio pirmasis aukštas buvo sumūrytas iš plytų, o kiti du – mediniai. Antrajame aukšte buvo išėjimai į didelius, ilgus balkonus, kuriuose mėgdavo groti muzikantai. Šio namo architektūra priminė šveicarišką stilių, todėl jam greitai prigijo „Šveicarijos“ pavadinimas. Šiuose pastatuose 1888–1892 m. gyveno, mokėsi ir kompozitorius, dailininkas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911), vėliau kunigaikščio M. Oginskio išsiųstas mokyti į Varšuvos muzikos institutą.

Anuo metu groti dvaro orkestre buvo didelė garbė. Muzikinį išsilavinimą gavę moksleiviai brangindavo darbą dvare, nes anuo metu jiems gauti darbą pagal specialybę kitur nebūdavo paprasta.

L. Kiauleikytė rašo, jog „*Išlikę visai nedaug žinių apie Rietavo ir Plungės orkestrų sudėtį, parengimą. [...] Nors į parengiamąsias orkestrų mokyklas stojan-*

(Nukelta į 66 p.)

Skulptūros ant Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro reprezentacinių rūmų. Jūratės Petrulytės nuotrauka

čiųjų muzikinis išprusimas būdavo labai nevienodas – nuo mažamečio bemokslio vaiko iki jau patyrusio muziko, visi daug repetuodavo. Muzikų seniūnai, vyresnieji muzikai buvo kartu ir dėstytojai, ir orkestro repetitoriai. 1880–87 m. tai Aloyzas Butkevičius (Butkiewicz), Steponas Butkevičius (Butkiewicz, g. 1862), Liudvikas Stankevičius (Stankiewicz), Jonas Pikturna (Pikturno), Antanas Eismontas (Ejsmont), Romualdas Iwaszkiewiczus, Jonas Kudokas, Raimundas Piettkiewiczus, Liudvikas Racevičius (Lugwig Racewicz), kiti. Daugelis kunigaikščių augintinių muzikų vėliau studijavo Varšuvos muzikos institute-konservatorijoje. [...] Rietavo muzikos mokykla, rengdavusi muzikus ir Plungės orkestrui, atitiko dabartinę aukštesniąją muzikos mokyklą (konservatoriją) – joje pasimokę gabesnieji moksleiviai sėkmingai įstodavo į aukštąsias muzikos mokyklas. Kaip žinome, tarp Rietavo bei Plungės mokyklų auklėtinių būta itin žymių – kompozitorius bei atlikėjas Emerikas Gailevičius (1874–1949), vargonininkas, Varšuvos muzikos instituto profesorius Aloyzas Butkevičius (1840–1896), karo kapelmeisteris bei kompozitorius Juozas Gudavičius (1872–1939),

puikus smuikininkas telšiškis, vėliau Sankt Peterburge, Varšuvoje tarnavęs Juozas Goštautas (1860–1939), mūsų muzikos ir dailės klasikas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911), daugelis kitų. Plungišio kunigaikščio M. Oginskio nuopelnams galima priskirti ir kito mūsų klasiko – Juozo Naujalio (1869–1934) – pakvietimą dirbti Rietavo bažnyčios vargonininku. Daug kunigaikščių auklėtinių pasklido po Lenkiją, Rusiją, Mažąją Lietuvą. Oginskiams mirus, JAV atsidūrę muzikai, galima sakyti, padėjo pagrindus lietuvių išėvijios muzikinei veiklai. Čia ypač pasižymėjo vargonininkas Antanas Pocius (1884–1953), 1914 m. Čikagoje įsteigęs vadinamąją Beethoveno konservatoriją bei lietuvių vargonininkų sąjungą (1911). Ne mažiau žymus ir Jonas Jakaitis (1883–1963), vadovavęs išėvių pučiamųjų orkestrams, dėstytojavęs minėtoje konservatorijoje. Nereikia pamiršti daugybės mokyklų baigusių vargonininkų, kapelmeisterių, chorvedžių, vėliau sėkmingai dirbusių įvairiose Lietuvos vietovėse, Kauno valstybės teatre, Vilniaus operoje, Filharmonijoje, Radijo komiteto orkestre. Tad Rietavo bei Plungės muzikos mokyklų reikšmė mūsų muzikos kultūrai dar nėra tinkamai įvertinta ir įamžinta. Reikia prisiminti, jog savo laiku jos buvo reikšmingesnės nei Vilniaus Rusų muzikos draugijos mokykla. Dokumentai liudija, jog iš Vilniaus neretai vykta mokytis į Plungę arba Rietavą. [...].⁶

Plungės dvaro orkestras buvo beveik dvigubai mažesnis negu Rietavo. Atitinkamai mažiau Plungėje buvo ir muzikos mokyklos auklėtinių. Plungės ir Rietavo orkestrai, broliams kunigaikščiams susitarus, kartais keisdavosi auklėtiniais. Tikėtina, jog taip dažniausiai būdavo daroma dėl to, kad jie įgytų pakankamai žinių ir grojimo praktikos, galėtų vieną ar kitą orkestrą savo grojimu sustiprinti. L. Kiauleikytė rašo: „Amžininkų liudijimu, Plungėje buvo profesionaliai stipresnė styginių grupė. Styginę orkestrą sudarė apie trisdešimt muzikų, taigi griežė didelė kamerinio orkestro dalis. Rietave itin profesionalus buvęs pučiamųjų orkestras, o simfoninis didelis, dvigubos sudėties, galėjęs atlikti ir sudėtingesnius romantinės muzikos repertuaro kūrinius. Kategoriskai teigti vieną kurį orkestrą buvus profesionalesnį už kitą rizikinga – nemaža Plungėje griežusių muzikų buvo Rietavo muzikos mokyklos auklėtiniai. [...]. Rietavo orkestro muzikų skaičius išaugdavo iki 100 ir daugiau asmenų (pusė jų buvo moksleiviai), kai di-

*delio simfoninio orkestro sudėtis dažniausiai neviršija aštuoniasdešimtys. Plungėje būrėsi pusšimtis – taip pat nemaža sudėtis styginių orkestrui. Net Rietavo orkestrui 1909 m. sunykus, dar buvo likę apie 50 pajėgių muzikų, papildomai – dar ir būrys mokinių. [...]*⁷

Pirmasis Plungės dvaro orkestro mokyklos vadovas ir ir orkestro kapelmeisteris buvo vokiečių kilmės muzikas Zingeris (*Zyngier*). Šiam orkestrui yra vadovavęs ir Anupras Zakrzewskis, Raimundas Petkus, keletas kitų muzikų, o nuo 1894 m. iki orkestro gyvavimo pabaigos (jo veikla nutrūko 1902 m.) – buvęs Rietavo orkestro mokyklos auklėtinis, Varšuvos muzikos instituto absolventas Pranas Dovydavičius.

Carinei valdžiai Lietuvoje įvedus spaudos lietuviškais rašmenimis draudimą ir apribojus lietuvių kultūrinę veiklą, tiek Rietavo, tiek ir Plungės dvaro orkestrų mokykloms veikti nebuvo uždrausta, nes jos oficialiai nebuvo registruotos, veikė dvaruose, tačiau tai buvo nelegaliai veikusios mokyklos, todėl M. Oginskis po to, kai 1896 m. birželio 26 d. Plungėje buvo įkurta Ugniagesių draugija, nutarė savo dvaro orkestro, kartu ir jo mokyklos veiklą legalizuoti. Nuo to laiko dažnai M. Oginskio dvaro orkestras buvo vadinamas Plungės ugniagesių draugijos orkestru.

1902 m. kunigaikščiui M. Oginskiui susirgus ir mirus, dvaro orkestras dar kurį laiką veikė, bet dalis muzikantų iš dvaro išvyko, tad visi likusieji gyveno „Muzikantinėje“, o „Šveicarijoje“ buvo įkurdintos keturios dvaro tarnautojų šeimos.

„Muzikantinėje“ po M. Oginskio mirties dar kurį laiką veikusi orkestro mokykla greitai buvo uždaryta. „Muzikantinės“ pastatui ištuštėjus, neilgai trukus čia apsigyveno keletas Plungės padegėlių šeimų, o po Pirmojo pasaulinio karo veikė pradinė mokykla. Prie stoties pastačius mokyklai skirtą naują pastatą, „Muzikantinė“ vėl liko tuščia. Tada ji jau buvo stipriai apšiurusi, tad ją 1932 m. nugriovė.

Vieta, kurioje anksčiau stovėjo „Muzikantinė“, 1990 m. stogastulpiu įamžino Plungėje 1964–2011 m. veikusios liaudies kūrybos gaminių įmonės „Minija“ vyr. dailininkas Juozas Šakinis ir šioje įmonėje dirbęs liaudies meistras Vytautas Majoras (1930–2006). Šiame dekoratyviniame stogastulpyje yra išdrožti trys teptukai, smuiko raktas, senovinis graikų styginis instrumentas bei Plungės orkestro simbolis lyra, puošusi Plungės orkestro muzikantų uniformų švarkų apykakles, ir šis tekstas: „*Muzikantinė. Plungės orkestro mokyklos, įkur-*

1990 m. dailininko Juozo Šakinio ir liaudies meistro Vytauto Majoro (1930–2006) sukurtas ir Palungės dvaro parke, anksčiau stovėjusios „Muzikantinės“ vietoje, pastatytas dekoratyvinis stogastulpis. Nuotrauka iš RKIC archyvo

tos 1873 m., bendrabutis. Muzikantinėje nuo 1888 iki 1892 m. gyveno M. K. Čiurlionis“.

Pasak L. Kiauleikytės, „*ir iširus Plungės bei Rietavo dvaro orkestrams, dvaro muzikas tebebuvo itin paklausus tiek miesto, tiek dvaro terpėje. Plungės Oginskių lėšomis Varšuvos muzikos institute studijavęs XIX–XX a. sandūros Lietuvos dvaro muzikas smuikininkas J. Goštautas (1860–1939) dirbo rūmų orkestre Sankt Peterburge, nuo 1888 m. – Varšuvos didžiajame teatre, nuo 1889 m. – kapelmeisteriu Zamoyskių dvaruose, vėliau Didžiajame ir Įvairenybių teatruose, vadovavo karinėms kapeloms, dėstė Varšuvos aukštesniojoje muzikos mokykloje. [...]* Plungės muzikas Donatas Bremeris (*Brimaras*), 1900 m. paimtas į kariuomenę Sankt Peterburge, čia griežė operetės spektakliuose, o atitarnavęs kurį laiką dar dirbo Rietave, panašiai itin sėkmingai klostėsi į JAV emigravusių dvaro muzikų likimai.“⁸

¹Laima Kiauleikytė „Mykolas Oginskis – muzikos mecenatas“, *Žemaičių žemė*, 2008, Nr. 3, p. 8–11.

²Laima Kiauleikytė, *XVIII a. II pusės–XIX a. muzikinė Lietuvos dvarų kultūra; stiliaus epochų sankirtose*, Vilnius, 2008.

³*Ten pat*, p. 185.

⁴*Ten pat*, p. 183.

⁵*Ten pat*, p. 183.

⁶*Ten pat*, p. 173.

⁷*Ten pat*, p. 178.

⁸*Ten pat*, p. 229–230.

ŽEMAITIJOS senųjų dvarų sodybose – vis dar negyjančios sovietmečio paliktos žaizdos

Dalis Žemaitijos etnografinio regiono teritorijoje esančių senųjų dvarų sodybų yra Kultūros paveldo departamento (KPD) prie Kultūros ministerijos Klaipėdos teritorinio skyriaus žinioje. Kas šiose sodybose paskutiniaisiais metais džiugina, o kas kelia nerimą? Apie tai – pokalbis su KPD Klaipėdos teritorinio skyriaus vedėju ALMANTU MUREIKA.

– KPD Klaipėdos teritorinio skyriaus žinioje esančiose Žemaitijos etnografiniam regionui priklausančiose vietovėse yra nemažai buvusių dvarų sodybų. Kurios iš jų per paskutiniuosius 10 metų buvo atnaujinamos (renovuojamos, restauruojamos – visos sodybos ar jų pastatai, parkai, jų fragmentai) ir iš kokių lėšų tai buvo daroma? Kas vykdamas minėtų dvarų sodybų atnaujinimo darbus, Jūsų vertinimu, buvo padaryta puikiai, kas šiuos darbus vykdė, buvo už juos atsakingas?

– KPD Klaipėdos teritorinio skyriaus žinioje esančiuose Žemaitijos etnografiniam regionui priklausančiose vietovėse per paskutiniuosius 10 metų

Kretingos dvaro sodybos centrinės dalies fragmentas. D. Mukienės nuotrauka

buvo tvarkomi kelių dvarų sodybų kompleksų atskiri pastatai. Norėčiau išskirti šiuos:

1. Kretingos dvaro sodybos atskiri pastatai;
2. Vėžaičių dvaro sodybos atskiri pastatai ir pietiniai bei šiauriniai vartai.

Kretingos dvare restauruotas buvęs malūnas, ratinė, ūkvedžio namas ir oranžerija. Darbus atliko UAB „Pamario restauratorius“, darbai atlikti puikiai. Finansavimą skyrė Kretingos rajono savivaldybė ir Kultūros paveldo departamentas. Iš privačių lėšų buvo sutvarkytas ūkinis pastatas (šiuos darbus atliko UAB „Plungės darna“).

Vėžaičių dvaro sodyboje už privačias lėšas sutvarkytas buvęs bravoro pastatas (darbus atliko UAB „Mirigita“, juos prižiūrėjo inžinierius J. Januševičius). Už Klaipėdos rajono savivaldybės lėšas restauruoti šiauriniai ir pietiniai vartai (pietinius vartus restauravo UAB „Virbarta“, šiaurinius – „Si-

Restauruoti Kretingos dvaro rūmai, žimos sodas (oranžerija), kiti šios sodybos pastatai, sutvarkytas ir puikiai prižiūrimas parkas. D. Mukienės nuotraukos

Vėžaičių dvaro arklidės. D. Mukienės nuotrauka

Kairėje viršuje – pietiniai, apačioje – šiauriniai Vėžaičių dvaro sodybos vartai. S. Šmatauskienės nuotraukos; dešinėje – atstatytas Vėžaičių dvaro sodybos pastatas. J. Januševičiaus nuotrauka

monta“, darbus prižiūrėjo architektas V. Paulionis).

– *Kokie dvarų sodybų atnaujinimo darbai minėtoje teritorijoje vykdomi šiemet, kieno iniciatyva jie vyksta, kas organizuoja ir atlieka darbus? Kokie atitinkami darbai planuojami artimiausiais metais?*

– Šiais metais Vėžaičių dvaro sodyboje restauruojamos buvusios arklidės, kuriose yra įsikūręs Vėžaičių kultūros centras. Darbus atlieka UAB „Pamario restauratorius“, finansavimą skyrė Klaipėdos rajono savivaldybė.

– *Kokias Klaipėdos teritorinio skyriaus žinioje esančias žemaitiškų vietovių dvarų sodybas kaip reprezentacines, neskaičiuojant Palangos, Kretingos, Jūs pirmiausiai rekomenduotumėt aplankyti turistams, kitiems žmonėms, besidomintiems dvarų paveldu, ir kodėl?*

– Be reprezentacinių Kretingos ir Palangos dvarų sodybų, vertėtų aplankyti Vėžaičių dvaro sodybą. Čia sutvarkytas parkas, yra restauruotų pastatų. Siūlau užsukti ir į Švėkšnos dvaro sodybą. Čia pui-

kus Švėkšnos seniūnijos prižiūrimas parkas, kuriame yra tvenkinių, stovi visais metų laikais graži vila „Genowefa“. Tuo pačiu rekomenduoju aplankyti ir kitus šio miestelio kultūros paveldo objektus: bažnyčią, iš šventoriaus unikaliu tiltu pasiekti dvaro sodybos vartus, pasivaikščioti po Švėkšnos centrinę dalį.

Istorinius ir svarbiausius duomenis apie dvarus galima rasti Kultūros vertybių registro duomenų bazėje (adresas internete: <http://kvr.kpd.lt/>). Keliaujantys žmonės skirtingai dėlioja savo išvykų maršrutus. Vienam reikia gražių vaizdų, kitas domisi istorija, puikiai sutvarkytais pastatais, tretį atvyksta į organizuojamus renginius. Tad kviečiame naudotis Kultūros vertybių registre esančia viešai prieinama informacija.

– *Daugelis išlikusių dvarų sodybų, jų statinių, parkų yra įrašyta į Lietuvos Kultūros vertybių registrą. Tokį objektą į minėtą Registrą įrašius, jo valdytojams atsiranda konkrečios pareigos ir atsakomybės.*

(Nukelta į 70 p.)

Kairėje: Prezidento Aleksandro Stulginskio parko informacinė rodyklė Jokūbave; dažnai lankomas paminklas Prezidentui Aleksandruui Stulginskiui jo vardu pavadintame parke Jokūbave D. Mukienės nuotrauka

Kaip jų laikomasi Jūsų kontroliuojamose vietovėse? Gal galėtumėt pateikti gerų ir blogų pavyzdžių?

– Mūsų šalyje Kultūros paveldo objekto apsauga reglamentuojama Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo įstatymo. Valdytojas atsako už jam nuosavybės teise priklausančių objektų tinkamą priežiūrą bei tvarkymą. Problema yra ta, kad didžioji dauguma dvaro sodybų turi po kelis savininkus, o neretai viename ir tame pačiame pastate yra įsikūrę daug šeimų. Tai apsunkina kompleksinį pastato sutvarkymą. Yra dvarų sodybose pastatų, kurie buvo išdalinti taip vadinamiems pajininkams, ne visos nuosavybės įregistruotos Registru centre, todėl ir tų pastatų priežiūra komplikuota. Kaip blogą pavyzdį galiu paminėti Jokūbave (Kretingos r.) esančią Jokūbavo dvaro sodybą, priklausiusią tarpukario Lietuvos prezidentui A. Stulginskiui. Vienas šios sodybos ūkinis pastatas buvo išdalintas pajininkams ir dabar yra apgailėtinos būklės. Dalis pastato patalpų savininkų nėra užregistravę savo nuosavybės Registru centre, jų neįmanoma surasti. Šis objektas akyse nyksta. Labai liūdna, kad buvusiam Lietuvos prezidentui A. Stulginskiui priklausęs dvaro ūkinis pastatas šiandien tokios blogos būklės. Kitas panašus pavyzdys – Laukžemės dvaro sodybos, esančios to paties Kretingos rajono Darbėnų seniūnijoje, centriniai rūmai. Pastatas daugelį dešimtmečių ėjo iš vienu rankų į kitas, nebuvo tinkamai prižiūrimas, tvarkomas, todėl šiandien yra labai blogos būklės. Dabartiniai šeiminkai pasirūpino, kad būtų nustatyta rūmų avarinė būklė, išsiėmė leidimą avarinės būklės likvidavimui. Kol kas tvar-

kymo darbai čia dar nėra pradėti. Norint šį pastatą sutvarkyti, reikės labai daug lėšų. Praktika rodo, kad dažnai asmenys, perkantys stipriai nugyventus statinius, pervertina savo fizines ir finansines galimybes.

Kaip gerą pavyzdį galiu paminėti Kretingos dvaro sodybą. Čia Kretingos muziejaus iniciatyva pastaraisiais metais yra restauruojamas vienas pastatas po kito.

Gražios privačios iniciatyvos pavyzdžiu gali būti puikiai tvarkoma ir prižiūrima Žadeikių dvaro sodyba, esanti taip pat Kretingos rajone. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, šios sodybos dabartiniai

Jokūbavo dvaro sodybos ūkinis pastatas. L. Kavaliausko nuotrauka

Restauruota Švėkšnos dvaro vila „Genowefa“ (fotografas nežinomas, nuotrauka iš: <https://byt.lt/49pU6>, Švėkšnos dvaro sodybos vartai. Švėkšnos parko fragmentai. D. Mukienės nuotraukos

savininkai susigrąžino nuosavybės teises į ją ir savo lėšomis sutvarkė visus išlikusius dvaro pastatus. Čia taip pat buvo sovietmečiu įkurdintų šeimų, išskeldinant jas buvo ir problemų, bet jas pavyko išspręsti, tad šiandien dvaro sodyba priklauso tikriesiems jos savininkams.

– Gal Jūsų žinioje žemaitiškose teritorijose yra buvusių dvarų sodybų, kuriose artimiausiai metais yra numatyta atstatyti sunykusius pastatus? Jei yra, tai ką konkrečiai planuojama atstatyti?

– Kalbant apie tai vėl galima paminėti Jokūbavo dvaro sodybą. Vietos bendruomenė norėtų atstatyti pagrindinį dvaro pastatą. Iki mūsų dienų yra išlikę tik dalis jo pamatų. Jokūbavo bendruomenės ir Kretingos rajono savivaldybės iniciatyva jau atlikti archeologiniai tyrimai, kurių metu buvo tikslinama pastato pamatų lokalizacija. Liko sunkiausia užduotis – rasti, kas finansuos būsimus darbus.

– Kokie Jūsų kontroliuojamoje teritorijoje esantys dvarai, jų statiniai, parkai bei jų fragmentai Jums šiandien kelia daugiausiai nerimo ir kodėl? Kas čia jau po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo negrįžtamai sunaikinta?

– Kaip jau minėjau, Kretingos rajone baigia sunykti Laukžemės dvaro rūmai. Labai blogos būklės yra kai kurie Šilutės rajono Vilkėno dvaro sodybos pastatai. Jų sutvarkymui kol kas lėšų nerandama. Be to šio dvaro sodybos naujieji savininkai pradėjo chaotiškai tvarkyti parką.

– Kokių naujų objektų, esančių Jūsų kontroliuojamoje teritorijoje išlikusiose dvarų sodybose, šiemet ir kitais metais planuojama įtraukti į Kultūros vertybių registrą, o gal ką nors iš tų, kas jau buvo įrašyta, numatyta išbraukti, arba pakeisti jų statusą, jei taip, kodėl?

– Šiemet nesame numatę teikti dokumentų, kad nauji kultūros paveldo objektai, esantys Žemaitijos etnografinio regiono teritorijoje, būtų įrašyti į Kultūros vertybių registrą ar iš jo išbraukti, t. y. kad būtų panaikinta jų teisinė apsauga.

Dėkojame už atsakymus.

Linkime Jums ir Jūsų kolektyvui sėkmės!

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

PARAGIŲ DVARO sodyboje, čia veikiančiame muziejuje – atgaiva sielai ir kūnui

Keliaudami rašytojų, gimusių, gyvenusių, kūrusių Žemaitijoje, keliais, norėdami aplankyti Akmenės rajono Paragių kaime veikiančią Akmenės krašto muziejaus padalinį Lazdynų Pelėdos memorialinį muziejų, atvykę į Papilę, kur yra palaidotas iš Skuodo rajono Lenkimų seniūnijos Kalvių kaimo kilęs lietuvių istorikas, rašytojas, švietėjas, lietuvių tautinio atgimimo veikėjas Simonas Daukantas (1793–1864) ir kur veikia S. Daukanto memorialinis muziejus, stovi 1928–1930 m. skulptoriaus Vinco Grybo (1890–1941) sukurtas paminklas S. Daukantui, turėtume pasukti link Šiaudinės, Budriškių ir, neprivažiavę Meškių kaimo, kaip tai nurodo informacinės kelių rodyklės, pasukti link Paragių dvaro sodybos. Tai viena nuošaliausių vietų Akmenės rajone, visai netoli Telšių rajono ribos, šiam rajonui priklausančio Tryškių miestelio. Sodyba puikiai prižiūrima, tvarkoma. Čia yra ne tik kur akis paganyti, pailsėti, bet galima daug ką naujo sužinoti ir apie šio dvaro istoriją, čia gyvenusius ir kūrusius žmones.

Siūlydami aplankyti šią dvaro sodybą ir joje veikiančią muziejų, pakalbinome jo vadovę SANDRĄ SAKALAUSKIENĘ.

– *Vasara – kelionių, ekskursijų metas. Kaip dažnai šiomet vasarą ekskursijų dalyviai ir kiti gyventojai, besidomintys krašto istorija ir paveldu, dvarais, išlikusiomis jų sodybomis, randa kelią į Jūsų muziejų?*

– Šį sezoną, kaip ir kasmet, muziejuje sulaukiame ir turistų grupių, ir individualiai keliaujančių, iš anksto susipažinti su mūsų muziejumi suplanavusių ar spontaniškai, pamačius lankytino objekto ženklų

Paragių dvaro sodybos centrinis pastatas, kurime dabar veikia Akmenės krašto muziejaus padalinys Lazdynų Pelėdos memorialinis muziejus

pažymėtą sodybą, čia užsukančių keliautojų. Džiugu, kad muziejuje, lydimi mokytojų, noriai lankosi, edukaciniuose užsiėmimuose dalyvauja vaikai ir jaunimas – Akmenės, Mažeikių, Telšių rajonų mokyklų auklėtiniai. Muziejuje veikia Kultūrinės

Iš ąžuolo išdrožta skulptūra „Nikodemo svajonės“ (dail. Kęstutis Butnoris) Paragių dvaro sodyboje

Klojimo teatro pastatas

edukacijos sistema, kurios pagalba per įvairius edukacinius užsiėmimus į muziejų pavyksta pritraukti ne tik lankytojų, bet ir lėšų. Sulaukiame ir specialiai senaisiais mūsų krašto dvarais besidominčių gyventojų. Be abejo, norėtusi pritraukti gausesnį būrį lankytojų, bet vasarą mums, esant tolokai nuo kurortų, sudėtinga konkuruoti su jūros ir paplūdimių išsiilgusiais keliautojais.

– *Kuo į Jūsų muziejų atvykę lankytojai labiausiai domisi: dvaro sodyba, jos istorija, renovuotais pastatais, parku, seserų Sofijos Ivanauskaitės-Pšibiliauskienės ir Marijos Ivanauskaitės-Lastauskienės, rašiusių bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, jų tėvo Nikodemo Erazmo Ivanausko gyvenimu ir kūryba?*

– Lankytojai atkeliauja norėdami aplankyti muziejų, susipažinti su dvarelio istorija, o išvyksta pakėrėti autentiškos aplinkos, senų medžių apsupty išgirstų istorijų, paglostyti vėjo, pamaloninti gaivių kvapų, žiedų ir spalvų gausos. Būna ir tokių lankytojų, kurie atvykę nenori nieko girdėti ir klausytis, o tik pabūti sodyboje – pasivaikščioti po parką ir liepų alėją...

– *Kokius unikalius, eksponatus, liudijančius apie rašytojų Marijos ir Sofijos bei jų tėvo gyvenimą ir kūrybą, šiandien galima pamatyti Jūsų muziejaus ekspozicijoje?*

– Unikaliausias objektas yra pats muziejaus pastatas, t. y. vidutinio bajoro gyvenamasis namas (Nukelta į 74 p.)

Nuotraukose (nuo viršaus): dvaro sodyboje veikianti, 1926 m. pastatyta dūminė pirtelė; Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus klėtelė; parko scena, kurioje mėgsta slėptis pelėdos

Iš kairės: Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus pagrindinė ekspozicijų salė; dvaro sodybos klėtelės ant-rajame aukšte esanti erdvė, skirta trumpalaikėms parodoms ir edukacijoms

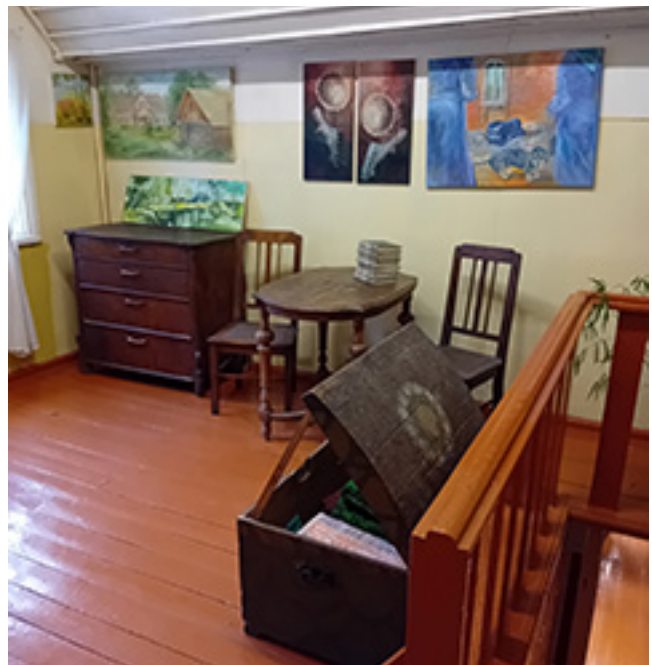
su kieme išlikusia klėtele, dūmine pirtele ir buvusių kitų pastatų pamatiniais akmenimis bei klojimo teatro tradicijų tąsai pritaikytu pastatu su scena, jo užkulisiais. Yra įrengti ir žiūrovams skirti suolai, san. taškas, pavėsinė, dušas. Muziejus teikia ir stovyklavimo paslaugą.

– *Parakių dvaro sodyboje vasarą – tikra atgaiva sielai ir kūnui. Tam, kad taip būtų visada, ją reikia nuolat rūpintis, pastatus remontuoti, želdinius, takus prižiūrėti. Kas tuo čia rūpinasi ir kas atlieka darbus bei iš kokių lėšų?*

– Muziejaus aplinką tvarko jame dirbantys du darbuotojai. Gėlynus prižiūri ir puoselėja padalinio vadovė. Būtinuosius pastatų priežiūros darbus atlieka aplinkos tvarkytojas. Kultūros paveldo

objekte sudėtingesniems tvarkybos darbams atlikti, pvz., pastatų stogo dangos pakeitimai, reikalingi sertifikuoti meistrai ir papildomos lėšos. Šiuo metu jokie strateginiai projektai Paragių dvaro sodyboje nėra vykdomi. Džiaugiamės nuoširdžiu bendradarbiavimu su Telšių rajono Tryškių Lazdynų Pelėdos gimnazijos, Akmenės rajono Papilės Simono Daukanto gimnazijos, Tryškių miestelio bendruomene, Kairiškių daugiafunkcio centro „Margažiedis“ klubo nariais, Papilės seniūnijos darbuotojais, kurie atskuba mums į pagalbą grėbiant lapus, tvarkant muziejaus aplinką ne tik akcijos „Darom“ metu, ar vykdant liepaičių sodinimo talką. Džiugu, kad iš jų pagalbos sulaukiame tada, kada jos mums labiausiai reikia.

– *Norėdami surasti periodikoje, knygose paskelb-*

Iš kairės: „Lazdynų Pelėda“ (kompozicija „Kūryboje seserų bendrystė“). Dailininkas Saulius Statkus; Lazdynų Pelėdos memorialinio muziejaus seserų rašytojų Sofijos ir Marijos kambarys antrame antrajame aukšte

tus seserų rašytojų Sofijos ir Marijos Ivanauskaičių kūrinius, tai galime padaryti nesunkiai. Ar yra išlikusių jų kūrinių, kurie nėra išspausdinti, t. y. tebeguli rankraščiuose? Jei taip, kur jų reikėtų ieškoti?

– Sunku pasakyti, ar dar liko kas nors neišspausdinta iš rašytojos Lazdynų Pelėdos kūrybinio palikimo, tačiau Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fonduose yra Paragių dvare buvę dokumentai, kuriuos saugojimui perdavė Marijos Lastauskienės dukra Ona Glovackaja-Priss. Tame fonde atsispindi spalvota Ivanauskų giminės istorija.

– Jei apie seseris Mariją ir Sofiją žinome jau gana nemažai, tai apie jų tėvą, profesionalų dailininką ir poetą Nikodemą Erazmą Ivanauską, – tik pagrindinius jo gyvenimo ir kūrybos faktus. Ką iš jo kūrybos eksponuoja Jūsų muziejus, gal žinote, kur dar būtų galima pamatyti jo darbus kitur?

– Lietuvoje Nikodemo Erazmo Ivanausko tapytų paveikslų yra saugoma Žemaičių muziejuje „Alka“ Telšiuose ir Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Menotyrininkė, Vilniaus dailės akademijos doc. dr. Vaida Ščiglienė, kuri dabar yra ir Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininkė, savo mokslinėje disertacijoje „Paragių dvaro savininkas dailininkas Nikodemas Erazmas Ivanauskas“ yra pateikusi daug aktualios informacijos apie Nikodemo Erazmo Ivanausko gyvenimą ir kūrybą. Ji ja pasidalino to paties pavadinimo straipsnyje, kuris išspausdintas knygos „Lietuvos valsčiai. Papilė II ir III dalis“ tome (žr. III dalis, „Lokaliniai tyrimai (2005–2006 m.)“, p. 595–622).

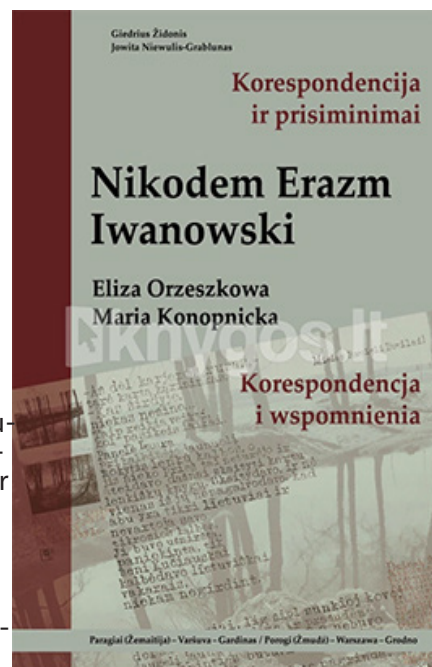
– Kokią aktualią, dar niekur (išskyrus pvz., rajono spaudą) nepaskelbtą medžiagą apie seseris rašytojas Sofiją ir Mariją, jų tėvą yra surinkę Jūsų muziejus ir kur su ja būtų galima susipažinti?

– Muziejuje saugoma Sofijos Pšibiliauskienės-Lazdynų Pelėdos atsisakymo bet kokių teisių į Paragių dvarą rašto kopija, keletas rankraščio pavyzdžių ir daugybė kūrybos perliukų, surinktų skaitant Lazdynų Pelėdos raštus ir sudėtų į muziejininkės-gidės pasakojimą apie Paragių asmenybes...

– Bent jau iki šiol nebuvo knygos apie Nikodemą Erazmą Ivanauską... O gal ji yra parašyta ir išleista?

– Šių metų birželio antroje pusėje mus pasiekė džiugi žinia, kad pasirodė Giedriaus Židonio ir Jowita Niewulis-Grablunas knyga „Korespondencija ir prisiminimai. Nikodem Erazm Iwanowski, Eliza Orzeszkowa, Maria Kanopnicka“, išleista lietuvių ir

Giedriaus Židonio ir Jowitos Niewulis-Grablunas knygos „Korespondencija ir prisiminimai. Nikodem Erazm Iwanowski, Eliza Orzeszkowa, Maria Kanopnicka“ viršelis

lenkų kalbomis. Knygą už savikainos kainą galima įsigyti Lazdynų Pelėdos muziejuje jo darbo metu. Šį leidinį platina ir elektroninė parduotuvė „Knygos.lt“ www.knygos.lt (čia adresu <https://www.knygos.lt/lt/knygos/nikodemas-erazmas-iwanowski-korespondencija-ir-prisiminimai>) pateikiama ir gana išsami informacija apie šią knygą, pažymint, kad tai 328 puslapių leidinys, „ilustruotas spalvotais N. E. Ivanausko tapybos darbais ir fotografijomis [...] Be N. E. Ivanausko, E. Ožėškovo ir M. Kanopnickos laišku, publikuojami N. E. Iwanowsko prisiminimai apie gyvenimą Sankt Peterburge (kur turėjo aukštus postus carinėje administracijoje užimančių giminaičių ir kur jis, kaip sukilimo dalyvis, išvyko dėl galimo valdžios persekiojimo) ir Miunchene (kur studijavo karališkoje dailės akademijoje), o jo laiškas Liudui Girai yra savotiška autobiografija. Leidinyje taip pat pateikiamas spausdintų N. E. Ivanausko literatūrinių kūrinių bibliografinis sąrašas. Viršeli ir knygos skyrių puslapius puošia Giedrės Gučaitės grafikos-fotografijos darbu ciklo „Lazdynų Pelėda. Paragai“ darbai.“

Dėkojame už pokalbį!
Sėkmės Jums!

Nuotraukos Sandros Sakalauskienės

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

TEATRUS bendrystei buriantis projektas „Sugrįžimai į Paragius“

Jau daug metų Akmenės rajono Paragių kaime išlikusioje dvaro sodyboje veikiantis Akmenės krašto muziejaus padalinys Lazdynų Pelėdos muziejus vykdo projektus „Sugrįžimai į Paragius“ (taip juos pavadino anksčiau daug metų muziejuje dirbusi Janina Čibirienė, vėliau jos darbus tęsė kiti muziejaus darbuotojai). Kokie buvo jų pagrindiniai tikslai ir uždaviniai, kaip jie keičiantis metams kito ir kokie įsimintiniausi renginiai jų metu vyko, kas juose dalyvavo? Papasakoti apie tai paprašėme muziejaus vedėją SANDRĄ SAKALAUŠKIENĘ.

Projekto „Sugrįžimai į Paragius“ ir kelių pastarųjų metų Lietuvos kultūros tarybos ir Akmenės rajono savivaldybės finansuotų projektų pavadinimas susijęs su šiemet rugpjūčio 17 ir 18 dienomis jau trisdešimt ketvirtą kartą mūsų muziejuje vyksiančia tradicine mėgėjų teatrų krivule „Sugrįžimai į Paragius“, kurioje per pastaruosius penkerius metus dalyvavo tiek Lietuvoje garsūs, tiek ir mažiau žinomi teatrų kolektyvai. Šių projektų tikslas – išsaugoti ir puoselėti istorinę atmintį, etnokultūrą, perduoti tradicijas ateities kartoms. Siekiame, kad vykdant projektą ir muziejuje vykstančių tradicinių švenčių metu dalyvautų, savo spektaklius rodytų ne tik mėgėjų, bet ir profesionalų teatrai. Džiaugiamės ir didžiuojamės, kad Lazdynų Pelėdos memorialiniame muziejuje vykstančiuose renginiuose savo sukurtais spektakliais žiūrovus jau yra džiuginę Akmenės kultūros namų mėgėjų teatro kolektyvas (rež. Reda Butnorienė). Prasmingą, iki šiol tebesitęsiančią draugystę prieš šešerius metus užmezgėme su Mažeikių kultūros centro Juozo Vaičkaus skrajojamojo teatro kolektyvu (rež. Martynas Januška), šiemet mūsų muziejuje planuojančiu parodyti jau ketvirtą spektaklį – „Už tave to padaryti negaliu“, sukurtu pagal Šarūno Kunicko pjesę. Utenos kamerinio

Grupė Šeduvos kultūros ir amatų centro Alksniupių mėgėjų teatro „Pilnatis“ narių po spektaklio „Ach, tos moterys...“ (rež. Laima Didžbalienė), sukurto pagal Juozo Gurausko pjesę „Šalapatris“ ir Rubenso Činariovo pjesę „Brangusai pabučiavimas“ Paragiuose 2023 m.

teatro vadovas ir režisierius, jau minėtas Š. Kunickas, mūsų muziejaus organizuojuose renginiuose yra viešėjęs du kartus. Nepamirštama šio teatro sukurta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“, taip pat ir spektaklis „Pažadėk, kad nenumirsi pirmas...“, sukurtas pagal Daivos Čepauskaitės pjesę „Pupos“. Radviliškio rajono Šeduvos kultūros ir amatų centro Alksniupių mėgėjų teatras „Pilnatis“ (rež. Laima Didžbalienė) Paragių žiūrovams padovanojo jau tris spektaklius: „Pergudrauti velnią“, „Vakaronė pinigineje“, „Ach, tos moterys...“. Rokiškio

Scena iš žemaitiškai Paragių dvaro sodyboje 2023 m. vaidinto Telšių Žemaitės dramos teatro spektaklio „Vėina keima pablūdėmā“, sukurto pagal Žemaitės ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pjesę „Velnius spąstuose“, (rež. Donatas Žilinskas)

kultūros centro Priemiesčio padalinio Bajoruose mėgėjų teatras „Šnektis“ (rež. Nijolė Čirūnienė) mūsų muziejuje viešėjo du kartus ir parodė tris spektaklius. Biržų kultūros centro Papilio skyriaus „Vaidintojų atžalynas“ (rež. Vita Vorienė) krivūlėje taip pat jau dalyvavo du kartus. Nuoširdi draugystė mus sieja ir su Telšių rajono savivaldybės Luokės kultūros centro Kaunatavos salės mėgėjų teatru „Susiedam“, Mažeikių rajono Pakalupio bendruomenės mėgėjų teatru, Rietavo savivaldybės kultūros centro teatru „Ruoda“. Telšių Žemaitės dramos teatro aktoriai pas mus taip pat jau yra vaidinę du kartus. Nepamirštam, jautrus jų sukurtas, mažesniems ir dideliems žiūrovams skirtas spektaklis „Voro galybė“ (rež. Donatas Žilinskas) nepaliko abejingo nė vienos žiūrovo, o pernai parodytą spektaklį „Veina kėima pablūdėmā“ lydėjo ir juokas, ir ilgai netylančios ovacijos.

Norint išvardinti visus teatrus ir jų spektaklius, kurie pas mus jau yra džiuginę žiūrovus, reikėtų šį sąrašą gerokai pratęsti... Akivaizdu, kad ši mūsų puoselėjama teatrų tradicija, kasmet žavinti vis naujomis temomis, raiškos įvairove ir atradimais, Paragiuose yra gyva. Ji reikalinga žmonėms, mėgstantiems ir mylintiems teatrą. Tad.. Tegyvuoja teatras!

Tradicinė mėgėjų teatrų krivūlė vyksta kasmet trečiąjį rugpjūčio savaitgalį ir yra susijusi su šv. Roko atlaisdais Šiaurinės bažnyčioje, kurios altoriaus paveikslą „Sopulingoji Dievo motina“ yra nutapęs Nikodemus Erazmas Ivanauskas, t. y. Lazdynų Pelėdos – rašytojų

Susitikimų akimirkos (iš dešinės: Sandra Sakalauskienė, režisierės Nijolė Čirūnienė, Laima Didžbalienė ir kt. 2023 m.

Tradicinės mėgėjų teatrų krivūlės „Sugrįžimai į Paragius“ žiūrovai 2023 m.

seserų, rašiusių bendru Lazdynų Pelėdos slapyvardžiu, tėvas. Tradicinės mėgėjų krivūlės reikšmę mano nuomone, geriausiai apibūdina teisėtai Lietuvos Klotimo teatro tėvo profesoriaus Petro Bielskio sveikinimo laiškas, atsiųsti mūsų muziejui, kai jis dėl įvairiausių priežasčių negalėdavo atvykti į renginius „Sugrįžimai į Paragius“:

„Maloningas sveikinimas Paragiams.

Suvažiavimas į Paragius ne tik kultūrinis, bet ir sakralinis reiškinys. Čia mūsų visų dvasios namai. Ypatingai reikšmingi vaidinimai klotime. Nebuvo dar Lietuvos, o lietuviški vaidinimai klotime jau buvo, nebuvo lietuviškos spaudos, o Palangos klotime 1899 metais jau vaidino lietuviškai. Visus Palangos vaidintojus ištrėmė į Sibirą, o visa Lietuva, kiekvienas kaimas

(Nukelta į 78 p.)

Profesorius
Petras Bielskis 2014 m.
Dainų šventėje
Vilniuje. D. Mukienės nuotrauka

slapta, klotimuose atkartoto palangiškių vaidinimą. Tai buvo tautos manifestacija, referendumas, pirmas Lietuvos nepriklausomybės pareiškimas. Teatras klotime buvo mūsų ginklas, kurį iškėlė Vincas Kudirka. Teatras iš pramogos išaugo iki tautodailės. Nuo tada vaidinimas klotime yra mūsų dvasios atnašavimas. Šios dienos Paragių vaidinimai yra kultūros mišios, kurias drauge su jumis atnašauja per keturiasdešimt pastoviai veikiančių, gabių vadovų vedamų Lietuvos klotimo teatrų. Kiekvienas vaidinantis ar globojantis vaidilas yra mūsų šviesulys. Negaliu šiandien būti su Jumis, bet gerai apsižvalgykite ir tarp Jūsų bičiulių, o gal kur nors ant klotimo balkio ar sijos aš sėdžiu susigūžęs, patenkintas, su šypsena iki ausų. Dieve, laimink mus visus.

Klaipėdos universiteto prof. dr. Petras Bielskis
Klaipėda, 2021 m. rugpjūčio mėn. 20 d⁴

„Laiškas Paragiams.

Klaipėda, 2022 rugpjūčio 16 d.

Atlaidų metas – šventas Jurgis, šventas Baltramiejus, šventas Rokas, Žolinė. Mes turim ir kultūros atlaidus. Mums šventa yra Vinco Kudirkos klėtelė, Basanavičiaus namai Ožkabalyje, Jono Biliūno–Niūronyse. Mums, žemaičiams, šventa vieta yra Paragiai. Čia mūsų visų namai, tėvų, senelių, prosenelių namai. Koks džiaugsmas matyti po Šiaudinės šv. Roko atlaidų būriais einančius, važiuojančius į Paragių dvarelį. Susėdam po šimtametėmis liepomis ant vejos šeimomis, giminėmis, pasivaišinam ir – į klotimo teatrą. Vaidinimas mums yra nelygu mišios:

permaštome savo vaikų, savo tėvų gyvenimus, širdyje pasižadame gyventi šviesiau, daugiau myleti negu nekęsti. Atlaidai tam ir yra, kad mūsų širdys sušiltų.

Besidžiaugdami nepamirškime šių mūsų atlaidų Paragiuose dvasios vedlių, vos nepasakiau tų Paragiuosna sugužėjusių teatrų klebonų. Šitiek metų jie dirba šventą darbą, keldami mūsų dvasią, vadindami mus ligi „didžiųjų aukštumų“. Man atrodo, kad jie jau seniai užsitarnavo jaukią vietą šalia švento Petro. Aš nuobažnai išpažįstu Martyno Januškos Mažeikiuose, Edmundo Untulio Skuode, Vilės Mičiulienės Subačiuje, Nijolės Čirūnienės Bajoruose teatrus kaip paženklintus Dievo piršto, gabius ir mirtinai būtinus mūsų žmoniskumui išsaugoti. O pati gražiausia esybė, kad visų vedlių niekaip negaliu išvardyti. Tai ir yra pats šviesiausias stebuklas, kad mūsų Lietuvėlei negali prilygti jokia kita šalis. Lietuvoje kiekvienas save gerbiantis kaimas turi teatrą arba privalo jį turėti. Net savo valstybingumo savastį mūsų bočiai gynė ne ginklu, o vaidinimu 1899 metais Palangoje. Argi tai ne stebuklas? Ir žmonės, atėję ir suvažiavę į Paragių atlaidus, šviečia savo dvasiniu grožiu kaip liktarnos. Pasižiūrėkit vienas į kitą.

Vos nepamiršau nusilenkti Paragių Motinėlei SANDRAI (Sandra mandražinasi ir sako: „Tai aš“) ir poniai Janinai, Akmenės kultūros globėjai.

Gražios šventės, nušvitimo dvasioje. Ir nepamirškite, kad Jūs visi ir kiekvienas atskirai esate mūsų teatras

Su meile ir pagarba prof. Petras Bielskis⁴

„Laiškas mūsų dvasinės kultūros gentainiams, susirinkusiems Paragių tėvonijoje.

Klaipėda, 2023 m. rugpjūčio 19 d.

Mitologinis skaičius – trisdešimt trys. Prieš tiek metų, 1990 metais, Klaipėdos universiteto rūpesčiu į Lazdynų Pelėdos tėvų Ivanauskų dvarelį suvažiavo Lietuvos tautodailės teatro inteligentija. Lietuvių teatrologijos patriarchas profesorius Vytautas Maknys tada paskelbė: „Mūsų tauta – vienintelė pasaulyje, XX amžiaus pradžioje turėjo „etnografinį“ teatrą, kuris tiesiogiai buvo perimtas iš liaudies apeigų“. Filosofas Antanas Maceina yra nurodęs, kad „Kultūros laimėjimai vertingi ir amžini esti tik tada, kai visuotino reikšmingumo turinį jie sujungia su tobula tautine lytimi“ (A. Maceina. „Pedagoginiai raštai“, 1990, p. 328). Paveldėta autentiška gyvenimo patirtis ir sudaro tautodailinio teatro pagrindus.

Scenos iš teatrų krivūlėje „Sugrįžimai į Paragius“ 2023 m. vaidintų spektaklių (iš karės): profesionalių aktorių Jurgos Kalvaitytės ir Neringos Bulotaitės sumatyto istorinio spektaklio „Šimtmečio moterys“; Kaunatavos mėgėjų teatro „Susiedam“ spektaklio „Nosis su apgamu“, sukurto pagal pagal E. Untulio pjesę (rež. Vilija Jocienė)

Tai tapo Lietuvos klotiminio teatro programa. Vaidinimas mums, lietuviams, niekada nebuvo pramoga. Palangos vaidinimu 1899 metais, Vinco Kudirkos paskatinti, po vergijos šimtmečių iškovojome lietuviškos spaudos laisvę, dar po šimto metų šaukdami „Lietuva, Lietuva!“ prikėlėme savo Nepriklausomybę.

Daugelį sudomino Klaipėdos universiteto studentų spektaklis „Ilgesio dainos“. Siužetą sudaro dialogai iš Eugenijaus Matuzevičiaus pokario metų eilių, bet jaunimas čia plėšia retas daugiabalses partizanų dainas. Pradžią spektakliui davė padovanotas Veronikos pokarinių dainų įrašų diskelis. Iš čia modernus jaunimas išgirdo pirmą balsą, pasui antrą, trečią ir užgiedojo daugiabalsę patys. Kitas dainas atsinešė iš savo močiūčių jaunystės, papildė tekstus, įvedė kitokius melodijų variantus. Paskui prireikė to laiko tekstų.

Stebina derinys – dabartinis jaunimas ir senelių, o jau išaugo kelios kartos, jų senelių kovos už laisvę. Tos dainos atsirado iš sumaitoto gyvenimo. Jas kūrė tokie pat jauni žmonės, aiškiai žinodami, kad jie pasmerkti. Todėl dainos pilnos ilgesio: „; nelauk, motinėle, prie klevo vartelių, trys sūnūs negrįš niekad; aš nebedainuosiu tau gražių dainelių ir nebesakysiu, kad tave myliu; žydės vasilkos mėlynai, bet mes nebematysime; šiandien mano vietoj padėk eglės šaką; aš nebepareisiu sodo takeliu“. Greta skamba tekstai apie viltį ir pareigą: „vai, neverk, motinėle, kad jaunas sūnus eis ginti brangiosios Tėvynės“. O Tėvynė aukštinama: „tu didvyrių žemė, mes – tavo vaikai“. Studentai atkuria gyvenimus, kurių patys

jau nebepresimena, bet paveldėjo per kraują iš savo pirmtakų. Iš degančių akių ir susiklausymo atrodo, kad jie dainuoja savo bendraamžių likimą, kuri supranta ir atjaučia. Ir tai yra jų valioje, jų laike ir jų jėgose, ir tai yra graudžiausiai gražu.

„Sugrįžimai į Paragius“ yra grįžimas į dvasinę atmintį. Tarsi tam tikra maldos forma, sąžinės patikra, dorovės ir vertybių atnaujinimas. Koks džiaugsmas kas metai matyti Jus čia sugrįžtančius. Ir dar šviesiau, kai tokie „sugrįžimai“ beveik kas sekmadienį vyksta tai Smalininkuose ar Kurtuvėnuose, Rietave, Mažeikiuose, Niūronyse, Punske, Smilgiuose, Rusneje, Panemunėlyje... Šiandien su Jumis, Sandros asmenyje, sveikinasi ir Jus visus meilingai apkabina žymiausi Lietuvos klotiminio teatro patriarchai – profesorius Vytautas Maknys, liaudies artistė, režisierė Kazimiera Kymantaitė, profesorius Vytautas Jakelaitis, akademikas Jonas Lankutis, filosofas Antanas Maceina, poetai Justinas Marcinkevičius ir Kazys Bradūnas. Ir žinoma, iš džiugesio sugrudusia širdimi šalia Sandros stoviu ir Jums lenkiuosi aš, kultūros magistras, profesorius Petras Bielskis.

Dieve, laimink Jūsų gražius gyvenimus ir pasišventimą Lietuvai.“

Nuotraukos iš 2023 m. vykusios tetrų krivulės „Sugrįžimai į Paragius“ – Sandros Sakalauskiėnės

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Pasaulė žemaitiu vėinībės dėina Mažeikiūs ė Tėrkšliūs

Jau pėnkiuolėka metu, kėp lėipas trilėktoujė, Dorbės mūšė ė Pasaulė žemaitiu vėinībės dėina, katrou mažeikėškė vadėn ė Žemaitiu tautuos vėinībės dėino, gražė pamėnavuo Mažeikiu krašta žmuonės, katrus i rėngėnius sokvėit Žemaitiu krašta draugėjė ė MCC klubas „Ašvėnė“.

Šės metās lėipas trilėktuosės švėntė skėrtamė reklamėnemė plakatė švėntės organizatuorė žemaitėškā bova parašė panašė tėp:

Miliekėt, keravuokėt tievėnė Žemaitėjė. Žemaitiu tautā ana ė nedaluoma ėr vėina.

Lėipas 13 d. 17.30 renkamuos Mažeikiu Eifelė aikštė.

18.30 čieso pajod koluona so motuocėklās ėr mašėnuom i tradėcėni Padėkuos važiavėma miesta gatviem so Žemaitėjės vielevuom, ož mūsa pruotieviu paaukuotas gīvībės gėnont Žemaitėjė, ož iškeravuota žemaitė savėmuonė, tapatībė.

Koluona jodies miesta gatviem: Žemaitėjės, Algėrda, Laisvės, Daukšas, Seduos, tumet vīkstam i Tėrkšliū pušina, kor vīks švėntinis rėnginīs.

ŠVĖNTIE KONCERTAVA:

Skaituovā: Rapšitė Brigita, Ribikauskātė Milda, Beleckis Herkus (l/d „Žilvītis), Venclovātė Andrėja iš Tėrkšliū, solistė Mamgaudātė Goda (l/d „Buratin“), tautėniu šuokiu kolektīvs „Jurginielis“, gropė „Deminorės“ (Leliungātė Rugilė, Paulauskātė Emilėjė), atlėkies Jokubauskis Gedėmins, Žėdėku ansamblis, Mažeikiu rajuona kultūras cėntra tėtros „Visavi“ (vaduovė Gedvilienė Daiva), bruolė Vaičkā ėr kompanėjė so sava kūrībās dainuom ėr žemaitėškās kuoverės – nu baladiu ligi rimta ruoka.

Jau 15 metų MCC klubo „Ašvėnė“ (pavadinimas reiškia *perkūno dvyniai, saulės arkliai*) vyrai su pasididžiavimu kelia Žemaičių vėliavas ir liepos 13-osios išvakarėse, „pasikinkę“ eiklius plieninius žirgus, važiuoja į Latviją. Didžiulė bendraminčių kolona iš Mažeikių, Telšių, Plungės, Skuodo, Rietavo, Akmenės ir kt. vyksta į Durbės mūšio vietą nulenkiti galvas mūsų protėviams. Tradicija? Taip. Kiekvienais metais tokioms kelionėms pritariančių ir jose daly-

Židikų kultūros centro folkloro ansamblis „Gija“ (vad. Jolanta Dobravolskienė) kartu su Daiva Gedviliene. Nuotrauka Sandrijos Mockuvienės

Liepos 13-osios koncerte Tirkšlių pušyno estradoje dalyvavę Mažeikių rajono savivaldybės kultūros centro tautinių šokių kolektyvo „Jurginėlis“ (vad. Audrius Grebenkovas) nariai. Nuotrauka Sandrijos Mockuvienės

vaujančių gretos gausėja ir jaunėja, o tai nuostabu.

Tėvai, vaikai ir jau anūakai žino ir prisimins, reikšmingiausią įvykį gūdžiais 1236 metais – Durbės mūšį ir jo vietą. Ne kartą laikydami rankose iš mūšio vietos parvežtą žemę vyrai sunkiai tramdė ašaras. O kai pasiteirauji „Kėp ėr?, atsako: „Šėp tėp“.

Jau yra nesuskaičiuojamai daug žmonių, turinčių „Žemaitė pasa“, o kiek miestelių, kaimelių, miestų savo vietovardžius yra užsirašę tikraisiais senoviškais pavadinimais. Važiuoji per mūsų kraštą ir širdis dainuoja, nes daugumoje sodybų matai plazdančias vėliavas, kuriose pavaizduotas letenomis įsikibęs lokys

riaumoja, priešams žinių siūsdamas – taikūs ir ramūs tikri žemaičiai savus gyvenimus čia kuria. Te legendos niekuomet nebevirsta tikrove, o rūstūs atėjūnai prie savų reikalų pasilieka.

Prisimenu vieną nutikimą į Lietuvos sotinę nuvykus. Senokai tai buvo, bet kiekvieną kartą šį nutikimą pasakoju ir pasakoju, ypač kai yra kam paklausyti. Tai va. Atvykome į renginį, kuriame susirinko vyrai ir visi tik barzdoti. Neteko iki šiol tiek barzdočių matyti. Žinoma, pasidabinome, kaip pridera, XIV amžiaus žemaičių rūbais buvome apsirendę. Atėjęs būrelis vyrų mums prisistatė, pasakė, kad mes visiems smalsumą sužadino, tad daug ir visko teiravosi. Galop vienas jų, taip pat barzdotas, ištarė:

– Jūs lietuviškai išmokite kalbėti.

Mums nieko kito nebeliko daryti, tik mandagiai atsakyti:

– O, gerbiamasis, seniai mes labai taisyklingai ir kalba-

Tirkšlių pušyno estradoje koncertuoja „Broliai Vaičkai ir kompanija“. 2024 m. liepos 13 d. Nuotrauka Sigito Kazlausko

me, ir rašome lietuviškai, bet pačiam mūsų žemaičių kalbos tikrai niekada neišmokti.

MCC klubas „Ašvėnė“ tęsia, puoselėja savo veiklos tradicijas ir žavi bei kasmet, liepos 13-ąją, visus susirinkusius į šventę stebina kviestinių svečių-atlikėjų įvairove. Šiais metais specialiai šiai dienai iš Ispanijos ir Airijos buvo atvykę dainų autoriai ir atlikėjai broliai Vaičkai. Jie gimė Telšiuose, augo Alsėdžiuose, gyvenimus sukūrė Airijoje ir Ispanijoje. Išsilgę gimtosios kalbos, šio krašto žmonių ir bendrystės su jais, jie šį kartą atvežė ir atliko mums žemaičių kaba dainų tiek, kad dvi valandas jų klausėmės, bet buvo gražu, tad laikas tikrai nepailgo. Prieš prasidedant jų koncertui Tirkšlių pušyne dar buvo ir kita šventės dalis, kurioje susirinkusieji klausėsi sekamų pasakojimų, atliekamų dainų, plojo ratelius sukusiam tautinių šokių kolektyvui. Ir visa tai atliko talentingi mūsų kraštiečiai.

Parengė Daiva Gedvilienė

Nuotraukos iš autorės asmeninio archyvo

Būrys Mažeikių rajono savivaldybės kultūros centro teatro trupės „Visavi“ aktorių (Evelina Doveikaitė, Jokūbas Gelžinis, Sandrija Mockuvienė, Indira Jagminienė, Palmyra Česnauskaitė, trupės vadovė Daiva Gedvilienė ir MCC klubo „Ašvėnė“ nariai) 2024 m. liepos 13-osios šventėje Tirkšliuose. Sigito Kazlausko nuotrauka

Liepos mėnesį Telšiuose – 40-oji medalių kūrėjų stovykla

Donata KAZLAUSKIENĖ

Pirmąją medalininkystės kibirkštį 1984-aisiais į Telšius atvežė menininkai Antanas Olbutas ir Aloyzas Janušauskas. Šiomet jau 40 metų sukaktį mininti seniausia Europoje Tarptautinė medalio kūrėjų stovykla liepos viduryje menininkus vėl sukvietė į Žemaitijos sostinę. Pagal tradiciją čia iš įvairiausių Lietuvos kraštų bei užsienio bendram darbui ir naujiems kūrybiniams ieškojimams susibūrė aukščiausio lygio menininkai ir geriausi jaunieji medalių kūrėjai. Šiose stovyklose gimsta medaliai – tai, kas prasminga ir svarbu, kas istoriškai reikšminga, kas įkvepia ir skatina domėtis, vertinti bei pažvelgti į naujas perspektyvas. Šiomet medalininkų stovykloje sukurti menininkų darbai bus eksponuojami liepos 30 d. Vilniaus dailės akademijos Telšių galerijoje atidarytoje parodoje. Stovyklos organizatoriai: Žemaičių muziejus „Alka“ ir Vilniaus dailės akademijos Telšių fakultetas. Žemaičių muziejaus „Alka“

Žemaičių muziejaus „Alka“ direktoriaus pavaduotoja muziejinei veiklai, šių metų medalininkų stovyklos projekto vadovė Ingrida Vaitiekienė

įgyvendinamo medalininkų stovyklos projekto vadovė – šio muziejaus direktoriaus pavaduotoja muziejinei veiklai Ingrida Vaitiekienė, stovyklos kuratorius – Vilniaus dailės akademijos Telšių fakulteto doc. Marius Norkus.

*Nuotraukos Donatos Kazlauskienės ir
Jurgitos Armalienės*

Grupė 2024 m. Telšiuose suorganizuotos medalių kūrėjų stovyklos dalyviai klartu su jos vadovais stovyklos atidarymo dieną

Žemaitė 2024 m. Lietuvos dainų šventės „Kad giria žaliuotų“ folkloro dainuo „Rasi rasoj rasi“.

Mukienės Danutės portėgrapėjės

Paragiū dvara suodības (Akmenēs rajuons)
lēipu aliejē. Sakalauskiēnēs Sandras portēgrapējē